

Tartalom

- **Nekrológ: Elhunyt lapunk olvasószerkesztője, Holtzer Lóránt**

[1.44 kB - HTML]

Tanulmányok

- **BENKES Mihály : Fekete-Afrika helyzete a posztbipoláris korszak küszöbén** [189.30 kB - PDF]

Benkes Mihály a tanulmányában a Szaharától délre elterülő, ún. Fekete-Afrika makroszintű összehasonlító elemzésére tesz kísérletet. A vállalt korszak a posztbipoláris időszakról való áttérés ideje, amelynek megértéséhez viszont elkerülhetetlen a kolonizáció-dekolonizáció processzusának behatóbb elemzése.

A címben jelzett problematika alapja nem más, mint az a megállítás, hogy az afrikai kontinens országai, népei, népcsoportjai, különösen Fekete-Afrika új államai elvesztették, egyes elemzők szerint "eltékozták" azt az esélyt, amit 1960 és 1964 között a politikai-jogi függetlenné válás hordozott magában. Az afrikai államok egy részében belső polgárháború szaggatta szét a korábbi rendszereket, és szinte általános trendként figyelhető meg az életszínvonal csökkenése (28 ország esetében volt kimutatható a súlyos hanyatlás).

A főbb irányvonalak felvázolása után a szerző azt vizsgálja és foglalja össze, hogy milyen külső és belső lépések lennének szükségesek, ahhoz hogy ezek a folyamatok megforduljanak vagy legalábbis stagnáljanak.

A szerzőről: A szerző az ELTE BTK Történeti Intézet Politikaelméleti Tanszék docense, habilitált doktor, a történettudomány kandidátusa. Az Afrikanisztikai Oktatási Program (ELTE) alapítója és a program társgazdája.

- **GAZDIK Gyula : A palesztin politikai rendszer fejlődésének főbb jellemzői** [399.09 kB - PDF]

A tanulmány az első világháború utáni időszakról napjainkig mutatja be a palesztin politikai rendszer struktúraelemeinek formálódását, az arab-izraeli konfliktusnak a palesztin társadalomra, a nacionalista mozgalomra gyakorolt kihatásait. Az e történeti folyamatok kontextusába illesztett elemzés nagy hangsúlyt helyez a hatvanas években színre lépő PFSZ irányvonalában bekövetkező változások, a neopatrimoniális hatalomgyakorlás, az államisággal kapcsolatos korai palesztin politikai lépések bemutatására.

Kitér az oszói egyezmények révén létrejövő palesztin autonómia főbb intézményi jellegzetességeire, a kialakuló sajátos prezidenciális rendszernek a többi hatalmi ág függetlenségét beárnyékoló működésére, az alkotmányozás során jelentkező érdekellentétekre, a civil társadalom szerveződésének nehézségeire, a külső és belső nyomás hatására napirendre került politikai reform kapcsán jelentkező kihívásokra.

A szerzőről: az ELTE TÁTK Politikai Tudományok Tanszékének docense, posztgraduális tanulmányait Moszkvában, Brüsszelben és Bradfordban végezte. Szűkebb kutatási területei: a közel-keleti térség 19-20. századi története, a közel-keleti politikai rendszerek sajátosságai, Magyarország és a közel-keleti államok diplomáciai kapcsolatai, a politikai iszlám. Az utóbbi években megjelent publikációi elsősorban a közel-keleti rendezési folyamattal, az izraeli pártrendszerrel, s a térség biztonságpolitikájával foglalkoztak.

- **LOSONCZ Miklós : A kőolaj szerepe a világgazdaságban stratégiai megközelítésben** [310.96 kB - PDF]

A kőolaj ára rég nem látott magasságokban van, és egyes nézetek szerint az Egyesült Államok az olaj miatt támadta meg Irakot. Milyen tényezők befolyásolják e nyersanyag árát, mekkora készletekkel rendelkeznek a világ olajexportőrei, és honnan importál az Európai Unió és az Egyesült Államok, kik lesznek a jövő nagyfogyasztói? Milyen készletek állnak rendelkezésre napjainkban és milyen új piacok nyílhatnak a jövőben. Ezekre a

kérdésekre kínál választ a Losoncz Miklós két részes tanulmánya. A most megjelent első részben a folyamatokat történelmi kontextusba helyezve láthatjuk az olajtermelő országok megszerveződését, az olajár rendkívül érdekes összehasonlító elemzését 1970 és 2003 között.

A szerző választ keres az elmúlt évek áringadozásaira valamint arra a nagy vitát kiváltó kérdésre, miszerint az egyesült államoknak érdekében állhatott-e Irakot pusztán kőolajáért megtámadni.

A szerzőről: Losoncz Miklós a GKI Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője és főiskolai tanár a Modern Üzleti tudományok Főiskoláján. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 1977-ben végzett. Egyetemi doktori címet 1978-ban kapott, a közgazdaságtudomány kandidátusa 1984-ben lett. Átfogó kutatási területe a világgazdasági növekedés, beleértve a kőolaj szerepet, azon belül az Európai Unió és Magyarország és az EU közötti kapcsolatokat.

- **PÓLYI Csaba : A mexikói migráció okai és néhány következménye** [445.20 kB - PDF]

A legális és illegális migráció a globális világ egyik jellemzőjévé vált az elmúlt évtizedekben. Az egypólusú világ vezető hatalma, az Amerikai Egyesült Államok és déli szomszédja, a Mexikói Egyesült Államok között lévő 3 152 km hosszú határ a háromoldalú (Kanada is részese) szabadkereskedelmi megállapodás 1994-es életbe lépése óta a világ egyik legforgalmasabb határa lett. Az USA-ban a legutóbbi (2000) népszámlálás szerint mintegy 39-40 millió hispán/latin származású ember él, aminek közel 2/3-a mexikói származásúnak vallja magát.

A világ legjelentősebb emigrációjának gyökerei részben történelmiek (XIX. századi területvesztés), nagyobb részben azonban gazdasági és szociális természetűek. A mexikóiak beáramlása gazdasági szükségszerűség, de kezdi megváltoztatni az ország etnikai összetételét annak politikai következményeivel együtt. Mexikóban pedig a hazautalások révén enyhíti a nyomort, csökkenti a szociális feszültségeket, de a szavazati jog felvetésével veszélyes vizekre csábíthatja a mexikói politikai pártokat.

A szerzőről: A szerző közgazdász, diplomata, a Pécsi Tudományegyetem végzős PhD hallgatója. Posztgraduális tanulmányokat folytatott biztonságpolitikai (G. C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch) és európai ismeretekből (Ecole Nationale d'Administration), valamint nemzetközi kapcsolatokról (Instituto Matías Romero de Estudios Diplomáticos, México). Több, mint 20 éve foglalkozik Latin-Amerikával, tanulmányai jelentek meg a mexikói politikai rendszer fejlődéséről, a mexikói-amerikai viszonyról, valamint az EU - Latin-Amerika kapcsolatokról. A Geopolitikai Tanács Alapítvány Kuratóriumának tagja.

Nekrológ

Elhunyt lapunk olvasószerkesztője, Holtzer Lóránt

A BME és a Közgazdaságtudományi egyetem elvégzése mellett több helyen dolgozott, de fő munkahelyének az MTA Központi Fizikai Kutató Intézetét tartotta (MTA KFKI), ahol 1975 és 1989 között dolgozott és ahol gazdag munkásságát számos találmány és szabadalom kísérte. Nyugdíjba vonulása után, 63 évesen régi szenvedélye, a történelem kutatása felé fordulva a Közép-Európai Egyetem (CEU) első vendéghallgatója lett. Az elmúlt 5 évben elsősorban a Holocaust témájával és az ötvenes évekkel foglalkozva tárlatot rendezett, levéltárakban kutatott és első történelmi témájú tudományos publikációi is megjelentek.

Egy tisztázatlan körülmények között kapott kórházi fertőzés után 2004. augusztus 15-én hunyt el.

Emlékét megőrizzük.

A Kül-Világ folyóirat szerkesztői

Fekete-Afrika helyzete a posztbipoláris korszak küszöbén

Dr. Benkes Mihály István

A szerző az ELTE BTK Történeti Intézet Politikaelméleti Tanszék docense, habilitált doktor, a történettudomány kandidátusa. Az Afrikanisztikai Oktatási Program (ELTE) alapítója és a program társgazdája.

A jelen szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Kiadja:

Dr. Benkes Mihály István
Fekete-Afrika helyzete a posztbipoláris korszak küszöbén
Helyzetkép az 1990-es évek elejéről¹

A szerző a tanulmányában a Szaharától délre elterülő, ún. Fekete-Afrika makroszintű összehasonlító elemzésére tesz kísérletet. A vállalt korszak a posztbipoláris időszakról való áttérés ideje, amelynek megértéséhez viszont elkerülhetetlen a kolonizáció-dekolonizáció processzusának behatóbb elemzése.

A címben jelzett problematika alapja nem más, mint az a megállítást, hogy az afrikai kontinens országai, népei, népcsoportjai, különösen Fekete-Afrika új államai elvesztették, egyes elemzők szerint "eltékozták" azt az esélyt, amit 1960 és 1964 között a politikai-jogi függetlenné válás hordozott magában. Az afrikai államok egy részében belső polgárháború szaggatta szét a korábbi rendszereket, és szinte általános trendként figyelhető meg az életszínvonal csökkenése (28 ország esetében volt kimutatható a súlyos hanyatlás).

A főbb irányvonalak felvázolása után a szerző azt vizsgálja és foglalja össze, hogy milyen külső és belső lépések lennének szükségesek, ahhoz hogy ezek a folyamatok megforduljanak vagy legalábbis stagnáljanak.

A függetlenségi korszak mérlege

Az afrikanisták azon csoportja, amelynek kutatói a politikai afrikanisztika felértékelt szerepében hisznek, akkor járnak el helyesen, ha egyidejűleg folytatnak konkrét, egyes országokra vonatkozó analitikus kutatásokat és átfogó, kontinentális szintű elemzéseket. Az a mérleg, amelyet e tanulmányban kívánok ismertetni, a Szaharától délre elterülő, ún. Fekete-Afrika makroszintű összehasonlító elemzésének terméke.

A posztbipoláris korszakra való áttérés viszonyainak megértéséhez természetesen elkerülhetetlen lenne a kolonizáció-dekolonizáció processzusának behatóbb elemzése is. Ezt a vizsgálatot a szerző több megelőző publikációja segítségével lehet pótolni.²

A címben jelzett problematika alapja nem más, mint az a megállítást, hogy az afrikai kontinens országai, népei, népcsoportjai, különösen Fekete-Afrika új államai elvesztették, egyes elemzők szerint „eltékozták” azt az esélyt, amit 1960 és 1964 között a politikai-jogi

függetlenné válás hordozott magában. (esély a nemzetté válásra, szervezett államiságra, modernizációra, az autentikus utak választása mellett az integrációra, az Afrika -közi együttműködésre, internacionalizációra stb.)

A deficitért, amely máig érvényes megállapítás, nem lehet kizárólagosan az afrikaiakat elmarasztalnunk (természetesen az 1960 és 1990 között eltelt id őszakban a saját felelősségi körükben tapasztalható negatívumok, diszfunkciók, hiányosságok és káros jelenségek nem kerülhetik el figyelmünket). Tény, hogy a független államok esélyeit a volt gyarmattartók politikája nemcsak *lerontotta, hanem adott esetekben eliminálta is.* Az ún. nemzetközi szférából Afrikába irányuló akciók és műveletek sem mondhatók kielégítőnek. A nemzetközi élet aktorai által nyújtott segélyek *nem egy szerves, kooperatív rendszer jegyében, hanem sokkal inkább kompenzatív jelleggel,* quasi szégyenérzetből, *több esetben a profitszerzési pozíciók átmentéséért érkeztek.*

Az első rendszerjellegű lépésre a Lomé-konvenció 1975-ös indításakor került sor (l. Stabex, Sysmin).³ A Commonwealth és az ACP-mechanizmus sem eredményezte, hogy a kontinensre érkező segélyekből valamennyi ország részesedett volna (a segélyek közel 50% -a mintegy 10 országba irányult). Sőt egyes szerzők annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy a segélyezés a fejlődést gátló gyakorlatot jelentett.⁴ A nemzetközi társadalom felől érkező, várható segítség ügyét a Kelet-Nyugat ellentétek terhelték meg, az a harc, amely Afrikáért, Afrika körül folyt a hidegháború különböző szakaszaiban. A hidegháború keltette belső és külső orientációs harcokat, kísérleteket különös módon egészítette ki, értékelte fel az er őszedő „*tiermondializmus*” és a „*pánafrikanizmus*” hullámjelensége.

Visszatérve a függetlenségi korszakban működő afrikai kormányzatok és elitek felelősségéhez, ugyancsak összetett képet alkothatunk. A fejlesztési politika hosszú távon mérhető kudarcát csak több felelősségi kör vizsgálata és minősítése teszi lehetővé. A belső és külső tényezők egyaránt közrejátszottak a negatív mérleg kialakulásában, s *az afrikai viszonyoknak egyetlen területe sem volt mentes a lecsúszáshoz avagy az eredménytelenséghez vezető rossz teljesítményektől.*

Az *afrikanizáció* sem a kezdetekkor, sem később nem jelentette a segélyezési-együttműködési processzus feladatrendszerének kell ő színvonalú és szervezettségű fogadását (l. az afrikai vállalkozások elégtelenségeit, az afrikai adminisztráció kialakulatlanságát és képlékenységet, a vezető elitek ideológiai-érzelmi túlfűtöttségét, korrump-nepotista érintettségét, a társadalmi közeg kulturális-etnikai pluralizmusát és minőségi-funkcionális jegyeit stb.). Alapvető *strukturális fejlesztési mulasztások* fordultak elő a mezőgazdaság és az

iparosítás vonatkozásában (hibás, idegen tervek, koncepciók és segélyprogramok tették kiszámíthatatlanná, hektikussá a független afrikai államok teljesítményeit).⁵

A teljesítmények elmaradásáért nagy mérvű felelősség terheli a *segélyezési-együttműködési programok technokratizmusát*, azaz a külső szakértők attitűdjét, amelyet az afrikai kultúrák, az afrikai környezet földrajzi, etnikai, történeti, társadalmi, mentális és képzettségi realitásainak hanyagolása, vagy egyenesen mellőzése, megkerülése jellemzett. (Az afrikai terepre belépő szovjet, kínai és más keleti szakértőkre ez éppúgy érvényes általános megállapítás, mint a metropoliszokból érkezőkre, jóllehet ez utóbbiak esetében problematikusabb a jelenség.)

Végül egy átfogó kép esetén meg kell említenünk, hogy *a bipoláris világrendszerben Fekete-Afrikát „elkerülték” a domináló törésvonalak*. E konstatació alól kivételt képez a luzofón Afrikában, a frontországok térségében kialakult akutt belső és külső (Afrika-közi) konfliktusosság, amely természetesen jelentős hatással járt a kontinens fejlődésére, amely jelenséget a világ Afrika leértékelődésével kötötte össze. Ebben a kontextusban újabb stratégiai latolgatások keletkeztek, amelyek közös vonása volt az Európa-központúság, illetve a virtuális közelítési mód. Felmerült az ún. *második dekolonizáció terve, a kivonulás és a stigmatizálás koncepciója*.

Ide tartozik az afrikai fejlődési utak, a nyugatiasodás kontra szocialista orientáció kísérlete, ám mindkét csoportban válságba torkollottak az események.⁶ A szovjetizált blokk összeomlását követően az afrikai vezetőkben megnőtt a félelem, hogy európai rendszerváltozások nyomán a működő tőke és a segélyezés is Kelet-Közép-Európa felé fordul, ami fokozza Afrika marginalizálódását. (Az Afrikai Egység Szervezet – AESZ – 1990 után többször figyelmeztetett egy ilyen váltás veszélyeire.)

A politikai realizmust és a nemzetközi viszonyok tudományos alapú magyarázatából származtatható állásfoglalást tükrözte *a segélypolitika megújítása, újragondolása*. Ez a törekvés kritikai elemzéseken nyugodott és azon a beismerésen, hogy évtizedeken át a segélyezők pusztán saját fejlődési szisztémáik átültetésében, alkalmazásában gondolkodtak. Ennek legkirívóbb hibájaként könyvelhető el, hogy az európai segélyezők többségükben csak az afrikai kormányokkal kötött *üzletek és alkuk körében mozogtak*. Az 1980-as években már ismertté vált a segélypolitika kudarca. Nyilvánosságot kapott az az értékelés, amely az együttműködési-segélyezési procedúrát új alapokra kívánta helyezni. Végre kimondatott, hogy a pusztán hiteleken nyugvó segítség nem szolgálja az afrikaiak fejlődését, meg kell változtatni a segélypolitika szerkezetét, így:

- kell növelni a helyi erők és eszközök fejlesztését szolgáló alapok és programok részarányát;
- be kell szüntetni a csupán városoknak címzett kooperációs projekteket, mi nthyogy azok egyrészt a „vad urbanizációs hullám termékei”, és jó esetben is csak az újraelosztásra képesek (a korrupció folytán ennek hatása is csekély mértékűnek mondható);
- előtérbe került a vidék és a paraszti rétegek fejlesztésének, támogatásának kérdés e, oly módon, hogy a mezőgazdasági-élelmezési segítség árucikkei és fajtái ne jelenthessenek konkurenciát a helyi termelőknek;
- vissza kell fordítani a végzetesen eluralkodó függőséget a külső segélyezéstől, kiváltképp az élelmezési szektorban.⁷

A kudarc természetes velejárójaként rögzíthetjük, hogy *az afrikai válság tovább mélyült, tovább tartott a világkereskedelemben való térvésztes, az eladósodás, a halmozott elmaradottság eszkalálódott.*

Afrika és a világrend entrópiája

Az 1990-es évek elején az afrikai államok 2/3-át a „kevésbé fejlett országok” csoportjában találjuk. Olyan országok is visszacsúsztak az ENSZ által definiált klasszifikációban, mint Ghana, Nigéria, Libéria, Zambia, Elefántcsontpart, és más korábban jobb helyzetű állam; 28 afrikai ország esetében volt kimutatható a súlyos hanyatlás (az analfabétizmus, az iparodottság és kézművesség, valamint az egy főre jutó jövedelem alsó küszöbértékeket jelez).

A gazdasági statisztikai adatok az államok egyfajta „életképtelen ségét” tükrözték az 1980 és 1990 közötti szakaszban:

- az egy lakosra eső átlagjövedelem-csökkenés feltartóztathatatlanul erősödött;
- az Afrikába irányuló tőketranszfer csökkent, a megrendült bizalom jeleként a tőkebefektetések drámaian visszaestek;
- az afrikai országok eladósodásának növekedése tartós jelenség, csökken az esélye az afrikai gazdasági teljesítmények növeléséből származó ellentételezésnek (1979-81 óta az importok és exportok folyamatosan csökkenő tendenciát mutatnak: az 1990-es adósságállomány túllépte a 250 md USD-t, ez 20-szorosa az 1970-es adósságnak; egyedül Afrika-kontinens esetében volt regisztrálható a termelés csökkenése 1980 és 1990 között);

- a foglalkoztatottság 16%-kal csökkent;
- a fizetésimérleg hiány 5-szörösére nőtt.

A fenti gazdasági mutatók csupán az afrikai társadalmak pozícióvesztését jelzik. A behatóbb vizsgálatok fényében különös *funkcionális problémákra* figyelhetünk fel.⁸

Afrika társadalmi viszonyaiban az *etnicitás* és az elviselhetetlen *társadalmi egyenlőtlenség* összefonódása vált uralkodóvá. Nem csökkent a függetlenné váláskor még természetes jelenséggént „kezelt” *tribalizmus*, az etnikai villongás és a *területek közötti permanens konfliktusosság*. Az etnikai meghatározottság, az etnicitás filtrálódik a politikai küzdelmekben, sőt destabilizálja a volt gyarmatok nyomában életre hívott afrikai államiséget. Az etnikai csoportok egy része megrekedt a *tradicionális rendszerben*, magatartásukra a mindent tagadó, elhatárolódó ellenzékiesség (önvédelem) a jellemző. Az etnikai ellentéteket (l. Libéria, Dél-Afrika, Szudán, Ruanda, Zaire stb.) a *rasszok közötti bizalmatlanság* és konfliktus egészíti ki (l. Mauritánia, Csád, Niger és más államok rasszközi villongásait és háborúit).

Afrika mindezen hátrányok mellett el kell, hogy szenvedje a *helyi háborúk*, a hadseregek közötti elhúzódó összetűzések terhét (l. a fekete-afrikai kétoldalú határkonfliktusokat: Etiópia–Szomália, Szomália–Kenya, Mali–Burkina Faso, Szenegál–Bissau Guinea, Szenegál–Mauritánia, Gabon–Egyenlítői Guinea stb.). Ugyancsak kimerítőek az *Afrika-közi katonai-politikai intervenciókhoz kapcsolódó erőfeszítések* (1989-1990-ben az afrikai katonai kiadásokat az összafrikai nemzeti termék értékének 1/3 -ra becsülték, a mintegy 35 md USD a kontinens adósságának 1/6-od részével volt egyenlő).

Afrika a „széthullás”, „összeomlás” kontinenseként említik a posztbipoláris korszak küszöbén. *Nemzetközi összehasonlításban különösen megdöbbentő a kontinens lemaradása a függetlenségi korszakban más egykor közel azonos helyzetű világrészekhez képest.* Afrika több vonatkozásban sem állta a versenyt Ázsiával. Ez a sommás ítélet alátámasztható országtanulmányokkal. (Pl. hogyan hódította el Malajzia a pálmaolaj-piacot Afrikától. A történelem különös fintora, hogy a piacvesztés okai között szerepel, hogy az afrikai – jelesen elefántcsontparti – ültetvényeken tízszer több alkalmazottat foglalkoztatnak, mint Malajziában.) Több üzemszervezési, technológiai, pénzügyi különbség, az innovációra való készségben és a versenyképességben megmutatkozó eltérések magyarázzák a teljesítménykülönbségeket. A megdöbbentő leértékelődés különös esete az ún. „kongói kérdés”. Tanulságos lenne levezetnünk, miként alakult volt Belga-Kongó fejlődési görbéje, minthogy 1960 táján a belgák „mintagyarmatának” általános mutatói megfeleltek Olaszország közép-ső régiója statisztikáinak. A mobutizmus korszaka nyomán az 1990-es évek elejére „Afrika motorja” nemcsak hogy leállt, hanem „totálkáros” lett, anarchiába, polgárháborúba

zuhant. Kétségtelen, hogy ez az összehasonlítás a geopolitikai -földrajzi és kulturális tényezők jelentőségére is utal.

A szakirodalomban e süllyedő tendencia láttán megjelent az a minősítés, hogy Afrikát a dekolonizáció folyamata tette tönkre. Ez a megközelítés erősen kihívó, a korábban túlzottan egysíkúan tárgyalt és felelőssé tett kolonialista rendszer, konkrétan az európaiak felmentését célzó attitűd. A higgadtság jegyében érdemes megemlíteni, hogy ez az érvelés az afrikanizációt helyteleníti, anélkül, hogy mélyrehatóbban vizsgálna a függetlenségi periódus Afrika egészére és egyes országaira érvényes környezeti feltételei, azok változásait. (Ilyen iskola teremtődött a Lyon III. Egyetemen.)⁹

A polémia jegyében említsük meg, hogyan viszonyultak a szuperhatalmak a fekete kontinenshez. *Mind Moszkva, mind Washington Afrika-politikáját bizonyos fokú tartózkodás jellemezte.* Az Egyesült Államok sokáig nem érdeklődött az afrikai terep iránt, csak a szovjetizált blokk összeomlásakor vált aktívvá (l. az Afrika szarvában vagy Zairében vállalt szerepét). Afrikát mintegy Franciaország „gyámságára” hagyták katonailag is.¹⁰

A Szovjetunió folyamatosabb érdeklődése sem eredményezett kiterjedt jelenlétet a térségben, a szovjet stratégia szelektív Afrika-politikát írt elő, mely a hidegháború enyhülési érájának megfelelő küszöbök figyelembevételén alapult (ez indokolta részben, hogy a portugál gyarmatok háborújához Kuba nyújtott hathatós segítséget). A kolonializmus felmentési kísérleteinek egyik klasszikus kérdése, mennyiben voltak okozói az európaiak, illetve a világhatalmak a tribalista vérengzéseknek, konfliktusoknak? (Ez a kérdésfeltevés előkerült a tuszi-hutu etnikai ellentétek fellángolása idején is.)

A jövőt terhelő kérdések

A magunk részéről igazolva látunk számos, az afrikai eliteket, az afrikai népesség különféle rétegeit érintő elemzési eredményt. A problémák sorában említendő az *afrikaiak szociotörténeti valósága, az etnicitás, a modern politikai-ideológiai deficitek, a kulturális inkompatibilitás, az atavisztikus, hagyományos struktúrák és intézmények, valamint attitűdök létezése* és más különös jegyei a sokszínű afrikai mivoltnak. De ugyancsak vizsgálat tárgyává kell tenni az *európai expanzió afrikai következményeit*, továbbá a *változó nemzetközi rendszer hatását*, különösképpen a gyarmati imperializmus és későbbi hidegháború korszakának, a kikényszerített dekolonizáció alternatív megvalósulásának következményeit. A posztbipoláris

átmeneti fejlődési szakaszban mindezen hatásokat magában hordva Afrika leértékelődése tovább folytatódik.

A nemzetközi rendszer anarchiája elvileg megengedi, hogy a világ különböző részein eltérő ütemben valósuljon meg a fejlődés. Mi több, jelei mutatkoznak egy multipoláris világrend iránti érdeklődésnek. Az afrikai országok esetében azonban *nem biztosított az a képességminimum, amely a modernizációs fordulathoz szükséges*. Egy olyan modernizációhoz, amely nem számolja fel az afrikai kultúrákat. A hiányolt képességszint az afrikaiak esetében sem, miként más népek és civilizációk esetében sem pusztán a helyi adottságok zárt köréből származtatható, sokkal inkább a nemzetközi érintkezési viszonyok rendjéből, azokból az interaktív kapcsolatokból, amelyek az univerzalizációs folyamat keretei között cselekvési teret biztosítanak a „gyengébb” szereplők számára is.

A posztbipoláris korszak küszöbén indokolatlanul nagyobb mérvű a nemzetközi társadalom részvétlensége az afrikai problematika iránt. Az okokat kutatva első helyen szerepeltethető a világrendszer entrópiája, mely nehezen megszüntethető és nem lezárható olyan kétségtelenül nagy horderejű lépésekkel, mint amilyen az európai egyesülés, a transzatlanti dominancia megteremtése. Ha a dekolonizáció processzusa egyaránt szolgálta a gyarmatbirodalmakat fenntartó metropoliszok korszerűbbé tételét, valamint a kolonizált népek valódi fejlődését, akkor *a kialakítandó új világrend működőképességének biztosítása is megköveteli a rendszerben fellelhető elviselhetetlen egyenlőtlenségek, válságócok kezelését és megszüntetését.* Ilyen nemzetközi horderejű kérdés a leszakadó Afrika integrálásának ügye.

A jövő szempontjából az afrikai milióban bevezetendő működőképes társadalmi-politikai rendszer kérdése még vitatott. E tekintetben *új imperatívusként jelentkezik a demokratizmus ideájának bevitele, az afrikai demokratikus rendszerek meghonosítása és fejlesztése.* (L. az 1990-ben megtartott francia-afrikai csúcsértekezletet La Baule-ban, valamint a 2003 februári párizsi afrikai rendezvényt.) Afrika demokratizálása számos buktatót rejt magában.

A demokratizálás értékrendjének több alapelemét nehezen fogadják az afrikaiak, így például az individuum érvényesüléséhez kapcsolódó jegyeket. Az térségben az ember még sok tekintetben a csoporton, a klánikus vagy területi közösségeken keresztül érvényesülhet. A megkövetelt demokrácia is csak ilyen struktúrák szűrőjén keresztül indítható útjára. De minthogy ezen az úton már egyszer megrekedt a fejlődés, többletmotiváció bevezetésére van szükség. Kétséges, hogy ez a többlet összeköthető-e az apátiába és tömeges depresszióba süllyedt afrikaiak mobilizálásával. *Az olyan célmeghatározások, mint a „több demokrácia –*

több fejlődés”, avagy a segélyezés progresszív folyósításának a „több demokráciához” kapcsolt gyakorlata nem tűnnek tartósan eredményesnek.

Az afrikai demokratizáció csak akkor lehet sikeres, ha önnön eszközeikkel és saját energiáik bevetésével egy különös „afrikai út” definiálása és kimunkálása megtörténik. Egy ilyen út megfogalmazásakor nem hagyható figyelmen kívül az afrikai társadalmak tagoltsága, a jelenhez vezető múltbéli utak sokfélesége, amely számtalan entitást különít el, sorakoztat fel, vagy éppenséggel állít szembe egymással. Nyilvánvalóan számolnunk kell azokkal az eurobarát közvetítő csoportokkal (a dekolonizáció idején őket hívták „fejletteknek”, „éretteknek”, „asszimiláltaknak”), amelyek funkciójuk vállalásával azonban új ellentétek elindítói és hordozói lesznek (l. a kulturális neokolonializmus europaizált kádereinek társadalmi megítélését, legitimizációjának kérdését). Kérdés az is, hogy a z afrikai társadalmak egyike-másika számára nem érkezik-e későn „demokratikus diktátumként” ez a protekcionista-demokratizáló vállalkozás.

Afrika nagy országai kerültek a robbanás, a széthullás stádiumába (Zaire, Szudán, Etiópia, Szomália és mások). További kihívást jelent, hogy a demokrácia bevezetése nélkülözheti-e a szilárd, szervezett nemzeti állam létét, magát a nemzeti identitás korszakokon átívelő energiakészletét, a fenntartható élet, a fejlődés és a nemzeti szintű közösségi reagáló képességet.

A közelmúlt világpolitikai fejleményei, döntően az Egyesült Államok által képviselt világstratégiai koncepcióhoz köthető „beavatkozási politika” arról tanúskodik, hogy Afrika mellőzöttsége, marginális szereplőként való kezelése tovább tart. Ma nem az a fő kérdés, hogy „Merre tart Afrika?”, hanem az, hogy megállítható-e az általános degradáció.¹¹

A szerző által vázolt megállapításokat vesd össze:

C. Coquery-Vidrovitch - H. Moniot, L'Afrique Noire de 1800 à nos jours. Press. Univ. de France, 1964

R. Dumont, L'Afrique noire est mal partie. Éd. du Seuil, 1962

H. Grimal, La décolonisation de 1919 à nos jours. Armand Colin, 1965

H. S. Wilson, African decolonisation. E. Arnold, London - New York, 1995

B. Lugan, Afrique, bilan de la décolonisation. Perrin, Paris, 1991

L. Baeck, Post-war development theories and practice. UNESCO, ISSC., 1993

Fischer Ferenc, A megosztott világ. IKVA, 1990, l. még a szerző "Történelmi-politikai atlasz 1941-1991" c. kiadványát, Pécs-Bp., 1996

Benkes Mihály, Szuperhatalmak kora. Korona, Bp., 1999

I-Y. Carfantan-C. Condamines, Qui a peur du tiers monde? Éd. du Seuil, 1980

Jegyzetek

¹ Ez az előadás a 2003. március 26-i tudományos konferencián hangzott el, Pécsen. A szerző E tárgykörben először az 1979. június 14-15. között tartott országos TIT-előadói konferencián lépett nyilvánosság elé, amelyet "Merre tart Fekete-Afrika?" címmel folytattak le a résztvevők (néhai Borsányi Károly, néhai Ecse di Csaba, néhai Kende István, Balogh András, Salgó László és mások). Ezt a konferenciát az ELTE-n újjáélesztett afrikanisztikai kutatásokhoz kapcsolódó hazai és nemzetközi konferenciák követték a rendszerváltásig. Újabb az ELTE Afrikanisztikai Oktatási Programja, valamint más egyetemi központok (Pécs, Szeged, Budapesti Közg. Egy.) kísérlék meg az Afrika-kutatások folytonosságát fenntartani.

² *A politikai Afrika néhány problémája* in: A Történelemtanári Továbbképzés Kiskönyvtára IV., ELTE BTK, Bp. 1995. pp. 95-110.; *Afrika* in: Diószegi I., Harsányi I., Németh I. (szerk): 20. századi egyetemes történet III. kötet Korona Kiadó, Budapest, 1997. pp. 223-301.; *A dekolonizáció alternatívái*, Korona Kiadó, Bp., 1999. p. 156; *Szocializmus Afrikában – afrikai szocializmusok*. In: Múltunk, 2001. 2-3. sz. Pp. 247-275.; *A kongói válság történeti gyökerei – a mobutizmus politikai hagyatéka*. in: Kül-Világ, 2004/1, www.kul-vilag.hu

³ Az ACP-országok (Afrika, Karib- és csendes-óceáni térség országai) számára az Európai Közösség az első Lomé Konvenció keretében kereskedelmi és segélyprogramot léptetett életbe.

⁴ *J.-J. Gabas, L'aide contre le développement? Fond. Liberté sans frontières*, 1988.

⁵ *Revue juridique et politique*, n° 1., 1990. pp. 1-29., v.ö. még R. Dumont vonatkozó elemzéseivel.

⁶ L. erről a szerző tanulmányát: *Szocializmus Afrikában – afrikai szocializmusok* in: Múltunk, 2001. 2-3. sz. pp. 247-275.

⁷ L. ehhez a *Marchés tropicaux* 1986. január 3-i számát, v.ö. még Béchir ben Yamed tanulmányával, *Jeune Afrique*, 8 aout 1990.

⁸ L. a *Marchés tropicaux* von. számait, különösen 9. febr. 1990

⁹ L. ehhez B. Lugan Afrika tárgyú műveit.

¹⁰ *L'Afrique et l'Europe* (s. d. Ph. Lemarchand). Éd. Complexe, 1994. pp. 102-104.

¹¹ A szerző az ELTE Afrikanisztikai Oktatási Programja, valamint a Politikaelméleti Tanszék törzsképzése keretében több kollégiumot hirdetett a tanulmányban vázolt történeti, politikai jelenségek vizsgálatára.

A palesztin politikai rendszer fejlődésének főbb jellemzői

Gazdik Gyula

Az ELTE TÁTK Politikai Tudományok Tanszékének docense, posztgraduális tanulmányait Moszkvában, Brüsszelben és Bradfordban végezte. Szűkebb kutatási területei: a közel-keleti térség 19-20. századi története, a közel-keleti politikai rendszerek sajátosságai, Magyarország és a közel-keleti államok diplomáciai kapcsolatai, a politikai iszlám. Az utóbbi években megjelent publikációi elsősorban a közel-keleti rendezési folyamattal, az izraeli pártrendszerrel, s a térség biztonságpolitikájával foglalkoztak.

A jelen szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Kiadja:

Gazdik Gyula

A palesztin politikai rendszer fejlődésének főbb jellemzői

A tanulmány az első világháború utáni időszakról napjainkig mutatja be a palesztin politikai rendszer struktúraelemeinek formálódását, az arab-izraeli konfliktusnak a palesztin társadalomra, a nacionalista mozgalomra gyakorolt kihatásait. Az e történeti folyamatok kontextusába illesztett elemzés nagy hangsúly helyez a hatvanas években színrelépő PFSZ irányvonalában bekövetkező változások, a neopatrimoniális hatalomgyakorlás, az államisággal kapcsolatos korai palesztin politikai lépések bemutatására.

Kitér az oslói egyezmények révén létrejövő palesztin autonómia főbb intézményi jellegzetességeire, a kialakuló sajátos prezidenciális rendszernek a többi hatalmi ág függetlenségét beárnyékoló működésére, az alkotmányozás során jelentkező érdekellentétekre, a civil társadalom szerveződésének nehézségeire, a külső és belső nyomás hatására napirendre került politikai reform kapcsán jelentkező kihívásokra.

Egy-egy politikai rendszer sajátosságainak felfejtésénél a vizsgálódás egy funkcionáló állami entitásból indul ki. A jelen tanulmány témája azonban sajátos eset, palesztin állam ugyanis mind a mai napig nem létezik, ugyanakkor a kilencvenes években palesztin autonóm igazgatás alá került területeken az államiság több fontos attribútuma is kialakult. A palesztin államiság megteremtése régóta jelentős nemzetközi támogatást élvez, szükségességét az elmúlt években a korábban ezt ellenző amerikai és izraeli kormányzat hivatalosan is elismerte.¹ Mindez azonban egyelőre szimbolikus aktus, mivel ennek gyakorlati megvalósulását most is bizonytalanság övezi. Egyrészt azzá teszi, hogy a 2000 szeptemberében kirobbant, s a napjainkban is tartó intifada összecsapásai során foganatosított izraeli katonai lépések a gázai - ciszjordániai autonóm területeken a korábbi években kiépített politikai struktúra alrendszerének működését sok vonatkozásban ellehetetlenítették. Másrészt a washingtoni és jeruzsálemi kormányzat láthatóan az eddigi palesztin politikai rendszer „újjáépítésétől” teszi függővé, hogy zöld utat ad-e egy palesztin állam létrehozásához. A tekintélyes egyiptomi sajtóorgánumnak, az Al-Ahramnak 2004 májusában adott exkluzív interjújában maga Bush elnök közölte, hogy az általa eredetileg beharangozott 2005-ös dátum a biztonsági helyzet, az

USA által szorgalmazott reformokat támogató palesztin vezetők háttérbe szorítása miatt irreálisnak tekinthető.²

Ariel Saron izraeli miniszterelnök a nem sokkal korábban sorra került amerikai tárgyalásai során Bushnak átadott levelében megismételte a már többször hangoztatott álláspontját, miszerint a palesztin állam létrehozása csak a terror felszámolása, átfogó reform és új vezetés mellett képzelhető el.³

A palesztin nacionalizmus legfőbb aspirációjának, az államalapításnak további mesterséges féken tartása zsákutcs megoldás, s állandó feszültséggerjesztő tényező. Az amerikai követelések a terrorizmus elleni harcról, az intézményi reformokról, a hatalmi elitben végbemenő változásokról, a demokratizálásról valós igények, de csak akkor számíthatnak sikerre, ha mögötte egy jelentős palesztin társadalmi konszenzus áll. Ezeknek az igényeknek állandó napirenden tartása anélkül, hogy a palesztinok jogos igényeinek kielégítése terén vajmi kevés történik, az itteni közvélemény szemében inkább időhúzásnak, egy vazallus állam létrehozása irányába tett lépésnek tűnik. Az ezzel járó veszélyre már Bibó István is felhívta a figyelmet a „Nemzetközi közösség bénultsága és annak orvosságai” című munkájának az arab-izraeli konfliktussal foglalkozó esettanulmányában. Szerinte egy ilyen függő terület a katonai megszállásnál is „nagyobb sérelme lenne az arab nemzeti tudatnak, s kormányzása olyan állandósított erőszakalkalmazást kívánná, mely a kiegyenlítődés lehetőségét messze eltávoztatná”.⁴ A szuverenitás számos fontos elemét nélkülöző állam létrejötte pedig ezt az alternatívát valószínűsíti.

A palesztin államiság körül sűrűsödő viták még inkább aláhúzzák annak fontosságát, hogy az autonóm területeken létrejött politikai struktúra főbb elemeit, az ehhez kapcsolódó történelmi előzményeket kissé jobban körüljárjuk.

A palesztin nacionalizmus jelentkezése, a kezdeti szerveződések

A Földközi-tengertől a Jordán folyóig húzódó térségben élő, zömében arab populáció identitása az ottomán időszakban a „Nagy Szíriához”, vagyis a mostani Szíriát, Libanont, Jordániát, Izraelt s a palesztin autonóm övezeteket magában foglaló régióhoz kötődött. A 16. század óta a török birodalom fennhatósága alatt álló terület az első világháború előtt két közigazgatási körzethez, a bejrúti vilájethoz s a jeruzsálemi önálló szandzsákhoz tartozott. Az itt élő közösségben a vezető szerepet az egymással rivalizáló nagyobb családi klánok töltötték be, melyek több képviselője a középrétegekből származó értelmiségiekkel, tisztviselőkkel

karöltve bekapcsolódott a 20. század elején a szultáni hatalom ellen szervező reformmozgalmakba. Tevékenységüket elsősorban két célkitűzés vezérelte: az arabok a birodalmon belül kapjanak nagyobb önállóságot, valamint gátat akartak vetni a cionisták földvásárlásainak, a fokozódó zsidó bevándorlásnak.⁵ Az első világháború alatt az itteni nacionalisták, az általuk létrehozott Ifjú Arab Társaság (IFT) jelentős szerepet vállalt, a brit biztatásra Huszein ibn Ali mekkai saríf vezetésével, a törökök ellen 1916-ban kirobbant felkelésben. A cél a Földközi-tengertől keletre élő arabok egy királyságba való tömörítése volt. A Porta több palesztin nacionalista vezetőt kivégeztetett, ráadásul Huszein elképzelését a nagyhatalmak színpalak mögötti alkudozásai levették a napirendről.⁶

A nacionalisták számára egy újabb csapás volt, hogy francia szövetségesében komoly potenciális vetélytársat látó brit kormányzat felkarolta a palesztinai zsidó nemzeti integrációval kapcsolatos cionista törekvéseket. Az itteni arabok politikai súlyát nem sokra tartó brit kormányzat az 1917 novemberi Balfour Deklarációval szimpátiájáról biztosította a palesztinai zsidó „nemzeti otthon” megteremtésére irányuló törekvéseket, igaz hangsúlyozta, hogy mindez nem sértheti az itt élő, eltérő felekezetűek polgári, vallási jogait.⁷ A brit külügyminiszter nevével fémjelzett deklarációnak a „zsidó nemzeti otthon” létrehozására vonatkozó kitételét a Cionista Világszervezet kezdettől úgy értelmezte, hogy ez egyet jelent egy zsidó állam Palesztinában történő fokozatos kialakításával. Noha a hivatalos politika ettől óvakodott, Londonban sokan egyetértettek ezzel az értelmezéssel.

A Porta háborús veresége után az arab nacionalisták számára mind egyértelműbbé vált, hogy a török birodalom mellett ők a térségbeli változások nagy vesztesei. Ellensúlyozásként megpróbáltak szervezetileg hatékonyabban fellépni, 1919 januárjában összeült az első palesztin nemzeti kongresszus, mely a párizsi békekonferenciához eljuttatott üzenetében elutasította a Balfour Deklarációt, s önállóságot követelt az itt élő arabok számára. Ennek előmozdítására az IFT utódszervezeteként még ugyanebben az évben létrejött az Arab Függetlenségi Párt (Isztiklál) helyi szervezete. Az önállóságot a Nagy-Szírián belül képzelték el, s a júliusban Damaszkuszban tartott Általános Szíriai Kongresszuson támogatták ennek egy alkotmányos monarchia keretében való létrehozását. A tanácskozás elutasította a zsidó immigrációt, a Szíria déli részének tekintett Palesztinában kialakítandó zsidó nemzeti otthon gondolatát. Nagy-Szíria megalakulását a párizsi békekonferencia által a nyár folyamán kiküldött tényfeltáró bizottság is támogatta, de a győztesek végül is ezeket nem különösebben méltányolták.⁸

A térség addigi fő integráló egységét alkotó Török Birodalom romjain új államok jelentek meg. Mint oly gyakran a történelemben, a jelen esetben is igazolódott, hogy egy-egy nagyobb politikai entitás szétesésének ára van, s a következmények gyakorta hosszú időn át

éreztetik a hatásukat. Az új országok határainak megvonásakor csak ré szben vették figyelembe a történelmi, etnikai és vallási szempontokat. A korábbi birodalmi keretek helyébe a Nemzetek Szövetsége által életre hívott mandátumrendszert állították, melynek következtében a Földközi-tengertől a Perzsa-öbölhöz húzódó régió átmenetileg Nagy-Britannia és Franciaország ellenőrzése alá került.⁹ Ezen államok függetlenné válási folyamata a második világháború utáni években fejeződött be. A mandátumkorszak a leghosszabb ideig az 1918-ban brit katonai megszállás alá került Palesztinában tartott: a londoni kormány az ezzel járó jogokat formálisan 1923 szeptemberétől, közel negyedszázadon át gyakorolta.¹⁰

A megváltozott regionális helyzet a palesztin mandátumterület nacionalistái számára új feltételrendszert teremtett, mindez azonban az 1923-ig rendszeresen megtartott nemzeti kongresszusok határozataiban még kevésbé tükröződött; a zsidó bevándorlás és földvásárlás leállítás, a függetlenség követelése mellett nagy hangsúllyal szóltak az arab szolidaritás fontosságáról. A tágabb identifikációs elemek által dominált palesztin, s az itt nemzeti integrációra törekvő zsidó nacionalizmus közti kompromisszum lehetősége hamar háttérbe szorult. Mindkét közösség az uralkodó pozícióból tudta volna a másikkal való együttélést elképzelni.¹¹ Az ellentétek már a húszas években is többször súlyos összetűzésekhez vezettek.

A palesztinok politikai életében a kezdeti időszak próbálkozásai után a figyelemre méltóbb pártszerveződések a harmincas években jelentkeztek. Igaz, ezek zömében befolyásos családok politikai artikulációi voltak, egyetlen kivételt talán az 1932-ben újjászervezett Isztiklál jelentette. A főképp értelmiségi bázisra támaszkodó párt nemcsak függetlenséget követelt, hanem élesen kritizálta a helyi arab társadalom félféudális viszonyait, s felemelte a szavát a nők helyzetének javításáért. A klánszolidaritásra épülő csoportosulások közül az egyik legbefolyásosabb tényezőnek számító Nasasibi-család jóvoltából 1934-ben alakult meg a Nemzeti Védelem Pártja, mely főleg a városi kereskedőkre, üzletemberekre, tisztviselőkre támaszkodott.

A mandatárius hatalommal szemben mérsékeltebb magatartást tanúsító, kitűnő transzjordán kapcsolatokkal rendelkező klán legnagyobb riválisa a Huszeini-család volt, mely 1935-ben hozta létre csoportosulását a Palesztinai Arab Pártot. A két világháború közötti korszak legbefolyásosabb palesztin politikusa, Háddzs Amin al-Huszeini jeruzsálemi főmufti árnyékában tevékenykedő, radikális pánszlam hangvételű szerveződés elsősorban a földesúri-nagykereskedői érdekek szószólója volt.¹² Ugyancsak ebben az évben alakult meg két kisebb csoportosulás, az egyik a Huszeiniekkel szövetséges Reform Párt, s a rivális klánt támogató Nemzeti Blokk. Az említett szerveződések vezetői alkották a gerincét az 1936 áprilisában Háddzs Amin al-Huszeini vezetésével létrejött Arab Magasabb Bizottságnak, mely a fokozódó

zsidó bevándorlás, s a szociális feltételek nagyfokú romlása miatt ekkor kirobbant arab felkelés legfőbb irányító testületévé vált.

A londoni kormány által kiküldött vizsgálóbizottság 1937 júliusában a mandátumterület palesztin és zsidó államra való felosztását javasolta, de ezt mind a helyi arab közösség vezetői, mind a Szíriában ülésező Arab Nemzeti Kongresszus elutasította.¹³ A britek az Arab Magasabb Bizottság felosztatásával, a főbb vezetők deportálásával igyekeztek letörni a megmozdulásokat, de az váltakozó hevességgel 1939-ig tovább folytatódott. A felkelés nemcsak az etnikai ellentétek intenzitását jelezte, hanem azt is, hogy az addigi keretek közt a mandatárius hatalom politikája is szinte feloldhatatlan ellentmondásba került.

A felosztási javaslat kudarcba fulladt, ezt követően a brit kabinet 1939-ben Fehér Könyvet adott ki. A dokumentum a zsidó bevándorlás korlátozása mellett bejelentette, hogy egy tízéves átmeneti idő után egy önálló palesztin államot fognak létrehozni. Az éles politikai fordulat a cionista vezetőket nehéz helyzetbe hozta: nemcsak az európai zsidóság helyzetének súlyosbodásával, hanem az államiság kérdésessé válásával is szembe kellett nézni. Mivel e periódusban az itt élő zsidók az összlakosság alig egy harmadát tették ki, nem volt nehéz kikövetkeztetni, hogy a létrehozandó alkotmányos testületekben az arabok számarányuknál fogva többségbe fognak kerülni. Ez pedig a bevándorlási lehetőségeket is alapvetően befolyásolni fogja. Cionista oldalról elutasították a Fehér Könyvet, s az időközben kirobbant világháború bonyolult körülményei közepette megpróbálták minden eszközzel fokozni az immigrációt. Jelentős vízváltó volt, hogy az 1942 májusában, New Yorkban tartott cionista konferencián célként jelölték meg Palesztina „zsidó nemzetközösséggé”, azaz zsidó állammá történő átalakítását.

A második világháború befejezése után a helyzet Palesztinában mind tarthatatlanabbá vált. Az angol-amerikai együttműködéssel 1946 júliusában napvilágot látott föderatív javaslat gyors háttérbe szorulása után az ENSZ Közgyűlés 1947. november 29-én elfogadott 181. számú határozata egy zsidó és egy arab államra, valamint egy nemzetközi ellenőrzés alatt álló övezetre osztotta fel Palesztinát. Arab részről a világszervezet döntését nem fogadták el, a két etnikum közti fegyveres összetűzések egyre gyakoribbá váltak. A brit mandátum egy nappal Izrael kikiáltása után 1948. május 15-én véget ért, de kezdetét vette az első arab-izraeli háború, mely az ENSZ-határozatot gyakorlatilag semmissé tette, s messzemenő hatással volt a palesztinai arab közösség és az egész régió jövőjére nézve. A háborút lezáró 1949-es fegyverszüneti egyezmények révén a megsem alakult arab állam területén Izrael, Transzjordánia és Egyiptom osztozott.¹⁴

Az ENSZ-döntés utáni összecsapások, a zsidó fegyveresek által 1948 áprilisában elkövetett Der Jaszin-i tömeggyilkosság után eluralkodott pánik, a háború következményei, az életfeltételek ellehetetlenülése, a helyi közösségek vezetőinek felszólítása következtében közel 800 ezer palesztinai arab menekült el a lakhelyéről. Ezek túlnyomó többsége Ciszjordániában, Gázában és a szomszédos államokban felállított menekülttáborokba került. Az arabok által *nakbának*, vagyis szerencsétlenségnek nevezett történelmi fordulópontra szétzilálta a helyi palesztin társadalmat.¹⁵

E kritikus időszakban a palesztin hatalmi elitet továbbra nagyfokú megosztottság jellemezte, mely jól tetten érhető volt a többször is újjászervezett Arab Magasabb Bizottság tevékenységében. Itt a fordulat 1948 szeptemberében következett be, amikor az Arab Liga támogatása mellett a Bizottság kincstárnoka Ahmed Hilmi pasa vezetésével „összpalesztin” kormány jött létre. Ezt követően egy sebtében összehívott, főképp Huszeini híveit tömörítő Palesztin Nemzeti Tanács az egykori mandátumterületi határokkal október elsején Gázában kikiáltotta egy független palesztin állam létrejöttét, melynek elnökévé Háddzs Amin al-Huszeinit jelölték. A kormányt az Arab Liga államai Transzjordánia kivételével elismerték.¹⁶

A ciszjordániai régió bekebelezésére, Nagy-Szíria megteremtésére irányuló törekvéseinek szertefoszlásától tartó transzjordán uralkodó azonnal ellenlépéseket tett. Abdalláh utasítására a gázai gyűléssel párhuzamosan a Nyugati Parton élő palesztin előkelők ammáni tanácskozása illegitimnek nyilvánította a gázai fórumot, és teljes felhatalmazást adott az uralkodónak, hogy a palesztinok nevében tárgyaljon. Néhány héttel később, december 1-jén Jerikóban összegyűlt ciszjordániai tekintélyes személyiségek, teljessé téve a szakadást, jóváhagyták a Transzjordániával való egyesülést. Abdalláh felvette a „Jordánia királya” címet és 1949 áprilisában a két terület Jordán Hásimita Királyság néven egyesült; a változásokat egy évre rá népszavazáson is megerősítették.

A palesztin társadalomban végbemenő változások 1948 után

Az első arab-izraeli háború, a palesztinai arabok által lakott területek feldarabolása a nemzeti mozgalom, az elitformálódás szempontjából egy merőben új feltételrendszert teremtett, mely a tradicionális vezetőréteg helyzetét teljesen aláásta. Ez a folyamat az érintett országokban élő palesztin közösségek körében más és más volt. A történelmi változások eredményeként, különösen az 1967-es harmadik arab-izraeli háború után a szélesebb bázison kibontakozó nemzeti mozgalom már más miliőből verbuválódó elit irányítása alá került.

A korábbi mandátumterületek közül az egyiptomi katonai irányítás alá került, jelentős számú menekültnek otthont adó Gázai-övezetben, a hatóságok a helyi tekintélyek számára csekély mozgásteret biztosítottak. A kairói kormány politikájával való elégedetlenség az ötvenes években többször is megmozdulásokhoz vezetett, melyek szervezésében az illegalitásban lévő kommunisták és a Muzulmán Testvérek jelentős szerepet játszottak. Legális keretek közti politikai tevékenységre csak a hatvanas években nyílt nagyobb lehetőség, amikor a helyi törvényhozó tanácsba a helyeket részben választás útján töltötték be, és meg lehetett választani a képviselőket a rendszer egyetlen engedélyezett politikai szervezetébe, az Arab Szocialista Unióba.

További előrelépés, a palesztin ügy az arabközi politikában való ismételt felértékelődése nyomán, a hatvanas évek első felében következett be. Ekkor engedélyezték az adott politikai kereteket elfogadó szakszervezetek, egyesületek, katonai szervezetek létrejöttét. A rendszerrel szemben kritikus csoportosulások azonban továbbra is illegalitásba szorultak.

Merőben más volt a helyzet Izraelben, ahol az itt maradt, földdel rendelkező, de városokban élő tradicionális elit súlyát a földterület, illetve a politikai befolyás elvesztése már a korai időszakban megrendítette. Az arabok által lakott területeken 1964-ig katonai közigazgatás volt életben. Ennek megszüntetésével lehetővé tette az érdekképviselő, a politikai szervezkedés nagyobb fokú koordinálását, de a belpolitika szintjén az arab etnikai pártok számottevőbb súllyal csak a nyolcvanas években jelentkeztek.

A korábbi palesztin vezető réteg a hatalmi befolyását leginkább a jordániai fennhatóság alá került területeken tudta megőrizni. Ehhez a török időszakban jelentkező, a brit mandátum periódusán átívelő, s a hásimita időszakban megszilárduló neopatrimoniális kapcsolatrendszer teremtette meg a feltételeket. Vezető ciszjordániai családok lojalitását fontos, jól jövedelmező állami állásokkal, politikai képviselet biztosításával vásárolták meg, ami lehetővé tette a szűkebb pátriában meglévő patrónusi szerepük fenntartását. Jól példázta ezt a Huszeinek nagy ellenlábasának, Rágib el-Nasasibinak a gyors karrierje: először menekültügyi miniszter, majd ciszjordániai főkormányzó, s újabb kormányposztok után őt bízta meg az uralkodó a jeruzsálemi iszlám szent helyek felügyeletével. A hásimita uralkodók ügyeltek arra, hogy a családok lehetőleg vetélkedjenek egymással.

A politikai érvényesülés biztosítására a kormányhivatalok mellett a jordániai parlament és szenátus – melyekben a képviselők felét a ciszjordán, másik felét a transzjordán képviselők tették ki – úgyszintén nagyon jó lehetőségeket biztosított. De a rendszer nemcsak a vezető családok lojalitását igyekezett biztosítani, hanem gondot fordított arra is, hogy például

a falusi előljárok is érdekeltek legyenek a kormányzat támogatásában. A másik oldalon a rendszerrel elégedetlen, demokratizálást sürgető városi középrétegeket, ha kellett, adminisztratív eszközökkel is megpróbálták féken tartani. A neopatrimonialis rendszer keretében biztosított kedvezmények rendszerbiztosító jellege a jelentős palesztin populációval rendelkező Jordánia esetében különösképp szemléletes volt.

Az 1967-es fordulat hatása a palesztin társadalomra

Némi túlzással azt lehet mondani, hogy az 1967-es harmadik arab-izraeli háború a hányatatott térség huszadik századi történetének egyik fontos vízválasztója volt. A június 5 -én kirobbant újabb konfliktus a zsidó állam addigi legnagyobb katonai sikerét hozta: csapatai elfoglalták a Sínai-félszigetet, a Golán-fennsík nagy részét, Ciszjordániát, Kelet-Jeruzsálemet, ezzel a fennhatóságuk alatt álló terület több, mint négyszeresére növekedett. A hatnapos háború Izrael stratégiai pozícióit a környező államok rovására radikálisan megváltoztatta, olyan helyzet alakult ki, melynek kihatásai állandósították a feszültséget a térségben, a megoldásra tett kísérletek pedig mind a mai napig csak részeredményeket hoztak.

Az újabb területfoglalásokkal a politikai cionizmus expanzív szakaszának csúcspontjához érkezett. Felelős izraeli kormánytényezők közül szinte senki sem volt, aki komolyan gondolta volna, hogy az összes megszállt területet örökre meg lehet tartani. A foglalások a zsidó államot kitűnő alkupozícióba hozták, hiszen az esetleges terület-visszaadásokhoz magas árat lehetett kérni: az érintett arab államok, Egyiptom, Jordánia, Szíria fogadják el Izrael biztonsági igényeit, azaz egyezzenek bele a háború kitörése előtt fennálló határvonalak korrigálásába, ismerjék el Izrael Államot, működjenek közre az arab gazdasági bojkott feloldásában, a zsidó állam és az arab világ kapcsolatának normalizálásában.

A megegyezéshez fűződő illúziók azonban 1967 júniusa után gyorsan szertefoszlottak. Maradt az arab és a zsidó nacionalizmus közti iszapbirkózás, melyhez mindkét fél pajzsként használta fel az ENSZ BT 1967. novemberi 242. számú határozatát. Azóta is a rendezés fő kiindulópontjának tekintett dokumentum egyik fő eleme előírta az Izrael által elfoglalt területek kiürítését, a másik pedig aláhúzta, hogy a térség minden államának joga van ahhoz, hogy „biztonságos és elismert” határok közt éljen. Arab részről elsősorban a megszállás megszüntetésével, a másik oldalon a biztonságos határokkal foglalkozó részekre hivatkoztak.

A harci cselekmények következtében a palesztin menekültek száma több százezer fővel gyarapodott a hivatalos ENSZ-adatok 1967 júniusa után már közel 1 millió 350 ezer menekültet

tartottak nyilván. Az egész korábbi mandátumterület elfoglalásával nagyszámú palesztinai arab került izraeli fennhatóság alá.¹⁷ A területek pacifikálása nem volt egyszerű feladat, a Gázai-övezetben az ellenállást Saron tábornoknak csak 1971-ben sikerült megtörnie. A politikai ellenőrzés mechanizmusainak kialakításánál a korábban Egyiptomhoz tartozó területen Izrael megpróbált a gerillák akcióinak következményeit egyre nagyobb aggodalommal szemlélő helyi elitre fokozottabban támaszkodni. A Nyugati Parton pedig Ammán hallgatólagos támogatásával kísérletet tettek a korábbi jordániai gyakorlat folytatására.

De nagyon is objektív okok miatt ez a folyamat már koránt sem volt sikeres. A tradicionális elit 1967 után nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is meggyengült. Emellett a parasztság körében felgyorsult proletarizálódás, a bér munka szerepének jelentős felértékelődése, az Izraelben és más országokban újonnan kínálkozó munkavállalási lehetőségek nyomán bekövetkező anyagi gyarapodás, az oktatásban résztvevők körének nagyfokú bővülése, a művelt városi középréteg súlyának növekedése összességében mind szerepet játszottak a régi patrónus-kliens viszony háttérbe szorulásában.

Ezek a társadalmi változások is hozzájárultak a nemzetté válási folyamat felgyorsulásához. A tágabb arab egységtudat mellett a helyi identifikációs elemek megerősödése főképp az 1948-as trauma után figyelhető meg. A nagyszámú menekült kilátástalan helyzete, a megaláztatások, annak tudatosodása, hogy sorsuk megváltoztatásában elsősorban saját magukra támaszkodhatnak, Bibó szavaival „erős közösségi kohéziót hozott létre, de egyben az össz arab tudatot is megerősítette”.¹⁸ 1967 kihatásainak eredményeként a palesztin nacionalizmus társadalmi bázisa nagymértékben kiszélesedett, ami az új viszonyokból kiemelkedő hatalmi elit által irányított felszabadító harchoz kedvező feltételeket teremtett.

A PFSZ megalakulása, Arafat színrelépése, hatalmának megszilárdulása

A palesztinok harcában meghatározó szerepet játszó politikai-katonai szerveződések megjelenése, aktivizálódása főként a hatvanas évektől figyelhető meg. Egyiptom és más arab államok ösztönzésére Ahmed Sukeiri vezetésével 1964 májusában a jordániai fennhatóság alatt lévő Kelet-Jeruzsálemben megalakult a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ).¹⁹ Létrejöttét elsősorban az inspirálta, hogy az izraeli nukleáris program előrehaladása, a Galileai-tengertől a Negev-sivatagig húzódó vízvezeték kiépítésének befejezése fokozta a térségbeli feszültséget. A tömörülést Kairó szoros politikai felügyelete mellett Nasszer egyiptomi elnök az Izraellel

szembeni nyomásgyakorlás egyik eszközévé kívánta tenni. Sukeiri az alakuló ülésen kijelentette, hogy a PFSZ a palesztinai arab nép felszabadulásért vívott harc fő mozgósító ereje. A 422 küldött részvételével lezajlott találkozón elfogadták a 29 cikkelyből álló Nemzeti Chartát és a PFSZ alkotmányát.

Az újonnan alakult szerveződés programja aláhúzta, hogy a brit mandátumterület határai közti Palesztina arab föld, melynek felszabadításához mozgósítani kell az arab államok katonai, anyagi és szellemi erőforrásait. Az arab országoktól való függést nagyon jól jelezte az a pont, mely leszögezte, hogy a szervezet nem gyakorol semmiféle szuverén jogot a Nyugati Part és a Gáza övezet felett. Természetesen ez a kiszolgáltatottságból fakadó megfogalmazás volt, palesztin vezetők igazából ezt egy ideiglenes állapotnak fogták fel.²⁰ A találkozón elfogadott alkotmánytervezet Jeruzsálem székhellyel kimondta a PFSZ megalakulását. A szervezet legfőbb döntési szervének a képviselőtestületként funkcionáló Nemzeti Tanácsot nyilvánította, melynek tagjai a különböző politikai frakciók, helyi és diaszpórában élő palesztinok, szakszervezetek, más társadalmi szervezetek képviselőiből kerülhettek ki. A PFSZ operatív ügyeinek irányítását a dokumentum egy választott Végrehajtó Bizottságra bízta.²¹ Az alkotmányban rögzített intézményi struktúra egy átmeneti állapotra lett tervezve, melyet egy valamikori választás után módosítani akartak.

A politikai program a jeruzsálemi találkozóra több résztvevőjében némi csalódást keltett. Közéjük tartoztak a Palesztinai Nemzeti Felszabadítási Mozgalom (Harakat al-Tahrir al-Filastiniyya) képviselői. A kezdetbetűkből Fatah (Hódítás) néven ismertté vált szervezet ekkor még nem csatlakozott a PFSZ-hez, de megfigyelőkkel képviseltette magát a tanácskozáson. Ők is radikálisabb hangvételű, a fegyveres fellépés mellett egyértelműbben elkötelezett dokumentumot vártak. A jeruzsálemi fórum elfogadta ugyan a Palesztin Felszabadítási Hadsereg (PFH) felállításának tervét, de a szervezés – tükrözve az arab államok óvatos magatartását – csak lassan haladt előre. A Fatah, mely néhány éven belül számottevő erővé vált a palesztin mozgalomban, a hatvanas évek első felében még egy jelentéktlenebb bázissal rendelkező szerveződés volt.

Az 1959 őszén létrejött szervezet legismertebb személyisége Jasszer Arafat (Abu Ammar) volt, aki az elkövetkezendő évtizedekben a nemzeti mozgalom meghatározó személyisége lett.²² Már az 1948-as háború után társaival elhatárolta magát a korábbi nemzedéktől, mely elvesztette Palesztinát. Noha a tágabb arab közösségi szolidaritásnak, az arab országok támogatásának ő is jelentős szerepet tulajdonított, felfogásában a palesztin nacionalizmus érdekei élveztek elsőbbséget. Szerinte a palesztinoknak alapvetően a saját kezükbe kell venniük a sorsuk alakítását, hiszen ha állandóan arra várnak, hogy mások

hozzanak döntést helyettük, akkor sohasem fogják visszaszerezni elvesztett földjüket és jogaikat.²³

A cél, ahogy a Fatah 1959-től kiadott időszakos lapjában, a „Mi Palesztinánk”-ban megjelent cikkeiben is megfogalmazást nyert, egy igazi palesztin entitás megteremtése, s nem egy olyan politikai keret kialakítása, melyet külső arab és más hatalmi tényezők próbálnak a palesztinokra ráerőltetni. Arafat és társai nagy érdeklődéssel tanulmányozták Mao Ce-tung, Franz Fanon, Che Guevara, Régis Debray, Vo Nguyễn Giap nézeteit, a kínai, vietnámi, kubai átalakulás, az algériai Nemzeti Felszabadítási Front franciák ellen vívott háborújának tapasztalatait. A hatvanas évek Fatah-kiadványai arról tanúskodtak, hogy egy kis országban győztes forradalomként Kuba és guevarizmus állt hozzájuk a legközelebb. Vagyis az a felfogás, mely szerint nem kell megvárni a forradalom minden feltételének megteremtődését, ezek kialakulása a forradalmárok kisebb csoportja által megkezdett gerillaharc révén gyorsítható, s a célok megvalósítása egy jól felfegyverzett hadsereggel rendelkező államhatalommal szemben is sikerre vihető.

A szervezet a harcát az ázsiai, afrikai, latin-amerikai népek kolonializmus és imperializmus ellen vívott harca részének tekintette. A Fatah Központi Bizottságának 1969 januárjában nyilvánosságra került 7 pontos terve legfőbb céljaként a palesztin nép zsidó kolonizációtól való megszabadítását, s egy független, demokratikus palesztin állam létrehozását jelölte meg. Ebben minden egyes állampolgár, beleértve a zsidókat a program értelmében egyenlő jogokat élvezne.²⁴ Arafat ugyanezen év augusztusában adott interjújában egyértelművé tette, hogy egy létrejövő új entitás arab karakterű lenne. A lakosság arab többsége mellett ezt azzal indokolta, hogy az államalakulat stabilitása nem utolsó sorban azon múlik, hogy mennyire sikerül integrálódni a regionális arab környezetbe. E nélkül ugyanis a muszlim, zsidó, keresztény állampolgárokból álló új állam az első zsidó államhoz, s a keresztények államához hasonlóan a környezetében idegen, s időleges képződmény lenne.²⁵ A Fatah program és Arafat tehát eléggé egyértelműen egy önálló palesztin államról beszélt, melyben a zsidók és a keresztények kisebbséget alkotnának.

A Fatah, mely a PFSZ megalakulása idején még nem az egyiptomi, hanem elsősorban a szíriai vezetésre támaszkodott, izraeli célpont elleni szabotázsakciót először 1965-ben hajtott végre. A figyelemfelkeltés mellett az időzítésben az is közrejátszott, hogy passzivitása ellenére a PFSZ-nek, mint integráló szervezetnek a pusztán léte egyre nagyobb reményeket ébresztett a palesztinokban. Ennek következtében a Fatah tagsága is átmenetileg fogyatkozott, ezért ezt a folyamatot közvetlen akciókkal próbálták ellensúlyozni.

A fokozott aktivitás megfelelő szervezeti háttérrel követelt, melynek kiépítése hosszabb időt vett igénybe. Az operatív irányítás hatékonyabbá tétele érdekében a Fatah alapítóinak részvételével 1963-ban Központi Bizottságot hoztak létre. Jórészt ettől az időszaktól kezdődött annak a szervezeti struktúrájának a szisztematikus kiépítése, mely a térség számos országában tapasztalható tradicionális pártszerveződési gyakorlat helyett az „apparátus elvére” alapozódott. A hetvenes évekre többé-kevésbé kiformalódó szervezeti keretek alkalmassá tették a csoportosulást a fegyveres harcra és a mind nagyobb számú támogató politikai integrálására. A centralizáció-decentralizáció sajátos kombinálása egy olyan alakzatot eredményezett, melyben a vezetés legitimitását a helyi szinteken megfogalmazódó ellenvélemények kevésbé tudták megkérdőjelezni.²⁶

A Fatah tömegbázisának kiszélesítése, szervezeti struktúrájának kiépítése szempontjából jelentős fordulat volt az 1967 júniusi háború. Az arabok megalázó veresége után Arafaték gerillastratégiája felértékelődött a szervezet tevékenységét addig fenntartásokkal kezelő kairói kormány szemében. Ennek jele volt, hogy Nasszer 1967 végén ejtette Sukeirit, és új fejezetet nyitott a Fatah vezetőivel való kapcsolatokban.²⁷ Az egész arab világban jelentős visszhangot keltett az 1968 márciusi karamehi ütközet, melyben a Fatah fegyveres csoportja, az Asszifa, jelentős veszteségek árán, de visszafordulásra kényszerített egy megerősített izraeli csoportosítást. Ennek hatására sokan csatlakoztak a szervezethez, melynek növekvő politikai befolyása tükröződött a Palesztin Nemzeti Tanács 1968 júliusában, Kairóban tartott negyedik ülésén, amely során revideálták a Nemzeti Chartát. A hét új elemmel összességében 33 cikkelyre bővült dokumentum a palesztin nacionalizmus célkitűzéseit az addigiakhoz képest a legátfogóbban összegezte. Mindez egy tágabb értelemben vett arab egységtudattal szerves egységben jelent meg, de e dualitáson belül a palesztin nacionalizmus primátusa a korábbiakhoz képest jóval nagyobb hangsúlyt kapott.²⁸

A palesztin alkotmányban a kairói ülésen csak kisebb jelentőségű változások történtek. Így például a PFSZ legfőbb testülete, a Palesztin Nemzeti Tanács tagjainak megbízását háromról két évre, a Végrehajtó Bizottság tagjainak számát 15-ről 11 főre csökkentették. A szervezet működésében jelentős fordulatot hozott a palesztin parlament 1969 februárjában, Kairóban tartott V. ülésén, ahol a Fatah hivatalosan is része lett a PFSZ-nek. Arafatot a VB-be kooptálták, majd megválasztották e kulcsfontosságú testület vezetőjének. Az operatív politikai irányító poszt megszerzése mellett ugyancsak ő lett a PFH főparancsnoka.²⁹

A PFSZ új vezetője elődeinél jóval nagyobb hatalommal rendelkezett. A háború után még cseppfolyósabbá váló közel-keleti helyzet, a palesztin mozgalmon belüli megosztottság fokozódása, az ellenállási mozgalom bázisterületének Libanonba történő áthelyezését

kikényszerítő 1970-es jordániai válság a centralizáció erősítését igényelte.³⁰ A szervezet egy sajátos összpalesztin tömörülésként funkcionált, egyesítve magában a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, a különböző politikai-katonai, szakmai és tömegszervezeteket.³¹ A sorozatosan felszínre törő ellentétes érdekek kezelését nehezítette, hogy a palesztin szervezeteken keresztül külső hatalmi tényezők is megpróbálták a palesztin nemzeti mozgalom irányvonalát befolyásolni. Ezeket a nehézségeket Arafat politikai manőverezéssel, a PFSZ szervezeti struktúrájában végrehajtott változtatásokkal, a maga és a hatalmi csoportjának helyzetét erősítő lépésekkel próbálta áthidalni.

Ezek közé tartozott 1970-ben a PFSZ Központi Bizottságának felállítása. Az ugyancsak Arafat vezette testület egyrészt koordinálta a Jordániában lévő fegyveres csoportok lépéseit, másrészt bizonyos jogkörök elvonásával „támogatni” kívánta az elnöksége alatt álló VB munkáját, amelyben ekkor még nem volt egyértelmű többsége. Az egyre erősödő kritikák hatására a PNT 1971-ben megszüntette a KB-t, és újra a régi jogköröket biztosította a VB-nek. Maradandó intézményi újításnak bizonyult viszont a PFSZ Központi Tanácsa (KT), a „mini parlament”, melynek felállítását a PNT 11. ülészsaka határozta el 1973 januárjában. Fő feladatát abban jelölték meg, hogy a PNT két ülészsaka között döntsön a végrehajtó testület által előterjesztett javaslatokról.³² A KT politikai jelentősége a palesztin parlament ülészsakáinak ritkulásával mindinkább növekedett.

A PFSZ vezető hatalma stabilizálásához szüksége volt az anyagi források feletti ellenőrzés monopolizálására, s a képviselői intézményekben valamint a VB-ben egy szilárd többség biztosítására. A Fatah pénzforrásai mellett Arafat viszonylag gyorsan megszerezte az ellenőrzést a PFSZ pénzügyei felett. A Palesztin Nemzeti Alap, a PFSZ 1971-ben létrehozott „pénzügyminisztériumának” alapszabályzata kimondta, hogy a különböző politikai-katonai szervezeteknek, a PFH harcosainak, mártírok családjának, a harcokban megsebesülteknek, a PFSZ különböző részlegeinek, iskoláknak, kulturális és egészségügyi létesítményeknek, lapoknak, tudományos kutatással foglalkozó intézményeknek stb. juttatandó pénzeszközöket a VB elnökének, vagyis Arafatnak kell jóváhagynia. Az arab országokból, különböző adományokból, gyűjtésekből, átutalásokból származó pénzeszközök feletti rendelkezés a VB vezetőjének nagy manőverezési lehetőséget biztosított. Lehetővé tette, hogy ellenfelei táborát gyengítse, s a saját bázisát kiszélesítse.

A szövetségesek biztosítása nemcsak a PFSZ-en belül volt fontos, hanem például abban az országban, ahol a legfontosabb palesztin bázisterület volt.³³ Arafat még 1969-ben elhatározta, hogy „Szammed” néven egy gazdasági tevékenységgel foglalkozó intézményt állít fel, mely az évek előrehaladtával a különböző arab országokban egyre több céggel rendelkezett,

s több ezer embert foglalkoztatott. A vállalkozásokban juttatott állások, a jövedelemből való részesedés sokakat tett a VB vezetőjének lekötelezettjévé. Arafat hatalmi helyzetének megerősödésében jelentős szerepet játszott a PFSZ-en belüli ún. kvóta rendszer. Ez lehetővé tette, hogy a különböző palesztin intézményekben a Fatah a legtöbb képviselővel és a legnagyobb anyagi forrással rendelkezzen. A szervezet helyzetét még inkább erősítették a PNT-ben és a KT-ban helyet foglaló független képviselők, ezek többségében ugyanis Fatah-szimpatizánsok voltak.

Hasonló volt a helyzet a tömegszervezetek, szakmai és érdekvédelmi szerveződések képviselői esetében. A lojalitásnak anyagi vonzatai is voltak, nem is szólva arról, hogy a szimpatizánsok a Fatah-tagokhoz hasonlóan fontos posztokra is kinevezést kaphattak. A PFSZ-vezető számára természetesen kulcsfontosságú volt, hogy a képviselőtestületekben és a VB-ben szilárd többsége legyen és ez állandósuljon. Ennek egyik jól bevált módszere a testületek létszámának állandó növelése volt. Mivel a PNT 1971 elején tartott 8. ülésén Arafat és a parlament elnöke kapott felhatalmazást a személyi javaslatok összeállítására, e testületek új tagjai főként a PFSZ vezetőjének vonalát támogatókkal bővültek.³⁴ A folyamatos bővítésnek volt egy másik, politikai szempontból ugyancsak jól kamatoztatható következménye: a hatvanas évek végén még a fegyveres szervezetek képviselői alkották a küldötteknek több, mint a felét, a főként a polgári szférából származó képviselők számának növekedésével a részarányuk azonban jelentősen csökkent.

A hetvenes évek derekára Arafat és a Fatah jelentősen megszilárdította a PFSZ-en belüli pozícióját. Megkezdődött, igaz egyelőre csak a diaszpórában, egy új neopatrimoniális struktúra kiépítése. Erre az időre esett a hatvanas évek végén kiteljesedő maximalista politikai program átértékelésének kezdete. A változó megközelítés leginkább a palesztin állam létrehozásával kapcsolatos elképzeléseket érintette, melyek területileg a brit mandátum határaiból indultak ki.

A módosulásnak több összetevője is volt, melyek közül csak egyre az 1973-as arab-izraeli háborúra szeretnénk utalni. Még a háború napjaiban a Fatah KB ülésén felvetődött, hogy mivel Jordánia kimaradt a konfliktusból Huszein királynak Ciszjordániával kapcsolatos jogai is elvesztek, s ezzel megteremtődik egy „mini palesztin állam” létrehozásának lehetősége.³⁵ Az ezúttal kínkeservvel kivívott izraeli győzelem után a korábbiaknál is egyértelműbbé vált, hogy az arab-izraeli konfliktust tárgyalásos úton lehet csak rendezni. Ez a palesztinoktól is megfelelő alkalmazkodást kívánt, amit egyáltalán nem volt egyszerű megtervezni, mivel a Fatah legfőbb bázisának számító menekülttáborokban és több radikális szervezet körében a békés megoldással együtt járó kompromisszumok egyáltalán nem voltak népszerűek.

A másik oldalon a régi stratégia fenntartása azzal a veszéllyel járt, hogy a PFSZ nemzetközileg teljesen elszigetelődik. Egyfajta kompromisszumos kiindulópontként egyes palesztin vezetők a háború után nyílt fórumokon is megfogalmazták a „mini állam” koncepcióját, mely érdekes módon jellegét tekintve hasonlított Ben Gurionnak a zsidó állam fokozatos megteremtésével kapcsolatos 1937-es elképzeléséhez.

Végül a PNT 1974 nyarán a Kairóban tartott 12. ülésén előterjesztett politikai programban, óvatos megfogalmazásban, de a koncepciót elfogadták a képviselők. A dokumentum továbbra is a fegyveres harc prioritását hangsúlyozta, ugyanakkor más eszközöket sem zárt ki a palesztin területek felszabadítása és e területeken egy nemzeti hatóság, vagyis egy állam létrehozása érdekében.³⁶ A „mini-állam” koncepcióját az Arab Liga 1974 októberi rabati értekezlete is támogatta, egyben elismerve a PFSZ-t a palesztin nép egyetlen jogos képviselőjének. Ugyancsak jelentős áttörés volt, amikor egy hónappal később az ENSZ Közgyűlés, a palesztinok régi sérelmét orvosolva, elismerte a palesztin nép Palesztinában való önrendelkezési jogát és a szervezetnek megfigyelői státust biztosított.

Az ezt követő periódusban a nagypolitika szintjén egy palesztin autonómia létrehozása került előtérbe, de a hetvenes évek végének regionális folyamatai nem kedveztek az ezt célzó tárgyalásoknak.³⁷ Izrael, különösképp a Likud tömb 1977 májusi választási győzelme után, felgyorsította a megszállt területeken a zsidó települések építését. A zsidó állam stratégiai pozícióját a katonailag legerősebb arab országgal, Egyiptommal 1979-ben megkötött békeszerződés, s két térségbeli riválisának Iraknak és Iránnak a következő év őszén kirobbant háborúja nagyban megerősítette.

A jeruzsálemi kormány ilyen körülmények között jó alkalmat látott arra, hogy a palesztin nemzeti mozgalomnak a megszállt területeken, s különösképp a Libanonban kialakított pozícióit megtörje. Saron izraeli hadügyminiszter 1982 tavaszán számos ciszjordániai PFSZ-barát polgármestert, önkormányzati testületet eltávolított és néhány hónappal később hasonló lépéseket tett Gázában is. Júniusban az izraeli erők Libanonba történő benyomulásával kirobbant az ötödik arab-izraeli háború, melynek stratégiai végcélját, a PFSZ katonai szétzúzását, Izraelnek nem sikerült elérnie. A katonailag meggyengített, politikailag még inkább megosztott PFSZ Tunéziába helyezte át a székhelyét, s szembe kellett néznie azzal, hogy a megszállt területeken is új kihívások jelentkeznek. A Fatah által is favorizált, illetve az újonnan létrejövő grass root szerveződésekben 1982 után megerősödött a baloldal befolyása, ugyanakkor a PFSZ-szel szimpatizáns értelmiségi csoportok tömegbefolyása eléggé lehatárolt volt. A nyolcvanas években Arafat jelentős összegeket utalt át a Fatah libanoni, ciszjordániai, gázai pozícióinak megerősítésére. Ennek ellenére a megszállt

területeken 1987 végén kirobbant palesztin felkelésre (intifada) a Fatah csak fáziskéséssel tudott reagálni. Az első arab-izraeli háború óta első ízben fordult elő, hogy a harc súlypontja kívülről, a diaszpórából a megszállt területekre helyeződött át.

A PFSZ Végrehajtó Bizottsága a befolyását igazából csak a következő év során, a békefolyamat irányába tett stratégiai opcióval tudta megerősíteni. Maga a fordulat a palesztin autonómia kérdésének nemzetközi felértékelődése, valamint Huszein jordániai uralkodó döntése nyomán következett be, aki 1988 júliusában a muszlim szent helyek kivételével lemondott országának Ciszjordániával kapcsolatos jogairól. A keletkezett űrt csak a PFSZ tölthette be, melynek legfőbb testülete a PNT novemberi algíri ülésén az államiság szempontjából fontos döntéseket hozott. Az itt elfogadott függetlenségi nyilatkozat aláhúzta, hogy a palesztinai arab nép a történelem zivatarai, a lakosság többségének a „szervezett terror” következtében történő kiűzése ellenére mindig is megőrizte integráns kapcsolatát Palesztinával.

A dokumentum Jeruzsálem fővárossal proklamálta az arab nemzet részét alkotó Palesztin Állam létrejöttét, mely minden palesztinnak az országa, tekintet nélkül arra, hogy adott pillanatban hol tartózkodnak. Az államiság jogforrásaként, a palesztin szuverenitás nemzetközi legitimációjaként az ENSZ Közgyűlés már említett 181. számú határozatára hivatkozott. Formálisan ez váltást jelentett a korábbi időszakhoz képest, hiszen a világszervezet döntését annak idején az arab országokhoz hasonlóan a palesztin közösség vezetői sem fogadták el. Ténylegesen azonban e kérdésben a PFSZ vezetői részéről a fordulat már a „mini-állam” koncepciójának felbukkanásával a hetvenes évek elején megtörtént, hiszen ez zel de facto elfogadták a „két államiság elvét”.

Ugyancsak „rég-új” elem volt az ülésszakon elfogadott politikai nyilatkozatnak ama része, melyből kiderült, hogy a Palesztin Államot az 1967-ben megszállt palesztin területeken, Ciszjordániában, Gázában és Kelet-Jeruzsálemben képzelték el. Az egykori mandátumterület valamivel több, mint 20 százalékan egy demokratikus parlamentáris rendszert akartak teremteni, mely messzemenőig respektálná a vallási-etnikai kisebbségek jogait. A deklarációban az igazán új elemet az ENSZ BT 242. és 338. számú határozatának elfogadása jelentette, mellyel a PNT közvetve elfogadta Izrael létét.³⁸ A függetlenségi deklarációval az államiság attribútumait nélkülöző szimbolikus entitás létrejöttét proklamálták, melynek egyfajta legitimitást a viszonylag széleskörű nemzetközi elismerés biztosított.³⁹ A Palesztin Állam elnökévé PKT 1989 áprilisi tuniszi ülésén Jasszer Arafatot választották.

Az oslói folyamat, a palesztin autonómia intézményi keretei, az alkotmányozást kísérő viták

A palesztin vezetés az ENSZ fórumokon, s a különböző nemzetközi eszmecserék során igyekezett egyértelművé tenni, hogy a valódi államiság megteremtését a PNT stratégiai döntésének szellemében tárgyalásos úton akarják elérni. Ehhez a külső feltételek jóval kedvezőbbek voltak, mint korábban. A hidegháborús korszak végén a Szovjetunió nemzetközi befolyásának csökkenése, kötelezettség-vállalásainak ártértékelése a palesztin ügy támogatottsága szempontjából kétségtelenül negatív fejlemény volt, de a PFSZ vezetői igyekeztek kiaknázni, hogy a világ első számú hatalmává lett Egyesült Államok érdekeltevé vált a közkeleti rendezési folyamat kibontakoztatásában. Mindez azonban amerikai részről nem lehetett volna egy reális külpolitikai opció, ha izraeli vezetők körében nem erősödik fel az a vélemény, hogy a továbbra is komoly biztonsági kockázatot jelentő palesztin intifada befejezése érdekében a katonai-rendőri eszközök mellett megfelelő politikai megoldást kell találni.

Az 1990-ben kezdődő Öböl-válság a PFSZ pozícióit átmenetileg gyengítette, de az Amerika vezette koalíciónak Irak felett aratott győzelme után a palesztinok is részesek lettek a spanyol fővárosban 1991 őszén elindult rendezési tárgyalásoknak.⁴⁰ A madridi folyamat során az első áttörés éppen az izraeli-palesztin tárgyalásokon következett be, a kölcsönös elismerést követően 1993 szeptemberében Washingtonban a két fél képviselői aláírták az „Elvi nyilatkozat az átmeneti önkormányzattal kapcsolatos szabályozásokról” (DOP) c. viselő dokumentumot.

Az azóta történelmi jelentőségűvé vált megállapodás a két fél közt az ENSZ BT 242. és 338. határozata alapján folyó tárgyalások célját követően jelölte meg: öt évre szóló átmeneti palesztin autonómia feltételrendszerének kialakítása a Nyugati Parton és a Gázai övezetben, e periódus kétoldalú kapcsolatainak szabályozása, továbbá a végleges rendezés előkészítése. A korábbi Camp David-i keretből kiinduló megállapodás előkészítői úgy vélték, hogy ebben az átmeneti időszakban három egymásra épülő egyezményt kell tető alá hozni: az első a gáza-kerikói autonómia, a második ennek ciszjordániai kiterjesztése, a harmadik pedig a végleges rendezési témákban történő megegyezés. A tárgyalófelek úgy gondolták, hogy az első két szakaszt illetően könnyebb lesz a közös nevezőt megtalálni és kialakul az a bizalmi légkör, mely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a harmadik időszak nehéz tárgyalási témáiról – így például Jeruzsálem és a zsidó települések jövője, a menekültkérdés, a vízmegosztás, határok, speciális biztonsági problémák – is egyetértésre jussanak.⁴¹ Nem volt leírva ugyan, de a dokumentumból kiérződött, hogy öt év elteltével elvileg lehetségesnek tartják egy palesztin állam létrejöttét.

A gondosan összeállított forgatókönyvet azonban a valóság már szinte az DOP életbe lépése után átírta. A világ ettől fogva lassan hozzászokhatott ahhoz, hogy a nagy hírveréssel beharangozott határidők az izraeli-palesztin rendezési folyamat során rendszeresen csúsznak. Az első lépcsőfokot jelentő Gáza-kerikói Egyezményt mintegy fél éves késéssel, 1994. május 4-én hagyták jóvá, így ez a nap lett az öt éves átmeneti palesztin autonómia kezdete. A kairói kongresszusi palota Kheopsz-termében megszülető megállapodás után nem sokkal a Palesztin Autonóm Területen (PAT) megtörtént az izraeli csapatok kivonása, illetve átcsoportosítása. Az új politikai entitás közigazgatásának irányítója az egyezmény előírásainak megfelelően a törvényhozói és végrehajtó hatalommal rendelkező Palesztin Hatóság (PH) lett, mely május 26-28. között tartotta első ülését a PFSZ székhelyén, Tuniszban.⁴² Arafat eredetileg úgy gondolta, hogy az általa vezetett 24 fős testület egyik fele a diaszpórából, másik pedig a megszállt területekről származó politikusokból, szakértőkből fog állni. Végül is csak 19-en vállaltak tárcát az egyfajta ügyvivő kormányként tevékenykedő testületben, melynek hatásköre azonban nem terjed ki a külpolitikára és a külső védelemre.⁴³

A PH első ülésén egy politikai programot is elfogadtak, mely a PH legitimációját nem a DOP-ból, vagy a Gáza-kerikói Egyezményből, hanem ezek egyik életre hívójától, a palesztin nép összességét megtestesítő PFSZ-től származtatta. A program a testület feladatai közé sorolta többek között a PAT intézményeinek, önkormányzati struktúrájának megtervezését, egy plurális politikai rendszer feltételeinek megteremtését. A közigazgatási hatáskörök átvételével az autonóm zónában a PH 9000 főből álló rendőri erőt hozhatott létre. Arafat egyik első rendeletével az visszaállította az 1967-es izraeli megszállás előtt érvényes jogrendet, vagyis Gázában az egyiptomi, Jerikóban pedig a Nyugati Parton korábban érvényben lévő jordániai törvénykezés lépett életbe. A lépés izraeli kormánykörökben nagy felháborodást keltett, s az autonómia-egyezmény megsértéséről beszéltek.⁴⁴

A palesztin földre 27 éves távollét után 1994. július 1-jén visszatért Jasszer Arafat nyugodtan formálhatta itteni hatalmi bázisát, mivel az egyezmények figyelembe vételén túl alkotmányos előírások nem kötötték meg a kezét. Elvileg bizonyos ellensúlyt teremthetett volna a DOP-ban hangsúlyos szerepet kapott „Tanács”, de ennek a képviseleti intézménynek a megteremtésére csak akkor volt lehetőség, ha az átmeneti palesztin autonómiáról szóló megállapodást már tető alá hozták, s megtartották a választásokat. Ám az újabb egyezményről szóló tárgyalások az izraeli hadseregnek az új helyzethez való alkalmazkodása, a terrorista merényletek, az autonómia ciszjordániai kiterjesztése kapcsán jelentkező érdeellentétek miatt igen csak elhúzódtak.⁴⁵

Végül is 1995. szeptember 28-án több, mint egy éves késéssel, Washingtonban megszületett az átmeneti palesztin autonómiáról szóló megállapodás. A vaskos, első látásra minden részletre kiterjedő dokumentum többek közt négy fázisban végrehajtandó izraeli csapatátcsoportosításról rendelkezett, melynek első szakaszát, a népesebb palesztin városok, falvak, menekülttáborok kiürítését még a palesztin választások előtt végre kellett hajtani. Az egyezmény a kormányzás felelősségét a 82 tagú törvényhozó és végrehajtó hatalommal rendelkező Tanácsra bízta, de nem sokkal később a mandátumok számát Arafat kérésére 6 kinevezett képviselővel 88-ra bővítették. A dokumentum úgy rendelkezett, hogy az autonóm terület operatív ügyeit a Tanács egyik bizottsága, a Végrehajtó Hatóság fogja irányítani, melynek vezetőjét és a képviselőtestület tagjait egy időben, de külön-külön kell megválasztani.

A Tanács és a Végrehajtó Hatóság elnöke alkotják a Palesztin Átmeneti Önkormányzati Hatóságot, melynek mandátuma az autonómia kezdetétől számított öt évet nem haladhatja meg. A Végrehajtó Hatóság tagjait a Tanács tagjai közül kell kiválasztani, de az elnöknek joga van kívülállót kineveztetni, ezek száma azonban nem haladhatja meg a testület tagjainak 20 százalékát. A megállapodás szükségesnek tartotta, hogy a Tanács az átmeneti időszakra érvényes alaptörvényt fogadjon el. A felek az autonóm terület rendőri állományát 30 ezer főre emelték, az egyezmény rögzítette az izraeli csapat-átcsoportosítások menetrendjét a biztonsági, igazságügyi, gazdasági együttműködéssel, valamint a palesztin választásokkal kapcsolatos teendőket.⁴⁶

A megállapodásnak az autonóm terület hatalmi intézményeivel foglalkozó elemei nem voltak mentések az ellentmondásoktól. A szövegben a Végrehajtó Hatóság a Tanácstól kapja a legitimációját, ugyanakkor vezetője úgymond hivatalból tagja ennek. Mivel Arafatról volt szó, a PFSZ vezetőjéről, nem lehetett őt úgy tekinteni, mint egy kisebb területen élő palesztinok ügyeiben kompetens Tanácsnak az alárendeltjét. Az a kitétel, hogy a Tanács és a végrehajtó testület vezetője alkotják az Önkormányzati Hatóságot, akikre külön kell szavazni, egyértelművé tette, hogy egy sajátos elnöki rendszer kialakítására kerül sor.

A hatalmi koncentrációt elvileg az alaptörvénnyel lehetett volna ellensúlyozni, amely kontroll mechanizmusoknak és a demokratikus jogoknak megfelelő alkotmányos háttérrel biztosít, amit a megállapodás is szorgalmazott. Egy alkotmánytervezet kidolgozása már a DOP aláírása után megkezdődött, de az izraeliek akadékoskodása illetve Arafat ellenérdekeltsége miatt a jogászok erőfeszítései hosszú időn át nem jártak eredménnyel.

Palesztin oldalon nem volt kellőképp tisztázott, hogy az átmeneti jelleg határai hol is húzódnak, sokan tartottak attól, ha a tervezetet elfogadják, akkor nehéz lesz azon számottevőbb módosításokat eszközölni. Politikailag az alkotmányozás számára még nagyobb

terhet jelentett, hogy két felfogás ütközött egymással: az első szerint a PFSZ szempontjaiból kell kiindulni, s egy alaptörvénynek az összes palesztin érdekeit kell tükröznie, a másik érvelés úgy hangzott, hogy egy átmeneti alkotmánynak csak az autonóm terület mindennapjait kell szabályoznia. Ez bizonyos fokig a PFSZ szerepének csorbítását jelentette volna, aminek Arafat nem akart zöld utat biztosítani, hiszen ezzel saját manőverezési lehetőségeit is szűkítette volna. Így e téren inkább továbbra is megmaradt egy patthelyzet, melynek minél hosszabb ideig tartó fennmaradásában a palesztin vezető is érdekelt volt.

A térségben eléggé vegyes visszhangot kiváltó washingtoni megállapodás aláírása után néhány héttel, november 4-én az oslói folyamatot élesen ellenző zsidó szélsőségesek Jichák Rabin (1922-1995) miniszterelnököt meggyilkolták. Sokan attól tartottak, hogy ez a megállapodás első lépcsőjének végrehajtását, az izraeli csapatkivonások első szakaszát veszélybe fogja sodorni, ami a palesztin választásokat is megtorpedózhatja, mivel a katonai műveleteket 22 nappal a voksolás előtt be kellett fejezni. Simon Peresz ügyvivő miniszterelnök azonban nem sokkal a tragédia után sietett egyértelművé tenni, hogy folytatja elődje politikáját. Az izraeli erők november 13-án elkezdték, s december 27-én befejezték hat város és számos palesztin falusi körzet kiürítését, lehetővé téve ezzel a régóta tervezett autonómia választások kiírását. December folyamán a Palesztin Hatóság, illetve annak vezetője ratifikálta a választási törvényt, s 8-án hivatalosan is bejelentették, hogy a választásokat 1996. január 20-án fogják megtartani.⁴⁷ Már ezt megelőzően megkezdődött a mintegy 1,2 millió választásra jogosult palesztin lajstromba vétele. A PFSZ VB novemberi kairói ülésén minden politikai erő felszólított arra, hogy induljon a választásokon. Voltak olyan politikai csoportosulások, így például az Iszlám Dzsihád, a NFPP, illetve a DFPP nevű szervezetek, melyek már eleve közölték, hogy bojkottálják a választásokat. A megfigyelők különösképp kíváncsian várták, hogyan dönt a nagyobbik fundamentalista szervezet, a Hamász, mely a tárgyalási folyamat addigi eredményeit visszafordíthatatlannak véelve már bejelentette, hogy Nemzeti Iszlám Párt néven politikai párttá fog átalakulni. Decemberben a Hamász és a Fatah képviselői közt Kairóban tárgyalások kezdődtek az iszlámista csoportosulás részvételéről. Mivel a Hamász továbbra sem adta fel abbéli szándékát, hogy izraeli célpontokat fog támadni, a tárgyalások eredménytelenül végződtek. A szervezet végül is salamoni döntést hozott: hivatalosan nem indult a választásokon, de híveinek nem tiltotta meg, hogy valamilyen formában részt vegyenek a voksoláson.

Az 1996. január 20-i szavazást, talán azért is mivel ez volt az első szabad, demokratikus választás, a Gázai övezetben és Ciszjordániában, rendkívül magas, közel 80 százalékos részvételi arány jellemezte. A szavazáson megjelentek aránya Gázában volt a legmagasabb.⁴⁸

Kelet-Jeruzsálemben mindössze 20 százalékos volt a részvétel, ez persze inkább volt tulajdonítható külső tényezőknek, semmint az itteniek politikai akaratának.⁴⁹ A Tanács 88 mandátumáért végül is 16 politikai szerveződések képviselőjében 552 jelölt versengett, az elnöki pozícióért Arafat mellett egy független jelölt Szamiha Halíl is indult, aki korábban jelentős szerepet töltött be a palesztin nőmozgalomban.⁵⁰ Ahogy az várható volt, Arafat szerezte meg a szavazatok túlnyomó többségét (87, 1 százalék), ellenfele ennél jóval kevesebbet (12,9 százalék) kapott.⁵¹ A megválasztott testületben a Fatah kényelmes többséggel rendelkezett: 51 képviselője került a Tanácsba, a többi 15 rivális politikai szerveződésből csak két kisebb csoportosulás tudott 1-1 mandátumot szerezni a testületben.⁵² A PFSZ vezető politikai erejének helyzetét tovább erősítette, hogy viszonylag jelentős számú, független képviselő szintén a nacionalista csoportosulást támogatta.

A választásokkal, az újonnan felálló intézményekkel megszűnt a Palesztin Hatóság, s új fejezet kezdődött a palesztin politikai rendszer fejlődésében. Jasszer Arafat a Tanács Végrehajtó Hatóságának elnöke 1996. február 12-én tette le a hivatali esküt Gázában. Ő volt a Palesztin Átmeneti Önkormányzati Hatóság és a kormányzat vezetője. Az előbbi megjelölés helyett azonban a közéletben a nemzeti célok hangsúlyozásának jobban megfelelő Palesztin Nemzeti Hatóság (PNH) elnevezés használták. Nem sokkal később március 7-én ugyancsak Gázában ült össze először a Tanács, melynek ekkorra már Palesztin Törvényhozó Tanács (PTT) lett az elfogadott elnevezése. A PTT alakuló ülésen megválasztották a testület elnökségét, és Ahmed Korei (Abu Ala) személyében a törvényhozás első elnökét.⁵³ A következő jelentős fejlemény a PNT április 22-24 közt lezajlott gázai ülészaka volt, mely jelentős nemzetközi figyelmet kapott. A PFSZ legfőbb döntéshozó szervének 1966 óta ez volt az első ülése palesztin területen.⁵⁴ A PNT zárt ülésén törölte a Nemzeti Chartából a zsidó államra nézve különösen sérelmes cikkelyeket, s elhatározták, hogy hat hónapon belül új dokumentumot dolgoznak ki. Ugyanakkor új 18 tagú végrehajtó bizottságot választottak, melynek ismét Arafat lett vezetője. A sort végül az autonóm terület kormányzatának megalakulásáról a PNH elnökének május 9-én elhangzó bejelentése zárta.

Az újonnan formálódó politikai struktúrát elemezve sok megfigyelő leginkább azt latolgatta, hogy lesz-e a képviselőtestületnek valamilyen esélye arra, hogy a túlsúlyos végrehajtó hatalommal szemben valamiféle kontrollt érvényesítsen. A kérdés eleve költőinek tűnt, mivel a képviselők nagy része a Fatah vonzáskörébe tartozott, ennek ellenére rövidesen súrlódások jelentkeztek. A PTT megalakulása után megkezdték a képviselőtestület szakbizottságainak létrehozását, elsőként a jogi bizottság jött létre, hogy kidolgozzák a házszabályt, s lendületet adjanak az időközben elakadt alkotmányozásnak.⁵⁵ Ez utóbbi

kulcskérdés volt, hiszen az átmeneti idősakra szóló alaptörvény nélkül nem lehetett a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát kielégítően szabályozni, a társadalmi élet törvényes kereteit biztosítani. Az alkotmányozásban a kezdeményezést a PTT először a kormányzattól várta, miután ez nem történt meg a testület saját maga vette kézbe a folyamat irányítását. Az elkészült tervezetet a képviselőház 1997 októberében harmadik olvasatban is elfogadta, az átmeneti idősakra szóló alaptörvényt azonban Arafat évekig nem írta alá, végül is erőtlen nemzetközi nyomásra 2002. május 29-én ratifikálta a 112 cikkelyből álló dokumentumot. Ez elvileg az arab térség számos országában meglévő prezidenciális rendszer liberálisabb változatát kívánta megalapozni.⁵⁶

A nem kellőképp megfogalmazott, vagy hiányzó alkotmányos garanciák, de még inkább a neopatrimoniális viszonyok által determinált érdekstruktúrák a hatalmi ágak elválasztásának, a szabadságjogok maradéktalan biztosításának alkotmányos elvét azonban eléggé felemássá tették. A végrehajtó hatalom egyik ellensúlyozó tényezőjéről a bírói hatalom függetlenségéről kevésbé lehet beszélni. Az autonómia időszakában kialakuló bírósági szervezet melynek munkáját eleve befolyásolta, hogy Ciszjordániában és Gázában más jogi szabályozás szerint kell működniük, s az ügyekhez képest kevés volt a szakember.⁵⁷ Ezek tevékenysége is sokszor volt kritika tárgya a kilencvenes években. Az alárendelt helyzetet jól jelezte, hogy a hatalom még a legfelső bírói testület döntéseit is számos alkalommal ignorálta.

Ami a végrehajtó hatalom kontrolljának fő intézményét alkotó törvényhozást illeti, ennek 1997 tavaszán átdolgozott házszabálya a preambulumban leszögezte, hogy a PTT tevékenysége során a hatalmi ágak függetlenségéből indul ki.⁵⁸ A testület az átmeneti korszakra kidolgozott alkotmány értelmében jelentős jogosítványokkal rendelkezett, de a hatalmi viszonyok következtében nem volt olyan helyzetben, hogy a végrehajtó hatalom működését az alkotmány előírásainak megfelelően kontrollálja. A PNH vezetőjének manőverezési lehetőségeit nagyban megkönnyítette, hogy az alkotmány csak hét év múlva emelkedett törvényerőre. Gyakorlatilag egy olyan helyzet állt elő, hogy csak olyan törvények kerültek „alkotmányos” úton elfogadásra, melyek nem sértették a vezetés érdekeit. Ahol valamilyen okból igen, ott gyakorta tapasztalható volt a PTT által jóváhagyott törvények szentesítésének halogatása, „elfelejtése”. Bizonyos kérdések, így például korrupciós ügyek jó néhányszor állították szembe törvényhozókat, illetve azok egy részét a PNH elnökének környezetével.⁵⁹ A kritikus véleményt képviselő törvényhozóval szemben éltek a nyomásgyakorlás eszközeivel, ha kellett a hatalom képviselői fizikai fenyegetéstől sem riadtak vissza. Ugyanakkor volt az éremnek egy másik oldala is, a fellépésben a törvényhozók sem voltak egységesek. Sőt azt lehet mondani, hogy számos olyan képviselő ült a szervezetben, akiknek érdekében állt a felemás

helyzet fenntartása. Voltak, akik fontos állásokat kaptak a PNH apparátusában, sok miniszter egyben parlamenti képviselő is volt, sőt a PTT vezetője is rendszeresen részt vett a palesztin vezetés ülésein.

Az autonómia időszakában kiépülő politikai intézményrendszer sok vonatkozásban „integrálódott” a neopatrimonális hatalmi struktúrába. A PNH elnöke a politikai, pénzügyi, biztonsági szférák feletti ellenőrzést szilárdan a kezében tartotta. A nemzetközi tényezőknek az a várakozása, hogy az oszlopi folyamat a palesztin területeken is dinamizálja a gazdaságot, s ennek fő motorja a külföldi és helyi magántőke lenne, nem realizálódott. A békefolyamat gyors előrehaladásához fűződő remények szertefoszlásával mind egyértelműbbé vált, hogy az „állam”, azaz a PNH marad a legfontosabb munkaadó. Az államapparátusban, biztonsági szerveknél, bizonyos közalkalmazotti területeken, a központi irányítás alatt álló gazdálkodási egységeknél állásban lenni jóval biztosabb megélhetési forrást jelentett, mint a magánszférában. A második intifada kirobbanása 2000 szeptemberében az „állami” szférát is érzékenyen érintette, de a magángazdaságot még inkább ellehetetlenítette. A PNH ellen őrizte állások elnyerése már korábban is „kapcsolati tőkét”, gyakorta magas szintű patrónust igényelt. Ezen alsóbb szintű állások betöltésénél számos esetben Arafat is személyesen interveniált. A palesztin vezető számára a mögötte álló hatalmi csoport hűségének folyamatos biztosítása természetesen kulcskérdés. Miniszterek, tanácsadók, más vezető emberek, befolyásos családok, gazdag üzletemberek, kedvezményezett cégek jelentős jövedelemre tettek és tesznek szert a monopoljogok, koncessziók, manipulált tenderek révén. Ugyancsak ide tartozik állami földek kedvezményes biztosítása különféle projektek megvalósítására a klientúra tagjai számára. Nagyon fontos az egész láncolatban a helyi befolyásos családokból származó falusi előljárók támogatásának biztosítása. Számuk a palesztin autonómia kezdete óta a többszörösére növekedett.

A lassan formálódó palesztin civil társadalom szerveződése is tükrözték a politikai viszonyok átmenetiségét. Már az autonómia időszakát megelőzően a jelentős külföldi támogatásban részesülő palesztin NGO-k fontos szerepet játszottak a szociális szolgáltatásokban, az ipari, mezőgazdasági, idegenforgalmi beruházások, a lakásépítések, a helyi önkormányzatok infrastrukturális projektjeinek támogatásában. A PH létrejöttével a korábban az NGO-k részére érkező támogatások nagy része a PH részlegeihez kezdett befolyjni, s számos szerveződés anyagilag eléggé nehéz helyzetbe került. A kialakuló új helyzet eléggé negatívan érintette például az egészségügyet, ahol a kilencvenes évek derekán az elsődleges szolgáltatásokat jelentős részben az NGO-k biztosították. A problémák orvoslására az autonóm hatóság részéről is igyekeztek megteremteni azokat a törvényi kereteket, melyek a kormányzat

és az NGO-k kapcsolatát szabályozzák. A helyzet kezelésében fontos szerepet játszott a Világbanknak egy speciális támogatási alap létrehozásáról szóló döntése. A PH létrejötte után a több évtizedes múlta visszatekintő emberjogi szerveződések és a kormányzat kapcsolata eléggé ellentmondásosan alakult. Az izraeli hadsereg akciói mellett a palesztin biztonsági szervek fellépése is fokozottabban a vizsgálódás fókuszába került. Az ennek kapcsán tapasztalt jogsértések közzététele a hatóságok részéről nem egyszer éles reakciókat váltott ki. A jogsértések jelzésének módjában az emberjogi szervezetek közt is eltérő megoldásokkal találkozhattunk.

A palesztin politikai szerveződések jól reprezentálják a társadalom politikai pluralitását. A csoportosulások többségének ideológiai-politikai felfogása a nacionalista, baloldali és iszlámista értékorientációba sorolható, melyeken belül sokféle színárnyalattal találkozunk. A politikai rendszer egészéhez hasonlóan a pártrendszer is átmeneti stádiumban van, az iszlámisták például még nem integrálódtak az autonóm terület politikai struktúrájába. A csoportosulások közül jelentősebb támogatottsággal, társadalmi beágyazottsággal a PTT-t és kormányt uraló nacionalista Fatah és az iszlámista Hamász rendelkezik. A többiek jóval kisebb bázist tudhatnak maguk mögött, s ezen erők között bizonyos ideológiai mezőkben nagyfokú fragmentációval találkozunk. A nacionalista mező baloldalán lévők, így a NFPP, a NFPPF, a PNHF a Fatah monopolhelyzetét az autonóm korszakban egyáltalán nem tudták megkérdőjelezni, sőt a befolyásuk bizonyos mértékig vissza is esett. Jelenleg a törvényhozásban csak az NFPP-nek van egy képviselője. A szorosabb értelemben vett baloldali csoportosulások a Fatah-ból, az említett radikális nacionalista szerveződésekől és a palesztin kommunista mozgalomból jöttek létre. A korábban már említett DFPP mellett az utóbbi évtized politikai folyamatai kapcsán ki lehet emelni a Jasszer Abed Rabbó vezette Palesztin Demokratikus Uniót (FIDA), mely számos fenntartással ugyan, de támogatja az oszlovi folyamatot, s képviselővel rendelkezik a parlamentben, s a kormányban. Ugyancsak a kormány tagja a kommunista párt utódszervezete, a Palesztin Néppárt (PPP), melynek elmúlt időszakban több esetben is súlyos frakcióharccal kellett szembesülnie. Sajátos helyet foglal el a mezőben a szociáldemokrata értékekhez közel álló Palesztin Demokratikus Párt. A demokratikus átalakulás elősegítését, az iszlámista befolyás visszaszorítását fontos célnak tekintő csoportosulást Bássám Abu Sáríf a palesztin vezető egyik ismert tanácsadója hozta létre 2002-ben. Az iszlámista csoportosulások, közülük is a Hamász a második intifada éveiben tudták megerősíteni a befolyásukat. Az általuk kezdetől bírált oszlovi folyamat megkérdőjeleződése, a lakosság mind súlyosabb szociális helyzete jelentős szerepet játszott a befolyásuk kiszélesedésében. Az autonómia időszakában olyan politikai struktúra körvonalai

bontakoztak ki, mely sok vonatkozásban hasonlatos a számos más arab országban tapasztalható: elnöki rendszer, mely hegemon helyzetben lévő kormánypártra támaszkodva egy erősen kontrollált pluralista rendszert alakít ki.

A Fatah és a PNH infrastruktúráját az újabb intifada évei időszakában lezajló izraeli katonai lépések igen érzékenyen érintették. Különösképp Bush amerikai elnök 2002 júniusában körvonalazott rendezési javaslatai után erősödött a külső nyomás egy palesztin politikai reform végrehajtása érdekében, melynek egyik sarkalatos pontja a miniszterelnöki intézménynek a struktúrába való beépítése volt. Két nappal az iraki háború kirobbanása előtt 2003. március 18-án a PTT nagy többséggel jóváhagyta az alaptörvény ezzel kapcsolatos módosítását.⁶⁰ Néhány nappal később napvilágot látott az eljövendő palesztin állam alkotmánytervezete, melynek kidolgozására a KT még 1999-ben adott felhatalmazást. A kormány megalakítására Mahmúd Abbász kapott megbízást, az általa összállított kabinetnek a törvényhozó testület április 29-én szavazott bizalmat.⁶¹ Magának a miniszterelnöki intézménynek volt tradíciója a palesztin történelemben, s az Oslo-i egyezményt követő alkotmánytervezetek közül volt is, amely ezt tartalmazta, de a PTT által 1997-ben elfogadott variáns már nem. Arafat szerepét a módosítások a kormány irányításában közvetettebbé tették, de politikai befolyását nem tudták korlátozni. A külső nyomás nemcsak ettől, hanem a pénzügyi és biztonsági szférától, a hatalomgyakorlás szempontjából két fontos szférától is el akarta távolítani. Mindez nem sikerült, Abbász tiszavirág életű miniszterelnöki időszaka jól érzékeltette, hogy a palesztin vezető továbbra is meghatározó pozíciókkal rendelkezik. Mindazonáltal úgy tűnik a rendszer további demokratizálását Arafat sem tudja elkerülni, mivel ezt maguk a palesztinok között is egyre többen követelik. A közel-keleti konfliktus megoldatlansága természetesen ezt a folyamatot nagyban lassíthatja. A palesztin vezető igyekszik a reformot kézben tartani, s a korábbi időszaknál nagyobb hajlékonyságot tanúsítani. A törvényesség hangsúlyozása jegyében zöld utat kapott bizonyos korrupciós ügyek feltárása, ígéret történt a biztonsági szervek működésének megfelelő törvényi keretek közt történő szabályozására, s szervezeti működésük racionalizálására.

Összegzésként elmondható, hogy különösképp az autonóm időszakban végbement változások eredményeként a palesztin politikai entitás az államiság számos fontos elemével rendelkezik. Ezek működését, s továbbfejlődését azonban a tradicionális hatalomgyakorlási normák erőteljes jelenléte, s az izraeli-palesztin rendezés megoldatlansága negatívan érinti. Számos jel arra mutat, hogy megkezdődött átmenet az Arafat utáni korszakra. A palesztin vezető - aki mára már szimbólummá vált a nép szemében - távozásával keletkező űrt jó ideig nehéz lesz betölteni. Arafatnak nagyon sok funkciója van, az utódnak, vagy utódoknak fel kell

építeni a hatalmukat a Fatah-ban, a PFSZ-ben, magában a palesztin politikai entitásban. Megfelelő súlyú politikai szövetségesek, anyagi források, biztonsági szervek támogatása nélkül ez elképzelhetetlen. Valószínűleg látszik a palesztin vezető jelenlegi funkcióinak a megosztásával egy új vezetési struktúra kialakítása, ha ez így lesz, akkor mennyire lehet tartós arra ma még nem lehet válaszolni.

Jegyzetek

¹ Bush amerikai elnök az Afganisztán elleni háború megkezdése előtt 2001. október 2-án nyilatkozott erről először. A Saron vezette izraeli kormányzat 2003. május 25 -én fenntartásokkal ugyan, de elfogadta Bush elnök 2002 júniusában road map (útiterv) néven ismertté vált rendezési javaslatait, melyek 2005 -re egy palesztin állam létrehozását is magukban foglalták.

² Al-Ahram Weekly, 2004 május 8. <http://weekly.ahram.org.eg/print/2004/689/fr4.htm>

³ (<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Reference+Documents/Exchange+of+letters+Sharon+-Bush+14-Apr-2004.htm>)

⁴ Bibó István: Válogatott tanulmányok IV. kötet, Magvető Könyvkiadó 1990. p. 653.

⁵ Az 1882 után kezdődő számottevőbb zsidó bevándorlás eredményeként 1914 -re már 85 ezer zsidó élt a későbbi mandátumterületen, ami a lakosság 12 százalékát jelentette. 1914 -1917 között a török hatóságok nagyszámú zsidó bevándorlót kiutasítottak, így az itt élő zsidók száma a világháború végére 57 ezerre csökkent. Zureik, E.T.: The Palestinians in Israel: A study in internal colonialism, London, 1979. p. 33.

⁶ Az 1915-ben kezdődő titkos alkusorozat legfontosabbika az 1916 májusi Sykes -Picot egyezmény volt, mely az Anatóliai-félsziget délkeleti sávjától a mostani Libanonon, Szírián át a moszuli régióig húzódó területen közvetett és közvetlen francia, a nemzetközi igazgatás alá kerülő jeruzsálemi szandzsáktól keletre, a mostani Irak középső és déli részét magában foglaló területen pedig közvetett és közvetlen brit igazgatást vezetett volna be. Hurewitz, J.C.: Diplomacy in the Near and Middle East, Vol. I. Princeton 1956. pp. 18 -21.

⁷ Khalil, M.: The Arab States and Arab League. Beirut 1962. I. p. 484.

⁸ A bejrúti amerikai egyetem tanára, Dr. Henry King és Charles R. Crane demokrata szenátor által vezetett vizsgálatokban a többi szövetséges rosszallása miatt végül is csak amerikaiak vettek részt. Az 1919 augusztusában elkészített jelentésükben többek közt hangsúlyozták, hogy Nagy Szíria államokra való szétbontása csak növelné az amúgy is meglévő antagonizmusokat. Ideális egy átmenetileg mandatárius irányítás alá kerülő, arab többségű alkotmányos monarchia lenne, mely biztosítaná a kisebbségi jogokat, a szabad vallásgyakorlatot, s nemzetközi garanciákkal a Szent Helyek sérthetetlenségét. A bizottság hangsúlyozta, hogy Palesztinában történő zsidó bevándorlás meghatározott keretek közé kell szorítani, s egyértelművé kell tenni, hogy a zsidók számára kilátásba helyezett nemzeti otthon nem egyenlő azzal, hogy területet zsidó állammá lehet átalakítani. Recommendations of the King-Crane Commission with Regard to Syria -Palestine and Iraq. In: George Antonius: The Arab Awakening: The Story of Arab National Movement. London, 1938. pp. 443 -459.

⁹ A Népszövetség 1919 júniusában elfogadott egyezségokmánya a mandátum igazgatás alá kerülő területeket három csoportba osztotta. Az Arab-félszigettől É-ra, ÉK-re lévő török vilájetek az „A” kategóriába kerültek, melyek egy mandatárius hatalom irányításával „rövidebb” idő alatt eljuthattak függetlenséghez. Az 1920. áprilisi San-Remo-i egyezmény Mezopotámiát, Palesztinát – mely a Jordán folyótól keletre lévő zónát is magában foglalta – brit, Szíriát és Libanont pedig francia ellenőrzés alá helyezte.

¹⁰ Ugyancsak 1923-ra alakulnak ki a mandátum terület határai, a legfontosabb változást a Jordán folyótól keletre lévő területek 1922-ben történt leválasztása képezte.

¹¹ A cionista vezetők közül mindez már Herzlnek a századfordulót követően megjelent Ősújország című utópikus regényében is jól tetten érhető. Az írás az elmaradt Palesztinát egy olyan virágzó civilizációvá alakító zsidó többségű állam vízióját tárja az olvasó elé, ahol nincs helye a gyűlölködésnek, s az arab kisebbség jogait messzemenően respektálják. (Dr. Dr. Herzl Tivadar: Ősújország (Altneuland); ford.: Márkus Aladár, Bethlen Gábor Könyvkiadó 1993.) A másik oldalon példaként lehetne említeni az 1919 elején született, egy létrejövő arab állam, s egy palesztinai zsidó nemzeti otthon közti különleges kapcsolatokról szóló, de végül papíron maradt 1919-es Fejzsal-Weizmann megállapodást (G. Antonius írásai, pp. 437-439.) Fejzsal emír igazából nem akart a palesztin területről lemondani, de realitásként elfogadta, hogy a régió huzamosabb időn át brit ellenőrzés alatt marad. Konkrétabb terv volt 1922 végén Palesztina és Transzjordánia újraegyesítése, vagy 1923-ban, a mekkai saríf vezetésével Hidzsász, Irak, Transzjordánia és Palesztina konföderatív államba való tömörítése. Mindkét tervben a palesztinai zsidó közösség kiterjedt autonómiát kapott volna. De ezek az elképzelések is viszonylag gyorsan lekerültek a napirendről. Caplan, N.: Palestine Jewry and the Arab Question. pp. 71 -181.)

¹² Háddzs Amin al-Huszeini (1895-1974) a kairói Al-Azhar befejezése után közigazgatási szakismeretet tanult Isztambulban. A háború befejezése után a török hadseregtől leszerelő Huszeini egyik fő szervezője volt a zsidók elleni 1920-as kilengéseknek, amiért elítélték, de az angol hatóságok megkegyelmezték neki, segítségével 1921 májusában jeruzsálemi főmuftivá választották, majd nem sokkal később a Legfőbb Muszlim Tanács első elnöke lett. Az előbbi tisztségét 1948-ig, az utóbbit 1937-ig töltötte be. A Felső Arab Bizottság vezetőjeként ő volt az 1936-39-es arab felkelés egyik szervezője, újabb letartóztatása elől külföldre szökött, több átmeneti állomás után a második világháború alatt Hitler vendégeként Berlinben kötött ki. Ő volt az emigrációban élő Nemzeti Vezetés irányítója, 1945 után Egyiptomban ment, innen igyekezett befolyást gyakorolni a nemzeti mozgalomra. A palesztinok számára katasztrofális következményekkel járó 1948-as arab-izraeli háború után szerepet játszott az őt a főmufti címtől megfosztó Abdalláh jordániai uralkodó 1951-ben történő meggyilkolásában. Ezt követően politikailag teljesen

hátterbe szorult, ellentmondásos pályája Bejrútban ért véget. Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs http://www.passia.org/palestine_facts/personalities/chrono02.htm

¹³ Cionista Világszervezet Zürichben, 1937 augusztusában tartott XX. kongresszusa a felosztás elvét elfogadta, de a mértékét, a mindössze 2 ezer négyzetkilométert nem. Egyedül a helyi zsidó közösség vezetője Ben Gurion fogadta volna el a döntést, melyet egy létrehozandó zsidó állam első lépésként tekintett.

¹⁴ A több, mint 27 ezer négyzetkilométert kitevő mandátumterületből Izrael 20770, Ciszjordánia és Kelet-Jeruzsálem bekebelezésével Transzjordánia több, mint 6000, a Gázai övezettel Egyiptom pedig 340 négyzetkilométernyi területhez jutott.

¹⁵ Izrael létrejötte előtt a mandátumterületnek kb. 2 millió lakosa volt, ennek kétharmada arab volt, akik közül közel 950 ezren azon a területen ott éltek, ahol a zsidó állam létrejött. A háború után Izrael Állam területén csak 160 ezer fő maradt. 1952-ben az 1,6 millió palesztin lakhely szerinti megoszlása a következő volt (százalék): Izrael (11), Gázai övezet (18), Ciszjordánia (47), Libanon (7), Szíria (5), Transzjordánia (9), másutt (3). Ghanem, As'ad: The Palestinian Regime: A „Partial Democracy”, Sussex Academic Press, 2001. p. 8.

¹⁶ A későbbiekben is Gázában lévő székelő, jelképes szerepet játszó palesztin kormány hivatalait Nasszer egyiptomi elnök 1959-ben záratta be.

¹⁷ A háború kirobbanása előtt a palesztinai arabok száma 2,7 millió főt tett ki. Ebből kb. 1 millió fő volt menekültként főként a szomszédos arab országokban. A Nyugati Parton szintén 1 millió, a Gázai övezetben 400 ezer, magában Izraelben pedig 300 ezer palesztin élt. 1970-ben kb. 3 millió palesztinból 400 ezer Izraelben, 1 millió pedig a megszállt Nyugati Parton és a Gázai övezetben élt. A fennmaradó 1,6 millió főből 800 ezer Jordániában, 600 ezer Szíriában és Libanonban, a 200 ezer fő más országokban élt. (The Right of Return of the Palestinian People. United Nations, 1978. p. 10.)

¹⁸ Bibó István: im. p. 619.

¹⁹ Ahmed Sukeiri (1907-1980) Jeruzsálemben és a bejrúti Amerikai Egyetemen folytatta jogi tanulmányait majd a harmincas években az Isztiklál Párt aktivistája lett. 1945-ben egy rövid ideig az USA-ban felállított palesztin tájékoztatási központot irányította. 1946-ban az Arab Magasabb Bizottság tagja lett, majd pedig 1949-50 közt a szíriai ENSZ delegációban tevékenykedett. 1951-1957 között az Arab Ligának a palesztin ügyekkel foglalkozó főtítkárhelyettese. Ezt követően 1962-ig államminiszteri rangban Szaúd-Arábia ENSZ delegációjának vezetője. A rijadi vezetéssel való konfliktusa után, az 1963-ban elhunyt Ahmed Hilmi helyére lépve ő lett az Arab Ligában a palesztinok képviselője. A következő évben Nasszer felkérésére elvállalta a PFSZ, illetve a Palesztin Felszabadítási Hadsereg megszervezését, s 1967-ig ő volt a PFSZ elnöke. A harmadik arab-izraeli háború után politikailag súlytalanná vált, visszavonult 1980-ban Ammánban halt meg. Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs: http://www.passia.org/palestine_facts/personalities/chrono02.htm

²⁰ Sukeiri például 1964 júliusában azt a botrányt kavará kijelentést tette, hogy a Jordán Királyságot alkotó területek valójában Palesztina részei. Cobban, H.: The Palestinian Liberation Organization: People, Power and Politics, Cambridge University Press, 1984. p. 30.

²¹ Laqueur, W. - Rubin, B. (szerk.): The Israel-Arab Reader: A Documentary History of the Middle East Conflict pp. 131-134.

²² Jasszer Arafat 1929 augusztusában Kairóban született, a Huszeini családhoz távoli rokoni kapcsolódó fiatalember eszméiségére a nacionalizmus és a Muzulmán Testvérek gyakoroltak irányadó befolyást. 1951-től Kairóban, a Fuad Egyetem műszaki fakultásán tanult, 1952 decemberétől ő lett a Palesztin Diákszövetség elnöke, egyetemi tanulmányai befejezése után pedig ugyancsak Kairóban létrehozta a Palesztin Diplomások Szövetségét. A szuezi háború időszakában önkéntesként csatlakozott az egyiptomi hadsereghez. Az egyiptomi hatóságokkal való viszony megromlása után több közbeeső állomás után Kuvaitba került, ahol Khalil al-Vazirral (Abu Dzsihád), Salah Khaleffal (Abu Ijád) több más közeli barátjával létrehozzák az Al-Fatah nevű szervezetet. Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs: http://www.passia.org/palestine_facts/personalities/chrono02.htm; Ónody György: Palesztina és a palesztinok. Kossuth, 1976. p. 90-91.)

²³ Hart, A.: Arafat: A Political Biography, Bloomington and Indianapolis, 1988. p. 65.

²⁴ In: Laqueur, W. - Rubin, B. (szerk.): im. pp. 372-373.

²⁵ In: Laqueur, W. - Rubin, B. (szerk.): im. pp. 374-375.

²⁶ A Fatah legelső szervezeti egységét a 3-5 főből álló sejtek képezték, 2-5 sejt egy láncolatot, 2-5 láncolat egy csoportot, 2-5 csoport egy ágazatot, legalább 4 ágazat egy területet, minimum 3 területi egység pedig egy-egy kerületi szerveződést alkotott. A Fatah legfőbb testülete jelenleg is az öt évenként összeülő Általános Konferencia (ÁK), melyet rendkívüli esetekben egy szélesebb körű képviselőtestület, az ún. Általános Tanács is helyettesíthet. Az ÁK döntései betartása, az operatív ügyek általános felügyelete két ÁK közti időszakban a Forradalmi Tanács feladata. Az ÁK végrehajtó szerve a Központi Bizottság, mely az operatív ügyek irányítása mellett a külső kapcsolatteremtésben is fontos szerepet játszik. E testület jelöli ki a Fatah képviselőit a palesztin parlamentbe. Egy-egy kerület, illetve területi egység irányítása választott bizottságok kezében van, ezek munkáját irányító titkárok kinevezéséhez a felső testületek jóváhagyása szükséges. Az operatív döntések előkészítésében központi és kerületi szinten fontos szerepet játszanak a gazdasági, pénzügyi, adminisztratív, katonai stb. kérdésekkel foglalkozó bizottságok (The Constitution of Fatah Movement, kézirat).

²⁷ A PFSZ vezetője ideiglenes jelleggel egy veterán politikus Jahja Hammuda lett.

²⁸ A Charta többek közt aláhúzza, hogy Palesztina a palesztinai arab nép hazája, akik identitástudatát a cionista megszállás, a kényszerű szétszóródás nem tudta megtörni, s palesztinok nemzeti harcot folytatnak szülőföldjük felszabadításáért, melynek megvalósításához egyetlen lehetőségnak a fegyveres harcot tartotta. Elítélte a Balfour Deklarációt, a cionista mozgalmat, az 1947-es ENSZ határozatot, s Izrael Állam létrehozását. A Charta szerint a zsidó állam a világimperializmusnak az arab térségbe telepített bázisa, melynek fő célja az arab népek szabadságtörekvéseinek ellensúlyozása. Az itt élő zsidók közül csak azok tekinthetők palesztinnak, akik 1947-48 előtt is itt laktak. Palesztina felszabadítását arab nemzeti kötelességnek nevezte, s kölcsönhatást tételezett fel az arab egység és Palesztina felszabadítása között. Geddes, C. L. (szerk.): *A Documentary History of the Arab-Israeli Conflict*, New York, 1991. pp. 321-328.

²⁹ A Sukeiri időszakban létrejött PFH főparancsnoki tisztsége önmagában nem jelentett teljes kontrollt a csapatok felett. Az alakulatokat főképp Egyiptomban, Szíriában, s Irakban hozták létre. Ezek az országok cserébe azért, hogy közreműködtek az alakulatok felállításában beleszóltak a csapatok felhasználásába. Később a gerillastratégiára való áttéréssel a PFH erői főképp Szíriában és Libanonban koncentráálódtak. Az oszlovi egyezmények megszületése után, a kilencvenes években az alakulatok egy része a palesztin autonóm területre került, ahol részei lettek a biztonsági erőknek. Maguk az egyes palesztin szervezetek megtartották az ellenőrzést saját fegyveres csoportjaik felett.

³⁰ Radikális palesztin szervezetek szakítva a más arab országok belügyeibe való be nem avatkozás politikájával 1970 nyarán nyíltan a Nyugat-barát Huszein jordániai uralkodó (1953-1999) hatalmának megdöntésére törektek. Szeptember elején három nemzetközi légi járatot Jordániába, egyet pedig Egyiptomba térítettek. A gerillák oldalán a harcokba egy rövid időre szíriai páncélosok is beavatóztak. A válság majdnem az egész térséget lángba borította, hiszen Jordániában iraki csapatok is voltak, Izrael mozgósított, s az amerikai 6. flottát is a Földközi-tenger keleti partjához vezényelték. A királyi hadsereg visszavonulásra kényszerítette a szíriai páncélosokat, s súlyos vereséget mért a palesztin fegyveresekre, akik kiszorultak Jordániából. Bár Nasszer elnöknek élete utolsó diplomáciai sikereként elérte, hogy az arab vezetők kairói találkozásán Huszein és Arafat kezét fogjon egymással, de a PFSZ és Jordánia viszonya huzamosabb ideig feszült maradt.

³¹ A Fatah mellett a PFSZ-en belül a legfontosabb politikai-katonai csoportok a Demokratikus, illetve a Nemzeti (Forradalmi) Szövetségbe tömörült szervezetek voltak. A Demokratikus Szövetség tagjai: 1. Népi Front Palesztina Felszabadításáért (NFPF, 1967); 2. (Népi) Demokratikus Front Palesztina Felszabadításáért ((N)DFPF, 1969); 3. Palesztin Felszabadítási Front (PLF, 1977); 4. Palesztin Kommunista Párt (PKP, 1982). A Nemzeti Szövetség tagjai: 1. Népi Front Palesztina Felszabadításáért – Főparancsnokság (NFPFF, 1968); 2. Szaika (Villámcsapás) (1967); 3. Népi Harci Front (NHF, 1967). Az említett szervezetek mellett még a PFSZ részét alkotja az Arab Felszabadítási Front (AFF, 1969).

³² Itt kell megjegyezni, hogy különösképp sajtóértékelésekben a KB-t és a KT-t gyakorta összekeverik.

³³ Különösen jelentős összegeket emésztett fel a libanoni bázis terület, mely egyes becslések szerint 1975-1982 között 400 millió dollárt tett ki. Az 1982-es ötödik arab-izraeli háború – melyben a PFSZ a vártnál jóval súlyosabb harcokra kényszerítette Izraelt, de maga is súlyos veszteségeket szenvedett – után libanoni jelenlétének újszervezésére a PFSZ szintén jelentős összegeket fordított. Brynen, R.: *The Neopatrimonial Dimension of Palestinian Politics*: Journal of Palestine Studies (JPS), Vol. 25. No.1. p. 28.

³⁴ A PNT-nek a 4. ülésen 1968-ban 100 képviselője volt. A emelkedő trendet jól jellemzi, hogy míg a 9. PNT ülésen 155 küldött vett részt, a 13. és a 14. ülésszakon 290, illetve 315. Jelenleg 669 tagja van a PNT-nak, ebben benne van a Törvényhozó Tanács 88 küldötte, valamint az 1967-ben megszállt területekről származó 98 delegátus. A KT tagok számának alakulása: 1973: 32, 1977: 55, 1984: 72. Jelenleg 124 tagja van. A VB-nek kezdetben 11, 1983-ban 14 tagja volt, jelenleg a testület 18 tagú. Forrás: Rubin, Barry: *Who will succeed Yasir Arafat*: The Middle East Quarterly, 1998. március, www.meforum.org/article/381; Cobban, im.: p. 269.

³⁵ Huszein király az 1967-es háború után is sokrétű kapcsolatban maradt az Izrael által elfoglalt Ciszjordániával. A jordániai parlament tagjainak fele továbbra is ciszjordániai volt, a Nyugati Parton a közszférában dolgozók jelentős részének fizetése úgyszintén Ammánból érkezett, nem is szólva a Szent Hellyek fenntartási költségeiről.

³⁶ Political Program For The Present Stage of The Palestine Liberation Organisation. Cairo, June 9, 1974. In: JPS, 1974 / 4. p. 224.

³⁷ A palesztin autonómia megteremtésének szükségességével az arab-izraeli konfliktus történetében mérföldkönek számító 1978 szeptemberi Camp David-i keretegyezmények is foglalkoztak. Az itt kialakított konstrukció, vagyis Nyugati Parton és a Gázai övezetben kialakítandó ötéves átmeneti palesztin autonómia, s ennek harmadik évében a végleges rendezésről szóló tárgyalások csak a későbbiekben váltak a rendezési folyamat meghatározó elemévé.

³⁸ Palestinian Declaration of Independence, 1988. In: Geddes, C. L. (szerk.): *A Documentary History of the Arab-Israeli Conflict*, New York, 1991. pp. 419-424.

³⁹ Különös jelentősége volt annak, hogy az ENSZ Közgyűlés 1988. december 15-én elfogadott határozata elismerte az 1967-ben megszállt területekre vonatkoztatott palesztin államiságot. A döntést 104 tagállam támogatta, 36 ország, köztük az EGK tagjai tartózkodtak, s két ország az USA és Izrael ellenezte. A Palesztin Államot 1989 februárjáig hivatalosan 88 állam ismerte el. A szocialista országok mellett ezek nagy része arab, illetve fejlődő állam volt.

⁴⁰ Amikor 1990 augusztusában Irak elfoglalta Kuvaitot, Bagdad lépését az Arab Liga csúcskonferenciája elítélte. A PFSZ ettől tartózkodott, „arab megoldást” sürgetett, s pozitívan fogadta az iraki vezető rendezési javaslatait. Emiatt

a szervezet vezetőit Izraelben, számos nyugati országban éles támadások érték, nem is szólva több Öböl-menti állam palesztin-ellenes megtorló lépéseiről.

⁴¹ Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements, September 1993. Ministry of Foreign Affairs, Jerusalem. pp. 1-15.

⁴² A PH megalakulásáról a Gáza- Jerikói Egyezményhez csatolt függelék úgy rendelkezett, hogy a kairói megállapodás aláírása után egy héten belül kellett a PFSZ -nek eljuttatni a névsort az izraeli kormányhoz, s a testület tagjai a két fél közti „levélváltás”, vagyis Izrael beleegyezése után kezdhették el a munkájukat. Általános szabályként is megfogalmazódott, hogy a PH-ban történt személyi változásokat meg kell előznie a PFSZ és az izraeli kormány közötti levélváltásnak. Ugyancsak a függelékben szerepelt, hogy Arafat a „Palesztin Állam elnöke” elnevezést nem használhatja az autonóm területen. Mivel PH vezet öként Arafat titulusánál az angol nyelvű szövegeknél az izraeliek ragaszkodtak a „Chairman”, a palesztinok pedig az államiságra is értelmezhet ő „President” szóhoz, ezért „igazi közel-keleti kompromisszum” szülte: az angol nyelvű szövegekben a „Chairman” -t használták, de zárójelbe utána lehetett tenni az arab „raisz”(vezér, vezet ő) szót, mellyel a dilemmát fel lehetett oldani. Exchange of letters between the PLO and the government of the state of Israel, May 4, 1994. In: Agreement on the Gaza Strip and the Jericho Area. Cairo, May 4, 1994. Ministry of Foreign Affairs, Jerusalem

⁴³ Arafat több közeli munkatársa, így például Mahmúd Abbász, Faruk Káddumi nem vállaltak tárcát a testületben. Ugyancsak távol maradt a neves palesztin politikus asszony, a washingtoni bilaterális tárgyalásokon résztvev ő palesztin delegáció szóviv ője Hannán Aszrávi. A Fatah legnagyobb riválisa, a washingtoni megállapodást elvet ő iszlámista Hámász is elutasította a felkérést, hiszen ezzel nemcsak az DOP jogosságát ismerte volna el, hanem nacionalista vetélytársának alárendelve integrálódott volna a formálódó palesztin intézménystruktúrába.

⁴⁴ A Gáza- Jerikói egyezmény 7. cikkelye kimondta, hogy a PH a fennhatósága alatt álló területeken rendeleteket, törvényeket, köztük sarkalatos törvényeket alkothat, s korábban hatályos rendelkezéseket az egyezmény el őírásaival összhangban megváltoztathat. Ezeket azonban előzetesen be kell terjesztenie a Közös Polgári Ügyekkel Foglalkozó Koordinációs és Együttműködési Bizottság törvénykezési albizottságának. Izrael 30 napon belül kérhette annak mérlegelését, hogy a rendelkezés megfelel-e az egyezmény előírásainak. Ha az albizottság nem jutott d ülőre akkor úgy az Izraeli-palesztin Összekötő Bizottság hatáskörébe került. (im.: pp. 8-9.)). Izraelnek tehát volt egyfajta vétőjoga, Arafat rendelkezése azonban végül megmaradt, igaz a gyakorlatban az izraeli katonai közigazgatás számos rendelkezése továbbra is érvényben maradt.

⁴⁵ A egyik legfőbb vita a „korai felhatalmazásról”, vagyis arról bontakozott ki, hogy átmeneti autonómiáról szóló egyezmény aláírása előtt hány polgári hatáskört engedjen át Izrael a palesztinoknak Ciszjordániában. Végül is 1994 augusztusában 6, egy évvel kés őbb 8 hatáskör átengedéséről állapodtak meg. Gazdik Gyula: Az átalakuló Közel-Kelet: a palesztin autonómia, Társadalmi Szemle, 1996/4. pp. 45. 48.

⁴⁶ Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip, Washington, D.C., September 28, 1995. Ministry of Foreign Affairs, Jerusalem

⁴⁷ Az ekkor elfogadott választási törvény minden 18. életévét betölt ő, a szavazó listára felvett palesztin állampolgár számára lehetővé teszi, hogy részt vegyen a voksoláson. A Tanácsba való bekerülés korhatára 30 év, a jelöl tnek a voksolás körzetében állandó lakhellyel kellett rendelkeznie, egy párt képvisel őjének kell lennie, vagy független indulóként az adott körzetből 500 támogató ajánlással kell rendelkeznie. Minden jelölt csak egy körzetben indulhat. Minisztereknek, köztisztviselőknek biztonsági apparátus tagjainak jelöltség esetén állásaikról le kell köszönniük. A Végrehajtó Hatóság elnökének tisztségéért minden 35. évét betölt ő, valamelyik párt által indított, vagy ötezer aláírással rendelkező független jelölt indulhat. Az elnökválasztás szempontjából az autonóm területet egy választási körzetnek tekintik, a Tanácsba való választás pedig 16 körzetből történik. Ghanem, A.: im.: pp. 91-94.

⁴⁸ Palestinian Legislative Council, <http://www.pal-plc.org/english/about/history.html>

⁴⁹ A választási regisztrációba felvett jeruzsálemi palesztinok kijelölt postahivatalokban adhatták le a voksukat. Sokan az utolsó pillanatban tudták meg, hogy hol van az a postahivatal, sok szavazót visszariasztott az izraeli katonák jelenléte. Ezt Jimmy Carter volt amerikai elnök is szóvá tette, aki egy megfigyel ő csoport élén kísérté figyelemmel a választásokat. (Magyar Nemzet. 1996. január 22.)

⁵⁰ Palestinian Legislative Council, <http://www.pal-plc.org/english/about/history.html>

⁵¹ Ghanem, A.: im.: p. 102.

⁵² Ghanem, A.: uo.

⁵³ Ahmed Korei (Abu Ala), aki 1989 óta a Fatah KB tagja, korábban a PFSZ gazdasági részlegét vezette, részt vett az oszloki titkos tárgyalásokon, a gazdasági, kereskedelmi területet felügyelte a PH „kormányában”, s ő lett 1993 novemberében a Fejlesztés és Újjáépítés Palesztin Gazdasági Tanácsának f őtitkára.

⁵⁴ A PNT korábbi ülései: 1. 1964 Jeruzsálem, 2. 1965 Kairó, 3. 1966 Gáza, 4. 1968 Kairó, 5. 1969 feb. Kairó, 6. 1969 szept. Kairó, 7. 1970 Kairó, 8. 1971 feb. Kairó, 9. 1971 júl. Kairó, 10. 1972 Kairó, 11. 1973 Kairó, 12. 1974 Kairó, 13. 1977 Kairó, 14. 1979 Damaszkusz, 15. 1981 Damaszkusz, 16. 1983 Algir, 17. 1984 Amman, 18. 1987 Algir, 19. 1988 Algir, 20. 1991 Algir, 21. 1996 Gáza. Kés őbb volt még egy ülés Gázában 1998-ban. (Cobban, H. im. p. 270., Palestinian National Authority, http://www.pna.gov.ps/Government/gov/palestinian_national_council.asp)

⁵⁵ A PTT 11 állandó bizottságot hozott létre: menekültügyi, politikai, jogi, költségvetési, gazdasági, belügyi, oktatás és szociálisügyi, természeti erőforrások és energia hasznosításával, Jeruzsálem és a föld - és településügy kérdésével, az emberi jogokkal foglalkozó, valamint a házbizottság. Ghanem, Á.: im. pp. 57-58.

⁵⁶ A Palesztinát az arab világ részének, Jeruzsálemet pedig a politikai entitás fővárosának tekintő alaptörvény szövegében az egyik oldalon megtalálható a liberális alkotmányozás számos fontos eleme, így a népszuverenitás, a hatalmi ágak elválasztásának, a demokratikus szabadságjogok széles körű érvényesítésének elve. A másik oldalon pedig a tradíció befoglalása, annak leszögezése, hogy a sáría jog alapelvei a törvénykezés „egyik legfőbb forrását” jelentik, s az iszlám hivatalos vallás. A törvényhozó hatalomnak az autonómia időszakára szóló alkotmány számos fontos felhatalmazást ad. A törvényhozó és ellenőrző funkciók mellett a testület fogadja el az általános fejlesztési tervet, s a költségvetést, jogilag indokolt esetben kezdeményezheti miniszter visszahívását, s kétharmados egyetértéssel az elnöki vétót annulálhatja. A törvények végrehajtása a PNA elnökéből, s a kabinetből álló Végrehajtó Hatóság feladata. A kormányzat az elnöknek és a kormányzatnak tartozott felelősséggel. A korábbi alkotmánytervezetekhez képest az elnöki hatalom „némiképp karcsúbb” lett, de a PNH népszavazás útján, az átmenet időszakára választott vezetőjének a struktúrában továbbra is erős hatalmi helyzete van. Az államfői protokolláris feladatok mellett a fegyveres erők főparancsnoka, ő választja ki a minisztereket, elnököl a kabinet üléseken, törvényjavaslatokat terjeszthet a PTT elé. Vétójoggal rendelkezik, a képviselők által elfogadott törvényeket ismételt megfontolásra visszaküldheti a törvényhozásnak. Az elnök nagyon nehezen mozgatható el, funkciójának megüresedése elhalálozás, a képviselők kétharmada által támogatott lemondás, a jogi kompetenciának a Legfelső Alkotmánybíróság döntése nyomán történő elvesztése esetén képzelhető el, melyet a PTT tagjai kétharmadának ügyszintén jóvá kell hagynia. Palestine Basic Law, <http://www.mideastweb.org/basiclaw.htm>

⁵⁷ A bírósági szervezet sokszínű, megtalálhatók ebben a békéltető bíróságok, első és másodfokú polgári bíróságok, s katonai bíróságok. Legfelső Bíróság működik Gázában és Ciszjordániában. Arafat 1995 februári rendelete alapján Gázában és Ciszjordániában egy-egy állambiztonsági bíróságot állítottak fel. A külföldön is sokat bírált testületeket 2003-ban megszüntették. A bíróságok közt meg kell még említeni a muszlim és keresztény vallási bíróságokat. Arab Thought Forum, <http://www.multaqa.org/General%20Report/38.htm>

⁵⁸ Standing Orders for the Palestinian Legislative Council. Ghanem, A.: im. p. 176.

⁵⁹ Gyakorta emlegetett, s a viszonyokat eléggé szemléletesen megvilágító példa a PTT 1997 július végi fellépése, amikor korrupciós vádak miatt ki látásba helyezték, hogy az egész kormányzattól megvonják a bizalmat. Arafat erre felkérte a minisztereket a lemondásra, s egy alapos kabinet átalakítást ígért. Egy éven át azonban gyakorlatilag nem történt semmi, a PNH vezetője végül is 1998. augusztus 5-én terjesztette be az új kormány tagjainak névsorát, ebből kiderült, hogy a korábbi miniszterek jórészt a helyükön maradtak, s őt a kabinetet néhány új taggal ki is egészítették. Volt akik hevesen tiltakoztak, de a törvényhozók nagy része bizalmat szavazott a kabinetnek. Brown, N. J.: Constituting Palestine: The Effort to Write A Basic Law for the Palestinian Authority. Middle East Journal, Vol. 54. No. 1. Winter 2000. p. 42.

⁶⁰ A miniszterelnöki intézménnyel a kormány szerepe is felértékelődött az átmeneti alkotmányban. Míg korábban a Végrehajtó Hatóságon belül a kabinet az elnök árnyékában volt, most leszögezték, hogy a végrehajtás és közigazgatás irányítása a kormány kezében van, kivéve azokat a jogköröket, melyeket az alkotmány az elnöknek biztosít. A 24 tagú kormány élén álló kormányfőnek joga van a miniszterek megválasztására, s a kabinetben a szükséges változtatások végrehajtására. A miniszterelnök az elnök előtt felelős a kormány politikájáért, ugyanakkor a kormányzat kollektíve és egyénileg felelős a PTT előtt a politikájáért. A PNH elnökének joga a miniszterelnök kiválasztása, eltávolítása, lemondásának elfogadása, s ha úgy látja kérheti a kabinet összehívását. A kabinetnek egyik alapvető feladata az elnök munkájának támogatása. The Amended Basic Law, http://www.usaid.gov/wbg/misc/Amended_Basic_Law.pdf. Az átmeneti alkotmány módosítása után nem sokkal május 14-én tették közzé az eljövendő palesztin állam alkotmánytervezetének harmadik átdolgozott változatát. A dokumentum kidolgozására még 1999-ben a KT adott utasítást, vagyis Arafat szándékainak megfelelően az alkotmányozás a PFSZ-től indult ki. A 192 cikkelyből álló dokumentum leszögezte, hogy a palesztin állam területét az 1967-ben megszállt palesztin területek alkotják, s fővárosa Jeruzsálem. Elvileg biztosítja a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, s messzemenőig garantálja a szabadságjogokat. A számos érdekes elem közül kiemelve, hogy a 150 főre növelt képviselőtestület mellé ugyancsak 150 fős Tanácsadó Tanácsot is életre szeretne hívni, melyben a külföldön élő palesztinok is megfelelő arányban képviselnék magukat. The revision of the third draft of the constitution of the state of Palestine, <http://www.mofa.gov.ps/constitution/english%20constitution.asp>

⁶¹ Mahmúd Abbász (Abu Mázén) 1935-ben született Szafedben, 1948-ban családjával emigrációba kényszerült. A Fatah egyik alapítója, a szervezet KB-nak és a PNT-nek a tagja, 1980 óta a PFSZ VB tagja. Ő volt az Izraellel való tárgyalások egyik fő koordinálója, s palesztin részről ő írta alá 1993-ban az Elvi Nyilatkozatot. 1996 óta ő a PFSZ főtitkára. Jogot és történelmet tanult, ez utóbbitól PhD fokozattal rendelkezik. Arabic Media Internet Network, <http://www.amin.org/eng/uncat/2003/apr/apr/272.html>

A kőolaj szerepe a világgazdaságban stratégiai megközelítésben

Losoncz Miklós

A GKI Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője és főiskolai tanár a Modern Üzleti tudományok Főiskoláján. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 1977-ben végzett. Egyetemi doktori címet 1978-ban kapott, a közgazdaságtudomány kandidátusa 1984-ben lett. Átfogó kutatási területe a világgazdasági növekedés, beleértve a kőolaj szerepet, azon belül az Európai Unió és Magyarország és az EU közötti kapcsolatok.

A jelen szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Kiadja:

Losoncz Miklós

A kőolaj szerepe a világgazdaságban stratégiai megközelítésben

A kőolaj ára rég nem látott magasságokban van, és egyes nézetek szerint az Egyesült Államok az olaj miatt támadta meg Irakot. Milyen tényezők befolyásolják e nyersanyag árát, mekkora készletekkel rendelkeznek a világ olajexportőrei, és honnan importál az Európai Unió és az Egyesült Államok, kik lesznek a jövő nagyfogyasztói? Milyen készletek állnak rendelkezésre napjainkba és milyen új piacok nyílhatnak a jövőben. Ezekre a kérdésekre kínál választ a Losoncz Miklós két részes tanulmánya. A most megjelent első részben a folyamatokat történelmi kontextusba helyezve láthatjuk az olajtermelő országok megszerveződését, az olajár rendkívül érdekes összehasonlító elemzését 1970 és 2003 között.

A szerző választ keres az elmúlt évek áringadozásaira valamint arra a nagy vitát kiváltó kérdésre, miszerint az egyesült államoknak érdekében állhatott-e Irakot pusztán kőolajáért megtámadni.

Az utóbbi egy-két év piaci fejleményei drámai erővel hívták fel a figyelmet a kőolaj gazdasági és politikai szerepére. Bár a technológia-intenzív világgazdasági növekedési pálya kibontakozásával jelentősége mérséklődött, a kőolaj még mindig a legfontosabb energiahordozó és nyersanyag. A kőolaj robbanómotorok hajtóanyagaként a közlekedésben és szállításban kereskedelmi méretekben semmivel nem helyettesíthető¹, és szerepe továbbra is lényeges a villamosenergia-termelésben².

A kőolajhoz való hozzáférés feltételrendszere (hazai termelés, import, beszerzési ár, szállítási infrastruktúra stb.) és a kőolaj mint energiahordozó és vegyipari alapanyag felhasználásának hatékonysága kiemelkedő mértékben befolyásolja az egyes országok gazdasági növekedését, nemzetközi versenyképességét illetve kül- és belgazdasági egyensúlyviszonyait (infláció, külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg stb.). Ráadásul a tartalékok egyenlőtlen földrajzi megoszlása és ezzel összefüggésben a kitermelési költségek különbségei, továbbá a szervezeti alkuerő bevetetősége miatt a kőolaj alkalmas politikai-hatalmi nyomás kifejtésére, ennek következtében a kőolaj világpiaci ára tartósan elszakadhat a gazdasági fundamentumoktól. A kőolaj különleges áru abból a szempontból, hogy árát kiemelkedő mértékben határozzák meg gazdaságon kívüli (politikai, katonai, pszichológiai,

szervezeti, a piaci hangulattal kapcsolatos stb.) tényezők. Kizárólag a kereslet és a kínálat trendjeiből önmagában nem lehet levezetni az áralakulást.

Ez a tanulmány a továbbiakban azt elemzi, hogy milyen tágran értelmezett gazdasági és nem gazdasági tényezők és stratégiai megfontolások játszanak szerepet a kőolaj világméretű keresleti és kínálati trendjeiben, ezektől elválaszthatatlanul pedig a világpiaci ár alakulásában. A tanulmány időhorizontját a közelmúlt és a jelen képezi, ahol azonban ez a helyzet megértéséhez szükséges, ott a történeti áttekintés módszerével is él.

Nemzetközi árirányzatok

A második világháború utáni időszakban a kőolaj világpiaci ára³ hosszú időn keresztül meglehetősen stabil volt. Ez a stabilitás 1973 után — nem utolsósorban politikai tényezőkkel összefüggésben — megszűnt. A Jom-Kippur háború hatására a hordónkénti OPEC referenciaár az 1973. évi 3 dollárról 1974-ben 10 dollár fölé emelkedett. Az iráni forradalom, illetve a császárság bukása nyomán 1978-1979-ben újabb áremelkedési hullám kezdődött, majd folytatódott az Irak és Irán közötti konfliktussal 1981-1982-ben, amely nyomán a hordónkénti kőolajár 32 dollár fölé nőtt. Fontos hangsúlyozni, hogy egyik nagy áremelési hullám idején sem volt kínálati hiány kőolajból, az áremelkedésnek politikai okai voltak. Végül 2003-2004-ben, az Irak elleni háború és az ország megszállása emelte a hordónkénti kőolajárat 40 dollár fölé, egyes rövidebb időszakokban 50 dollár közelébe.

Egyes kőolajpiaci szakértők szerint a jelenlegi magas kőolajár hordónként 4-5 dolláros, mások szerint 8-10 dolláros politikai felárat tartalmaz, amely a Közel-Kelet összes feszültségét (Irak, az izraeli-palesztin szembenállás, Afganisztán stb.), az ellátási lánc lehetséges zavarait, a világméretű terrorfenyegetést és a piaci spekulációk hatásait koncentráltan tükrözi. A piacok beárazzák a kedvezőtlen híreket és az azok mögött meghúzódó kockázatokat. E feszültségek csökkenése vagy eltűnése esetén ez a politikai felár a piaci hangulat javulása révén rövid időn belül mérséklődhet vagy megszűnhet. A 2003-ban és 2004-ben bekövetkezett áremelkedés annyiban különbözik a korábbiaktól, hogy azt most a politikai tényezőkön túlmenően a kereslet növekedése is táplálta.

A hosszú távú idősor azt is mutatja, hogy olyan időszakban, amikor nincsenek politikai csúcsfeszültségek a világon, nagyobb mértékben érvényesülnek a reál gazdasági tényezők. A nagyarányú, hirtelen áremelkedéseket tehát politikai tényezők idézik elő, miközben a kiugró áremelkedések közötti időszakokban a gazdasági tényezőké a fő szerep.

A hosszú távú ártrendek ugyanakkor nem utalnak a kőolaj világpiaci árának kiemelkedő mértékű növekedésére reál értelemben. Ha a fő importőr országok inflációs rátájával igazítjuk ki a nominális kőolajárát, akkor a hordónkénti ár 1973. évi árszinten 5,43 dollár lett volna 2003 -ban a 28,10 dolláros nominális árral szemben. Ugyanakkor az árfolyamváltozások figyelembe vételével 2003-ban 33,66 dollár lett volna az ár. A kőolajexportőrök politikai szempontból nyugalmasabb időszakokban akkor emeltek árat, ha a dollár erősödött a főbb devizákkal szemben, beleértve a kőolajexportőr országok devizáit. Ha ugyanis a dollár erősödik, akkor minden egyéb körülményt változatlanul tekintve a kőolajexportőr bevétele saját devizában kifejezve csökken.

Az árfolyam-változások és az infláció együttes hatásának leszámításával 2003 -ban 6,51 dolláros reál hordónkénti kőolajár adódott volna, ami alig több, mint kétszerese az 1973. évi árnak. Ez más oldalról azt jelenti, hogy a 2003. évi 28,10 dolláros nominális hordónkénti kőolajár 1973. évi árszinten az infláció és az árfolyamváltozások érvényesítésével 60 dollár lenne.

A kőolaj világpiaci ára az utóbbi három évtizedben nagy mértékben függetlenedett a ráfordításoktól. Ez a függetlenedés viszonylagos, azaz az ár nem szakadt el teljes mértékben a reálgazdasági tényezőktől, és mértéke időben változó. Az a hordónkénti árszint, amely fedezi a kitermelési költségeket, valahol 10 és 20 dollár között van. A Texasban és Oklahomában található kis kutak, amelyekből az USA termelésének egyötöde származik, és amelyek naponta 10 -15 hordó kőolajat adnak, megközelítőleg 12-14 dolláros átlagköltséggel működnek.

1 sz. táblázat: A kőolaj nominális és reálára 1970 és 2003 között (USD/hordó)

	Nominális ár*	Árfolyamok**	Infláció***	Árfolyammal és inflációval kiigazított ár****
1970	1,67	1,97	2,02	2,38
1971	2,03	2,35	2,32	2,68
1972	2,29	2,47	2,49	2,68
1973	3,05	3,05	3,05	3,05
1974	10,73	11,06	9,39	9,68
1975	10,73	10,86	8,37	8,47
1976	11,51	2,57	8,18	8,93
1977	12,39	13,41	8,01	8,67
1978	12,70	12,60	7,64	7,58
1979	17,25	16,48	9,45	9,04
1980	28,64	27,33	13,89	13,26
1981	32,51	35,66	14,18	15,55
1982	32,38	39,76	12,97	15,93
1983	29,04	38,79	10,90	14,57

1984	28,20	41,44	9,97	14,66
1985	27,01	41,16	9,06	13,80
1986	13,53	16,94	4,40	5,50
1987	17,73	19,98	5,57	6,25
1988	14,24	15,54	4,32	4,72
1989	17,31	19,87	5,00	5,74
1990	22,26	23,38	6,07	6,38
1991	18,62	19,84	4,85	5,16
1992	18,44	19,24	4,62	4,82
1993	16,33	18,88	3,96	4,58
1994	15,53	17,90	3,66	4,22
1995	16,86	18,63	3,85	4,26
1996	20,29	22,60	4,51	5,03
1997	18,68	22,33	4,06	4,86
1998	12,28	14,91	2,63	3,19
1999	17,47	21,67	3,69	4,58
2000	27,60	37,76	5,69	7,78
2001	23,12	32,65	4,66	6,58
2002	24,36	33,13	4,82	6,55
2003	28,10	33,66	5,43	6,51

Forrás: OPEC Annual Statistical Bulletin, 2003

Megjegyzések: A bázis 1973=100

* 1970 és 1982 között az arab könnyűolaj hivatalos ára, 1982-től az OPEC által kínált kőolajfajtákból összeállított kosár azonnali piaci ára.

** Az ecu, illetve az euró, a font sterling és a svájci frank OPEC -importtal súlyozott átlaga.

*** Az USA, az euróövezet, az Egyesült Királyság és Svájc fogyasztói árindexének súlyozott átlaga alapján.

**** A nominális ár a valutaárfolyam és az infláció hatásával korrigálva.

A szibériai kőolajmezők átlagköltsége 12 dollár/hordó körüli értékre becsülhető. Az északi-tengeri mezőkön 18-20 dollár az egy hordóra jutó költség. A Perzsa-öböl országaiban az átlagos kitermelési költség hordónként 5-6 dollár. Indonéziában, Iránban és Nigériában a kitermelés költsége 6-8 dollár között mozog hordónként. Ezekre további költségek rakódnak (szállítás, tárolás stb.). Az utóbbi időszak tapasztalatai alapján a világ vezető kőolajtársaságai 20 dollár/hordó termelési költség alatt kezdik meg a kőolajtermelést.

A kőolajár változását nem feltétlenül azonnal, de tendenciájában követni szokta a feldolgozott termékek, azaz a benzin, a fűtőolaj és a gázolaj ára is. A feldolgozott termékek tonnánkénti ára a finomítói árrés nagyságától függően mintegy 4 dollárral haladja meg a

nyersanyagét. A kőolajár világpiaci árának eltávolodása a kitermelési költségektől nem csekély mértékben vezethető vissza a főbb piaci szereplők szervezeti alkuerejére és szervezeti hatalmára.

Piaci szerkezet és szervezeti hatalom

Az utóbbi évek kőolajpiaci ármozgásait kiemelkedő mértékben magyarázzák az iparág piaci szerkezetében végbement változások. Az 1950-es évek közepéig a világ kőolajiparában (az USA és az akkori Szovjetunió kivételével) domináns szerepe volt egy kis számú olajtársaságból álló vállalatcsoportnak, az ún. „hét nővér”-nek.⁴ Ebben az időszakban még nem lehetett beszélni a kőolaj szabad piacáról. A kőolaj-kereskedelem vállalatok között zajlott, az érdekelt vállalatok által kidolgozott szabályok szerint. A „hét nővér” az árat nem kereskedelmi árként határozta meg, hanem a vállalatok közötti csere és a fogadó ország kormányának fizetendő adók és royalty-k referencia-értékeként. Az adókat és royalty-kat a hordónkénti olajár százalékában rögzítették.⁵

Az 1950-es évek végére kezdett a külső övezetben (azaz a hét nővér által nem ellenőrzött régiókban) megjelenni a szabad piac, ami kihívást intézett a korábbi vállalati gyakorlattal szemben. Független olajvállalatok jöttek létre az USA-ban és Nyugat-Európában, amelyek kitermelési jogokra tettek szert az új olajtermelő régiókban. Ezek pénzügyi feltételei különböztek a közel-keleti országokra jellemző hagyományos koncesszióktól.

A szabad piacon működő vállalatok sokkal kevesebb adót és royalty-t fizettek, mint a közel-keleti térségben. Ezáltal az újonnan jöttek költségei kisebbek voltak, és alacsonyabb árakat tudtak kínálni. Ezt látva a „hét nővér” 1959-ben és 1960-ban több alkalommal is csökkentette árait, ezáltal az általuk fizetett adók és royalty-k összege is mérséklődött. Az erre adott válasz volt az OPEC megalakulása 1960-ban Irán, Irak, Kuvait, Szaúd-Arábia és Venezuela részvételével. Az OPEC-tagállamok befagyasztották az olajárakat, ezáltal megállították kőolajjüvedelmeik további csökkenését. Véget vetettek a nagyvállalatok egyoldalú döntéseinek is.

Az OPEC megalakulása megakadályozta a korábban kialakult lefelé irányuló árversenyt, és tagországai domináns piaci szerepére támaszkodva hozzájárult az olajipar stabilizálásához. Algéria, Indonézia, Líbia, Nigéria, Katar és az Egyesült Arab Emírátságok későbbi csatlakozása a szervezethez még jobban stabilizálta a piacot. A szervezetben nem volt túlságosan nagy a fluktuáció, termelésének visszaesése, illetve az export bizonyos kritikus szint alá csökkenése miatt Ecuador 1993-ban, Gabon pedig 1996-ban lépett ki az OPEC-ből. Ugyanakkor a szervezet nem bizonyult vonzónak más országok számára, Nigéria 1971. évi csatlakozása óta nem vett fel új tagot. Az OPEC tagállamainak olajiparában az állami tulajdon dominál. Kevés tagállam engedélyezi külföldi vállalatok tevékenységét.

Az OPEC eleinte defenzív szervezet volt. Offenzívába 1973 októberében ment át, amikor egyoldalúan, nem pedig az olajvállalatokkal való konzultáción állapította meg az árat. (70 százalékos áremelésre került sor, kőolaj hordónkénti átlagárát 5,11 dollárra emelték.) Ehhez kapcsolódott a nyugati országokkal szembeni olajembargó, tiltakozásul a Jom Kippur háború ellen. Ebbe a sorba illeszkedett az 1981 januári áremelés, aminek nyomán a hordónkénti kőolajár 34 dollárra nőtt. A két világpiaci sokk nyomán megindult a keresleti oldal alkalmazkodása.

Az 1970-es és 1980-as években az OPEC számottevő befolyást gyakorolt a kőolaj világpiaci árára, amely viszont az 1980-as évek végétől szinte folyamatosan gyengült. Az 1990. évi Öböl-háború a csoport erejét lényegében egyetlen tagállamra, Szaúd-Arábiára korlátozta. Emellett olyan geopolitikai problémákkal is meg kellett birkóznia, amelyek meghaladták erejét. A másik fő termelőre, Irakra kirótt nemzetközi korlátozások következtében további erőviszony-eltolódás következett be a szervezeten belül. A többi OPEC-tagállam szerepe ugyanis teljesen irreleváns volt a szervezet döntéseiben, mivel nem tartották be a megállapodott kitermelési kvótákat. E tekintetben az OPEC-hez nem tartozó országokhoz hasonlítottak.

Az OPEC hatalmát az 1990-es évek végéig tartó időszakban több, a szervezet erejétől független tényező is gyengítette⁶. E tényezők között említhető a földgáz, a nukleáris energia és a szén növekvő felhasználása, ami mérsékelte a kőolaj iránti keresletet, valamint a kőolaj-kutatási és kitermelési technológiák forradalmi fejlődése. A legutóbbi idők innovációi nyomán csökkentek a kőolajfeltárással és kitermeléssel kapcsolatos kockázatok és költségek. E technológiák eredményeként az OPEC-hez nem tartozó országok kínálata nőtt meg igen erőteljesen. A technológiai innováció tette lehetővé az alaszakai és az északi-tengeri lelőhelyek kiaknázását. Nem lehet figyelmen kívül hagyni más regionális kőolaj-kínálati források megjelenését, illetve termelésének bővülését (Mexikó, Norvégia, Egyesült Királyság stb.) sem, ami egyes esetekben jórészt független volt a technológiai fejlődéstől (például Mexikó esetében).

Az OPEC erejét gyengítette a dereguláció és privatizáció globális elterjedése, beleértve a kőolajkutatás terén kibontakozott deregulációt is. Ezzel összefüggésben mérséklődtek az új vállalatok számára a kőolajpiacra való belépés korlátai. A nemzetközi környezetvédelmi egyezmények szintén gyengítették a szervezet alkuerejét.

Az azonnali (spot) piac kiszámíthatatlansága eredményezte az olaj határidős és származékos ügyletek megjelenését. A tőzsdei határidős ügyletek olcsóbbak, sokkal átláthatóbbak, nem vagy kevésbé manipulálhatók közvetlenül, és a kőolajnak a rövid távú kereslet és kínálat egymáshoz való viszonyán alapuló piaci árát tükrözik minden pillanatban. Hatékonyságát javította az információkhoz való hozzájutás feltételeinek a javulása az utóbbi tíz évben. Az OPEC-országok kőolajuk szerződéses árbázisát a spot piacihoz kapcsolódó formula segítségével

határozzák meg. A spot árak viszont erősen kötődnek a tőzsdei határidős árakhoz. Ezáltal az olajárakat szervezett csere keretében alakítják ki azok, akikre az tartozik. Szaúd -Arábia 1985-1986-ban kötötte az általa kitermelt kőolaj árát a szabadpiaci tőzsdei árakhoz.

Az OPEC által kidolgozott és érvényesített árstratégia értelmében a szervezet arra törekszik, hogy az általa exportált kőolaj hordónkénti átlagárát a 22 és 28 dollár közötti sávban tartsa. Ha az ár 20 egymás követő kereskedési napon 22 dollár alá csökken, akkor az OPEC a kitermelést mérsékli, ha 28 dollár fölé emelkedik, akkor növeli. Jel enleg szó van arról, hogy a sáv felső határát 28-ról 30 vagy 32 dollárra emeljék. A tapasztalatok alapján ez a formula nem járult hozzá a kőolaj világpiaci árának stabilizálásához. Egyrészt azért, mert a szabály könnyen kijátszható. Ha ugyanis a 19. kereskedési napon visszaterelik az árat az OPEC által megállapított sávba, akkor a számlálás újrakezdődik. Másrészt az OPEC tagállamai exportbevételeik növelése érdekében hajlamosak a számukra megállapított termelési kvótákat túllépni.

Az árutőzsdei határidős piacok fokozták a kőolaj világpiaci árának a volatilitását vagy változékonyságát. A tőzsde ugyanis nemcsak a reálgazdasági tényezőkben bekövetkezett vagy bekövetkező változásokat árazza be, hanem minden olyan politikai, pszichológiai stb. tényezőt, piaci hangulatot és várakozást, amely hat az árra. Felfokozott piaci hangulatban a hordónkénti kőolajár napon belül több dollárral is elmozdulhat, ráadásul nem is egyszer.

A kőolaj és a belőle készült termékek némelyikének tőzsdecikké válása nyomán kitágultak a piac dimenziói. A fizikai értelemben létező (azaz felszínre hozott, de még fel nem dolgozott) kőolaj- és földgázkészletek többszöröse cserél gazdát a világ különböző regulált (tőzsde) és nem regulált (forward piacok, derivatív instrumentumok)⁷ határidős piacain. Ennek következtében nemcsak a valóságos fizikai értelemben vett termékek iránti kereslet és kínálat mozgatja a piacot, hanem a hírekkel, piaci várakozásokkal és feltételezésekkel kereskednek is, akik óriási összegeket hajlandók befektetni egy-egy feltevés vagy várakozás beigazolódására⁸. Következésképpen megfelelő mennyiségű tőkével az azonnali és a határidős árakat, ezen keresztül az egész piacot számottevő mértékben lehet befolyásolni.

Nem utolsó sorban a spekulációs motívum miatt, a tőzsdei árak felerősítik az ármozgásokat mindkét irányban. Szakértői becslések szerint jelenleg a nemzetközi kőolajárak 20 százaléka nincs összefüggésben a gazdasági fundamentumokkal: a kereslettel és a kínálattal, hanem a New York-i és londoni határidős kőolajpiacon folytatott spekulációra vezethető vissza. Az áremelkedésre számító határidős kontraktusok száma az utóbbi hetekben rekordnagyságot ért el az utóbbi tíz évet tekintve.

A kőolaj mint energiahordozó és nyersanyag megjelenése az árut őrzdén nem csekély mértékben gyengítette az OPEC áralakító szerepét és alkuerejét. A spekuláció az 1990-es évek második felében az OPEC ellen dolgozott, míg 2003-ban és 2004-ben az OPEC rövid távú érdekeit szolgálta úgy, hogy arra az OPEC országainak kevés befolyása volt. Olyan körülmények között, amikor az árakat kiemelkedő mértékben alakítja a spekuláció, a gyors áremelkedést ugyanolyan gyors áresés követheti.

Keresleti és kínálati trendek

Annak ellenére, hogy a kőolaj világpiaci árát nagy számú nem gazdasági tényező alakítja, nem éréktelen elemezni az árat – főként hosszú távon – meghatározó reálgazdasági fundamentumokat. Tény az, hogy az utóbbi időben a *kőolaj iránti kereslet* világviszonylatban megnőtt. A Nemzetközi Energiaügynökség legutóbbi kőolajpiaci jelentése⁹ szerint a kőolaj iránti világméretű kereslet 2004-ben napi 2,5 millió hordóval az előző évi 79,6-ról 82,2 millió hordóra emelkedett, 2005-re napi 1,8 millió hordó növekményt prognosztizálnak, 84 millió hordós összes kereslettel. A kereslet bővülésének leglényegesebb hajtóereje a világgazdaságban megindult fellendülés. Ezen belül lényeges szerepe volt annak, hogy a nemzetközi idegenforgalom felépült USA elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadást követő sokkból, és ezzel összefüggésben megnövekedett a repülőgép-hajtóanyag iránti kereslet (erre jut a világméretű kereslet háromnegyede), valamint a robbanómotorok üzemanyag-kereslete is. Ez elsősorban az USA keresletét dinamizálja.

Nem hagyható figyelmen kívül az USA Irak elleni katonai támadása, illetve katonai jelenlét a közel-keleti országban. Az amerikai csapatok elszállítása a Közel-Keletre, a hadműveletek, majd a háború végét követő megszállás érzékelhetően megemelte az USA üzemanyag-, azon keresztül kőolaj-felhasználását.

A keresletbővülés földrajzi súlypontja mégis Kína, ahol 2004 első negyedében napi 1 millió hordóval nőtt a kőolajigény, ami a világméretű növekmény fele. Kínában nemcsak a termelés növekvő energiaigénye táplálja a kőolaj iránti keresletet, hanem a motorizáció terjedése is. A személyi jövedelmek növekedésével gyors ütemben gyarapodik a személygépkocsi-állomány. Ugyancsak gyors, bár a kínaitól elmaradó ütemben bővül a kőolaj iránti kereslet Indiában is. Ennek alapján megállapítható, hogy a 2003. és 2004. évi áremelkedések oka nem kizárólag politikai jellegű volt, hanem a kereslet növekedése is jelentős szerepet játszott benne.

2. sz. táblázat: A világ kőolajimportjának földrajzi megoszlása 2003-ban

	Ezer hordó		Százalék	
	1999	2003	1999	2003
Észak-Amerika	10096,7	11237,7	26,7	27,8
Kanada	770,2	888,9	2,0	2,2
USA	9326,5	10348,8	24,7	25,6
Latin-Amerika	1840,4	1881,5	4,9	4,6
Kelet-Európa	939,6	992,0	2,5	2,4
Nyugat-Európa	11896,2	11639,6	31,5	28,7
Belgium	696,1	727,9	1,8	1,8
Franciaország	1803,6	1708,0	4,8	4,2
NSZK	2196,5	2138,8	5,8	5,3
Görögország	372,9	397,3	1,0	1,0
Olaszország	1718,0	1686,3	4,5	4,2
Hollandia	1141,5	974,5	3,0	2,4
Spanyolország	1199,8	1150,7	3,2	2,8
Svédország	399,8	406,1	1,1	1,0
Törökország	476,6	483,9	1,3	1,2
Egyesült Királyság	792,3	967,6	2,1	2,4
Egyéb	1099,1	998,6	2,9	2,5
Közel-Kelet	483,0	501,2	1,3	1,2
Afrika	772,5	731,5	2,0	1,8
Ázsia	11788,6	13510,9	31,2	33,4
India	925,9	1574,1	2,4	3,9
Japán	4261,0	4162,7	11,3	10,3
Összesen	37817,1	40494,4	100,0	100,0

Forrás: OPEC Annual Statistical Bulletin, 2003, p. 92.

Megjegyzés: Az OPEC statisztikai évkönyve nem közölt adatot Kínára, ezért nem szerepel a táblázatban.

A kereslettel összességében lépést tartott a *kínálat*, ami a Nemzetközi Energiaügynökség szerint 2004-ben napi 83,5 millió hordót tesz ki. A kereslet és a kínálat közötti különbség a *készletek növekedésében* csapódik ki. Az utóbbi hónapokban globális kínálati hiány nem volt, a felhasználók biztosítani tudták a számukra szükséges kőolajmennyiséget, bár kétségtelenül magasabb áron, mint korábban. Első megközelítésben az egymással közel egyensúlyban lévő kereslet és kínálat önmagában *nem indokolja* az utóbbi időszak áremelkedését. Ezt a következtetést azonban két megjegyzéssel célszerű árnyalni.

Egyrészt a kitermelésre, a keresletre és a készletekre vonatkozó *adatok megbízhatósága* kétséges. Ami a kínálati oldalt illeti, a piaci előnyök megszerzése érdekében az OPEC termelői hajlamosak homályban hagyni termelésük valós szintjét, illetve gyakran közölnek félrevezető adatokat. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a tagállamok a valóságosnál rendszerint kisebb termelést közölnek az OPEC központjával, mert a rájuk vonatkozó termelési kvóta túllépésével kívánnak pótlólagos exportbevételhez jutni. Szaúd-Arábia tartalék kapacitásainak nagyságrendjét *nem közli megbízhatóan*. Oroszország a kőolajtartalékainak nagyságrendjéről *nem szolgáltat pontos adatokat*.

A keresleti oldalon a kínai hivatalos statisztikák messze nem jeleznek erős növekedést az ország kőolaj-felhasználásában. Teljes a bizonytalanság a világméretű készletek nagyságrendjének tekintetében. A Nemzetközi Energiaügynökség az új információk birtokában havonta vizsgálja felül az adatait.

Másrészt ha el is fogadjuk reálisnak a statisztikai adatokat, ezek alapján a kínálat alig több, mint 1 százalékkal haladja meg a keresletet. Ez rendkívül csekély többlet, jóval kisebb, mint amit más nyersanyagok és energiahordozók (például a kőszén) körében regisztrálnak, miközben a kőolaj a legfontosabb nyersanyag és energiahordozó¹⁰. A szerény kínálati többlet *alacsony készletszinttel* párosulva kedvezőtlenül érinti a piaci szereplők várakozásait. Váratlan zavarok a kínálatban könnyen kőolajhiányt eredményezhetnek. Szakértői vélemények szerint a világgazdasági fellendülést nem veszélyeztető, de a kőolajtermelők és -exportőrök érdekeivel is összhangban álló ár tartásához legalább 4 százalékos különbségre lenne szükség a kereslet és a kínálat dinamikája között az utóbbi javára. Az 1980-as évtizedben volt olyan év, amikor a kínálat mintegy 20 százalékkal haladta meg a keresletet, aminek következménye a kőolajár zuhanása volt. Ettől elválaszthatatlan a *tartalékkapacitások* nagyságrendje, amely az OPEC-ben mintegy napi 2 millió hordóra becsülhető, és gyakorlatilag Szaúd-Arábiára koncentrálódik. Ezzel szemben 2001-ben még napi 6 millió hordós tartalék kapacitás volt az OPEC országokban, amit mozgósítani lehetett ellátási nehézségek esetén. A kőolajkínálatot szűkítették az Iránnal, Irakkal és Líbiával szemben fenntartott gazdasági szankciók is. Az OPEC termelési kapacitása az 1979. évi napi 34 millió hordóról 2004-ben 30 millió hordó alá csökkent.

A globális keresleti trendek mögött *szerkezeti feszültségek* is meghúzódnak. Először is a kőolaj-felhasználásban számottevő *szezonális ingadozások* vannak. Az északi féltekén a csúcsidőszak egyrészt télen van, a hideg miatt, másrészt nyáron, amikor a lakossági felhasználók az átlagosnál többet használják személygépkocsijukat. Másodszor, amíg a kereslet világméreteken a repülőgép- és járműhajtóanyag előállításához legalkalmasabb könnyű kőolajfajták iránt nőtt, addig a fűtéshez és elektromos áram termeléséhez használt nehéz

kőolajfajtákból alig emelkedett. A nehéz kőolajtípusok feldolgozása a könnyű kőolajfajtákra szakosodott finomítókra pótlólagos költségeket ró.

Harmadszor, az USA finomítói rendszere képtelen kielégíteni a *növekvő üzemanyag-keresletet*. Ebben a megkezdődött gazdasági fellendülés mellett az is szerepet játszik, hogy az amerikai finomítók nehezen tudnak megbirkózni az új környezetvédelmi törvények által állított követelményekkel, valamint a szabályok 2000 utáni változásaival. Ez utóbbiak arra vonatkoznak, hogy milyen típusú üzemanyagok állíthatók elő. Az USA 123 gázolajat és motorbenzint előállító finomítója közül 20-at valószínűleg be kell zárni, mert nem képes eleget tenni a következő 2-3 évben hatályba lépő még szigorúbb környezetvédelmi jogszabályoknak¹¹. Az USA-ban 1987 és 2003 között az aktív finomítók száma 195-ről 145-re csökkent, miközben kapacitásuk napi 14,940 millió hordóról 16,484 millió hordóra nőtt.

A kereslet és a kínálat közötti rést az üzemanyag-import sem képes betölteni, mert sok külföldi finomító nem képes eleget tenni a szigorú amerikai környezetvédelmi és egyéb minőségi követelményeknek, azaz olyan termékeket gyárt, amelyek nem felelnek meg az amerikai szabványoknak. A kőolajimport fokozása a feldolgozás szűk kapacitásait önmagában nem oldja meg, ha a hazai és a venezuelai finomítók nem képesek ellátni megfelelő minőségű üzemanyaggal olyan kulcsfontosságú amerikai szövetségi államokat, mint New York, Connecticut és Kalifornia. Az amerikai üzemanyagpiac állapota tehát annak ellenére gyakorol kiemelkedő – elsősorban pszichológiai – hatást a kőolaj világpiaci árára, hogy a hazai és a globális keresletnek viszonylag csekély hányada jut rá.

Az alacsony kőolajárak idején (2000 előtt) a költségtakarékosság és a nyereségesség javítása jegyében sok felhasználó ország *leépítette* készleteinek nagy részét, a finomítók áttértek az éppen időben termelésre (just in time production), azaz minimális készletet tartottak, a készletezés terhére a termelőkre hárították. Arra számítottak, hogy a finomítók működéséhez szükséges nyersanyag folyamatosan érkezik.

3. sz. táblázat: A kőolaj kínálata és kereslete (Millió hordó/nap)

	2001	2002	2003	2004	2005
OECD kereslet					
Észak-Amerika	24,0	24,1	24,6	25,1	25,3
Európa	15,3	15,2	15,3	15,6	15,7
Csendes-óceán	8,7	8,6	8,8	8,7	8,6
OECD összesen	47,9	48,0	48,7	49,3	49,7
OECD-n kívüli kereslet					

Volt Szovjetunió	3,7	3,5	3,6	3,7	3,8
Európa	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Kína	4,7	5,0	5,5	6,3	6,8
Egyéb Ázsia	7,96	7,9	8,1	8,5	8,8
Latin-Amerika	4,9	4,8	4,7	4,9	5,0
Közel-Kelet	5,2	5,4	5,6	5,9	6,2
Afrika	2,6	2,7	2,7	2,8	2,9
OECD-n kívüli kínálat összesen	29,4	29,9	31,0	32,9	34,3
Összes kereslet	77,3	77,9	79,6	82,2	84,0
OECD kínálat					
Észak-Amerika	14,4	14,5	14,6	14,7	14,9
Európa	6,7	6,6	6,3	6,2	6,0
Csendes-óceán	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5
OECD összesen	21,8	21,8	21,6	21,5	21,4
OECD-n kívüli kínálat					
Volt Szovjetunió	8,6	9,4	10,3	11,1	11,7
Európa	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Kína	3,3	3,4	3,4	3,5	3,5
Egyéb Ázsia	2,4	2,5	2,6	2,7	2,7
Latin-Amerika	3,8	3,9	4,0	4,1	4,3
Közel-Kelet	2,1	2,1	2,0	1,9	1,9
Afrika	2,8	3,0	3,0	3,4	3,8
OECD-n kívüli kínálat összesen	23,2	24,5	25,5	26,8	28,1
Feldolgozási különbség	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9
Összes OPEC-en kívüli	46,8	48,1	48,9	50,2	51,4
OPEC					
Kőolaj	27,0	25,1	26,8		
Cseppfolyósított földgáz	3,4	3,7	3,9	4,4	4,8
OPEC összesen	30,4	28,8	30,7		
Összes kínálat	77,2	76,9	79,6		
Készletváltozás és egyéb					
Ipar	0,3	-0,4	0,1		
Kormány	0,0	0,2	0,2		
Összesen	0,3	-0,3	0,3		

Forrás: International Energy Agency: Oil Market Report. A monthly oil market and stock assessment, 2004. augusztus 11., p 44.

Az üzemanyagkészletek alacsony szintje azzal is összefügg, hogy a kereslet bővülése ellenére az USA-ban 30 éve épült legutóbb új kőolaj-finomító. Az OPEC-nek egyébként elemi érdeke, hogy a felhasználó országok készletei minél alacsonyabb szinten maradjanak, mert ebben az esetben képes ugyanis maximalizálni a piacra gyakorolt befolyását. Emellett természetesen zavartalanul el kívánja látni a fogyasztókat kőolajjal, lehetőség szerint olyan magas áron, amely még nem veti vissza érzékelhetően a keresletet.

Olyan időszakban, amikor az ár magas, semmi nem ösztönzi a gazdasági szereplőket a készletek növelésére. Ha a határidős árutőzsdéken a jövőbeli időpontokra jegyzett kőolajárak alacsonyabbak, mint az azonnali piac árai, akkor aztán végképp nem érdemes a finomítóknak növelni a készleteiket, hiszen a tőzsdei árjelzések szerint később olcsóbban is hozzájuthatnak a termékhez.

Abszolút kínálati hiánnyal sem a múltban, *sem a jövőben nem kell* számolni. Erre megfelelő alapot ad a bizonyított kőolaj-tartalékok nagyságrendje. Ez a kutatási technológiák fejlődéséből kifolyólag jelenleg jóval nagyobb, mint 1973-ban, az első világpiaci kőolajválság idején volt. Ráadásul a legutóbbi becslések megemelték a készletek nagyságát. Az Exxon szerint 192 milliárd tonna a világ bizonyított kőolajtartaléka, 7 milliárd tonnával több a tavalyi becslésnél¹². A bizonyított kőolajkészletek mellett nagy mennyiségben fedeztek fel ún. nem konvencionális készleteket, amilyen például az olajhomok Kanadában, amelyből mintegy 174 milliárd hordó kőolajat lehetne gazdaságosan kinyerni¹³. Az utóbbi években visszaesett a feltérési tevékenység mégis visszaesett. A növekvő kereslet kielégítéséhez az szükséges, hogy a kőolajvállalatok gyorsabb ütemben tárjanak fel új lelőhelyeket annál, mint amilyen ütemben a meglévők kimerülnek. Az utóbbi években a vezető kőolajtársaságok esetében az új feltérások és a kimerülő mezők közötti arány csökkent.

A kínálat hosszú távú biztosítása azonban nem automatikus. A Nemzetközi Energiaügynökség egyik tanulmánya szerint¹⁴ a következő 30 évben 2,2 billió dollárt (2,2 ezer milliárd dollár) kell beruházni a feltérásba és a termelésbe. Ennek az összegnek az egynegyede fedezi a kereslet növekedését, a fennmaradó hányada pedig a kimerült vagy a jövőben kimerülő kőolajmezők termelésükiesésének pótlását. Ehhez azonban az is szükséges, hogy az angolszász kapitalizmus logikája alapján működő olajtársaságok változtassanak üzleti stratégiájukon. Az utóbbi években ugyanis a vezető olajvállalatok inkább kisebb kockázatú lépésekkel javítottak – elsősorban pénzügyi – teljesítményükön (saját részvények visszavásárlása, adósságok leépítése, nagyvonalú osztalékfizetés a részvényeseknek, a versenytársak felvásárlása stb.), miközben elhanyagolták a nagyobb kockázatokkal járó kutatási és feltérési tevékenységet.

Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy a bizonyított kőolaj-tartalékok 78 százaléka az OPEC-tagországokban található, azok közül is közel egynegyede Szaúd-Arábiában, míg Irán, Irak és Kuvait részesedése egyenként további mintegy 10-10 százalék. Ebből nem nehéz levonni azt a következtetést, hogy e négy közel-keleti ország hosszú távon kiemelkedő szerepet fog játszani a világ kőolajellátásában. A volt Szovjetunió aránya a világ kőolajtartalékaiban mindössze 7 százalék körüli, az OPEC vezető országai után a legnagyobb, ez azonban hosszú távon nem alapoz meg erősebb gazdasági és politikai nyomásgyakorló pozíciót. A kutatási módszerek fejlődésével további gazdaságosan kitermelhető tartalékokat fognak találni. Ebből a szempontból elgondolkodtató, hogy Szaúd-Arábiában évek óta nem találtak újabb tartalékokat.

A világ kőolajexportja ugyanakkor földrajzi szempontból kevésbé koncentrált. Az OPEC részesedése a világ kőolajkivitelében 1992 és 2003 között 40 százalék körül mozgott, ennek egynegyede, azaz a világexport mintegy 10 százaléka jutott Szaúd-Arábiára. Figyelmet érdemel, hogy 2003-ban Oroszország megelőzte Szaúd-Arábiát a kőolaj-kitermelésben, a napi több mint 9 millió hordós termelésnek azonban csak kétharmadát exportálják. Az utóbbi években az OPEC nem bővítette megfelelő ütemben kitermelési kapacitásait, ez volt az oka annak, hogy a kínálat nem volt képes lépést tartani a megnövekedett kereslettel.

4. sz. táblázat: A világ bizonyított kőolajtartalékai

	Millió hordó		Százalék	
	1999	2003	1999	2003
Észak-Amerika	26469	27200	2,5	2,4
Latin-Amerika	123791	116437	11,6	10,2
Mexikó	28260	16040	2,7	1,4
Kelet-Európa	77687	88291	7,3	7,8
volt Szovjetunió	75832	86932	7,1	7,6
Egyéb	1855	1359	0,2	0,1
Nyugat-Európa	18843	18385	1,8	1,6
Dánia	1069	1277	0,1	0,1
Olaszország	622	622	0,1	0,1
Norvégia	10850	10447	1,0	0,9
Egyesült Királyság	5153	4665	0,5	0,4
Egyéb	1149	1375	0,1	0,1
Közel-Kelet	678737	735866	63,8	64,7
Irán	93100	133250	8,8	11,7
Irak	112500	115000	10,6	10,1
Kuvait	96500	99000	9,1	8,7

Omán	5700	5600	0,5	0,5
Katar	3700	15207	0,3	1,3
Szaúd-Arábia	262784	262730	24,7	23,1
Szíria	2500	3150	0,2	0,3
Egyesült Arab Emírátságok	97800	97800	9,2	8,6
Egyéb	4153	4130	0,4	0,4
Afrika	84258	105507	7,9	9,3
Algéria	11314	11800	1,1	1,0
Angola	5050	8900	0,5	0,8
Líbia	29500	39126	2,8	3,4
Nigéria	29000	35255	2,7	3,1
Ázsia	53559	45862	5,0	4,0
Összesen	1063343	1137550	100,0	100,0
OPEC	818247	891116	77,0	78,3

Forrás: OPEC Annual Statistical Bulletin, 2003, p. 34.

A Nemzetközi Energiaügynökség előrejelzése szerint az OPEC termelése napi 26 millió hordóval, a 2002. évi 30-ról 2025-ben 56 millió hordóra emelkedik, miközben a világ többi részének a termelése 48-ról 65 millió tonnára nő, azaz a világ függősége az OPEC kőolajától fokozódik¹⁵.

Ami a rövid távú trendeket illeti, a következő másfél évben a kőolajár szempontjából az lesz a meghatározó, hogy miképpen alakul 14 nagyberuházás. A Reuters ágazati felmérése alapján a volt Szovjetunióban, Brazíliában és Nyugat-Afrikában folyamatban lévő termelési és vezetéképítési projektek befejezése 2005 végéig napi 2,4 millió hordóval növeli a világ kőolajkínálatát. Ehhez adódik hozzá a tervezett kisebb beruházások további napi 1 millió hordós növekménye¹⁶.

A fenti áttekintéséből kitűnik, hogy a fejlett ipari országok a világméretű tartalékok földrajzi megoszlásának sajátosságai miatt igen csekély mozgástérrel rendelkeznek a kőolajkínálat biztosításában. Ilyen körülmények között megnő a jelentősége a keresleti oldal befolyásolásának. Az utóbbi három évtizedben a gazdasági növekedést a technológia-intenzív pálya kibontakozása jellemezte, azaz a kevésbé anyag- és energiaigényes ágazatok és tevékenységi területek (tudás-intenzív iparágak és a szolgáltatói szféra) aránya nőtt a GDP-ben, a hagyományos nehézipar rovására. Számottevő eredményeket értek el az energia-megtakarításban – mindenekelőtt Japánban és Nyugat-Európában – nem utolsósorban azzal, hogy magas adókat vetettek ki az energiahordozókra. Ezeket azzal indokolták, hogy az energiahordozók piaci ára nem tükrözi a környezetvédelemmel és az ellátásbiztonsággal

kapcsolatos externáliákat. A Nyugat-Európában forgalomba hozott új személygépkocsik átlagfogyasztása az utóbbi 25 évben 10,8-ról 7 literre csökkent. A kisebb méretű járművek miatt Japánban még ennél is drasztikusabb a fogyasztáscsökkenés mértéke¹⁷.

Az USA-ban ezzel szemben az adók helyett a szabályozást használták fel a hatékonyság ösztönzésére. A szigorúbb szabályozás (Corporate Average Fuel Economy – CAFE törvény) hatására az amerikai személygépkocsik hatékonysága 1978 és 1987 között 40 százalékkal javult. 1977 és 1985 között az USA GDP-je 27 százalékkal emelkedett, miközben kőolaj-felhasználása 17 százalékkal esett vissza¹⁸. Ugyanebben az időszakban az USA nettó kőolajimportja közel 50 százalékkal csökkent. Ez is szerepet játszott abban, hogy az OPEC alkuereje gyengült az 1980-as évtized végén, és a kőolaj világpiaci ára meglehetősen stabil volt az 1990-es évtized jelentős részében.

Észak-Amerika kőolajimportjának 80 és 90 százalék közötti hányada a nagyobb kockázatú OECD-n kívüli térségből származik. Figyelmet érdemel, hogy az import 20-20 százaléka olyan országokra, illetve országcsoportokra jut (Venezuela és Nyugat-Afrika, ezen belül is különösen Nigéria), ahol belpolitikai tényezők (sztrájkok, törzsi villongások stb.) okozhatnak zavarokat a kínálatban. Az észak-amerikai kőolajimport további több mint egyötöde a szintén kockázatosnak minősülő Szaúd-Arábiából származik. Egyáltalán nem megnyugtató, hogy az észak-amerikai kőolajimport 60 százaléka politikai szempontból instabil országokra jut.

Észak-Amerika kőolajimportjának földrajzi megoszlása

	Millió hordó/nap		Százalékos megoszlás	
	2002	2003	2002	2003
Venezuela	1,58	1,58	21,0%	19,9%
Egyéb Közép- és Dél-Amerika	0,61	0,58	8,1%	7,3%
Északi-tenger	1,25	1,03	16,6%	13,0%
Volt Szovjetunió	0,09	0,16	1,2%	2,0%
Szaúd-Arábia	1,60	1,82	21,3%	22,9%
Kuvait	0,22	0,21	2,9%	2,6%
Irak	0,58	0,56	7,7%	7,0%
Oman	0,02	0,04	0,3%	0,5%
Egyesült Arab Emírátsok	0,01	0,01	0,1%	0,1%
Egyéb Közel-Kelet	0,04	0,01	0,5%	0,1%
Nyugat-Afrika*	1,19	1,50	15,8%	18,9%
Egyéb Afrika	0,18	0,31	2,4%	3,9%
Ázsia	0,16	0,14	2,1%	1,8%
Egyéb	0,06	0,08	0,8%	1,0%
Összesen	7,52	7,95	100,0%	100,0%
Ebből nem OECD	6,28	6,97	83,5%	87,7%

Forrás: OECD Oil Market Report, 2004. április 9., p. 53.

Megjegyzés: * Angola, Nigéria, Gabon, Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság

Az OECD-hez tartozó Európa kőolajimportjának 98 százaléka származik az OECD-n kívülről. Ezen belül Oroszország 35-40 százalékos részesedése kiemelkedő, majd egyéb Afrika (főként Észak-Afrika, beleértve Algériát) és Szaúd-Arábia következik több, mint egyhatodos súllyal. Ez más típusú függőség, mint Észak-Amerikáé. Oroszország esetében az eddigi tapasztalatok alapján (az 1970-es években indult meg a kőolajexport Nyugat-Európába) nem indokolt politikai eredetű rövid távú kínálati zavarokkal számolni, hanem inkább hosszú távú stratégiai nyomással. Az afrikai források is politikai szempontból stabilabb országokban vannak. A statisztikai adatok alapján Észak-Amerika nagyobb mértékben van kitéve politikai eredetű kínálati zavaroknak, mint az európai OECD-államok.

Az OECD-hez tartozó Európa kőolajimportjának földrajzi megoszlása

	Millió hordó/nap		Százalékos megoszlás	
	2002	2003	2002	2003
Mexikó+USA	0,19	0,18	2,2%	2,0%
Venezuela	0,18	0,10	2,1%	1,1%
Egyéb Közép- és Dél-Amerika	0,05	0,07	0,6%	0,8%
Nem OECD-Európa	0,01	0,00	0,1%	0,0%
Volt Szovjetunió	3,12	3,50	36,0%	39,0%
Szaúd-Arábia	1,16	1,31	13,4%	14,6%
Kuvait	0,12	0,12	1,4%	1,3%
Irán	0,62	0,85	7,2%	9,5%
Irak	0,40	0,20	4,6%	2,2%
Egyéb Közel-Kelet	0,46	0,28	5,3%	3,1%
Nyugat-Afrika*	0,67	0,65	7,7%	7,2%
Egyéb Afrika	1,39	1,59	16,1%	17,7%
Ázsia	0,00	0,01	0,0%	0,1%
Egyéb	0,28	0,11	3,2%	1,2%
Összesen	8,66	8,97	100,0%	100,0%
Ebből nem OECD	8,47	8,79	97,8%	98,0%

Forrás: OECD Oil Market Report, 2004. április 9., p. 53.

Megjegyzés: * Angola, Nigéria, Gabon, Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság

Ugyanakkor a gépkocsi-ipar erőteljes lobbizása nyomán sikerült elérni azt, hogy a CAFE törvény hatálya alól kivonták a nagy fogyasztású teherautókat és a terepjárókat, aminek nyomán az utóbbi két évben az USA-ban gyártott motoros gépjárművek üzemanyag-hatékonysága mélypontra süllyedt. A 6-7 ezer köbcentiméteres motorral felszerelt terepjárók üzemanyag-fogyasztása 15-20 liter. Mindezek a tényezők legfeljebb mérsékelhetik az esetleges kínálatshűvölés következményeit, teljesen nem képesek kiküszöbölni őket. Az igazi áttörést az jelentené, ha sikerülne kidolgozni és tömegesen elterjeszteni nem kőolajbázisú motorhajtóanyagokat. A legígéretesebbnek a hidrogéncellás gépjárműmotorok tűnnek, de még túl drágák a tömeges üzemeltetéshez, nem is beszélve a folyamatos működtetéshez szükséges töltőállomások kiépítéséről. A General Motors és más nagy autógyárak bíznak abban, hogy 5 -

10 éven belül képesek lesznek olyan hidrogéncellás motorokat előállítani, amelyek versenyképesek a benzinesekkel szemben¹⁹.

További lehetőség az esetleges kínálati nyomás enyhítése a kőolajkészletek növelése. Ehhez kedvező feltételeket teremt a fejlett ipari országokban alacsony kamatláb -szint, mert a hitelből történő vásárlásokat olcsón lehet finanszírozni. Ennek hatását ellensúlyozza viszont a kőolaj magas ára, ráadásul a tömeges készletfeltöltés erősítené a további áremelési törekvéseket. Az OECD-ben egyébiránt követelmény, hogy a tagállamok 90 napi fogyasztásnak megfelelő készletekkel rendelkezzenek.

A kínálat ellenőrzése és megzavarása

Történelmi visszapillantásban az 1950-es és kisebb mértékben az 1960-as évtizedben a fejlett országok nagyvállalatai nagy jelentőséget tulajdonítottak a természeti erőforrások, azok közül is a kőolaj közvetlen ellenőrzésének, többek között működőtőke-beruházások segítségével. A fejlődő világban végbement államosítások, majd a szervezeti rendszer és a piaci szerkezet átalakulása nyomán a kőolaj-ellátás biztosításában a piaci elemek kerültek előtérbe a közvetlen tulajdonosi ellenőrzés rovására.

Ennek ellenére a közvéleményben elterjedt az a feltételezés, hogy a legutóbbi háborúval az USA az iraki kőolajkészleteket kívánja megszerezni, vagy legalábbis közvetlen ellenőrzése alá vonni. Ezt támasztja alá az is, hogy a Bush-kormányzat sok tagja korábban az olajiparban dolgozott. Miként arra John Tatom, a chicagói DePaul Egyetem tanára rámutatott²⁰, Irak 112,2 milliárd hordónyi készlete (Szaúd-Arábia után a második legnagyobb a világon) 30 dolláros hosszú távú hordónkénti átlagárral számolva közel 3400 milliárd dollárt ér. A kitermelési és az elhanyagolt iraki olajtermelési infrastruktúra korszerűsítéséhez szükséges beruházási költségek levonásával az ismert iraki készlet értéke megegyezik a tíz évre kivetített háborús és megszállási költségek nagyságrendjével. Ebből pedig racionális mérlegelés alapján az következik, hogy az USA-nak olcsóbb a piacon megvásárolni a kőolajat. Hasonló következtésre jutottak már egyébként az 1990. évi Öböl-háború tanulságainak összegzésekor is.

Ezzel együtt több mint valószínű, hogy a háború előkészítéséről és később az esetleges megindításáról szóló döntésben nem játszottak, illetve játszanak szerepet az ismertetett közgazdasági érvek és számítások. Miként az amerikai politikát ellenző NATO-szövetségeseket is vagy belpolitikai tényezők motiválták, vagy az USA „túlhatalmával” (unilateralizmus) szembeni féltelmek. Az Irak elleni háború gazdasági következményeit teljes pontossággal nem lehet előre jelezni. Ha elfogadjuk a nemzetközi szaktekintélyek által publikált számításokat

(ezeket cáfoló információ nem áll rendelkezésre), akkor a háború és a megszállítás költségei nem túlságosan biztatóak az Egyesült Államok számára. Az USA Irak elleni háborújának egyik leglényegesebb célja az volt, hogy elősegítse a közel-keleti régió hosszú távú stabilizálását. Az utólagos elemzés fényében viszont az állapítható meg, hogy a háborút követően anarchikus viszonyok jöttek létre Irakban, és az ország kőolajtermelése sem érte még el a háború előtti szintet.

A kereslet vázolt bővülése egyáltalán nem indokolna számottevő áremelkedést, ha nem lennének zavarok, illetve szűk keresztmetszetek a kínálati oldalon, különösen a fő termelők esetében. A zavarokat fokozhatja az is, hogy 2001. szeptember 11. után az USA konfliktusba került a világ több nagy kőolajtermelőjével. Az USA esetében a kőolajkínálat napi 2 millió hordós csökkenése számítások szerint akár 65 dollár fölé is hajthatja a kőolajárat²¹.

Az ellátási lánc megzavarására több lehetőség van. Az első lehetőség, hogy a terroristák taktikai nukleáris fegyvert vetnek be közel-keleti kőolajipari berendezések, hajók vagy vezetékek ellen. Ennek a valószínűsége minimális, mivel hírszerzési adatok szerint a terroristák nem rendelkeznek ilyen eszközökkel. Szaúd-Arábia ellen alkalmazva mindenesetre hetekre vagy még hosszabb időre napi 6-7 millió hordó kőolajkivitelét akadályozhatná meg²².

A második lehetőség az, amikor a terroristák kőolajvezetéseket robbantanak fel. A vezetékek rendkívül sérülékenyek, könnyen megrongálhatók, mivel a több száz kilométer hosszú vezetékeket a dolog természetéből adódóan nem lehet tökéletesen őrizni. Irakban, Nigériában és Kolumbiában rendszeresen rongáltak meg kőolajvezetéseket. A károk azonban viszonylag rövid idő alatt helyreállíthatók, így a vezetékek elleni támadások nem képesek hosszú időre megbénítani a kőolajellátást. Egy időben sok vezetéknek kellene tönkretenni ahhoz, hogy érzékelhető zavart okozzanak a világméretű kínálatban. Ez mindenekelőtt szaúd-arábiai kőolajipari létesítmények elleni támadásokra vonatkozik.

Katonai szakértők szerint az al-Kaida szervezeti rendszere nem teszi lehetővé koncentrált támadást nagy számú célpont ellen egy időben. Az al-Kaida célja inkább az lehet, hogy a külföldiek elleni támadásokkal a külföldi szakemberek tömeges távozását idézze elő az országból, akár úgy is, hogy a külföldiek a lejáratkor ne hosszabbítsák meg munkaszerződéseiket, ami már érzékelhető fennakadásokat okozhat a szaúdi kőolajtermelésben és -kivitelben²³. Ez a stratégia mindenekelőtt a kisebb vállalatokat érinti hátrányosan, az szaúdi állami olajvállalat, az Aramco helyzetét kevésbé rengetné meg lévén alkalmazottainak 98 százaléka szaúdi. A külföldiek távozása az állami olajvállalat hosszú távú termelési projektjeinek a megvalósítását akadályozná. Nagyobb a veszélye annak, hogy a

folyamatos támadások a politikai bizonytalanság érzetét, akár a polgárháború veszélyét erősítik a gazdasági szereplőkben. (Az al-Kaida vezetői Szaúd-Arábiából származnak.)

A harmadik lehetőség a kőolaj-finomítók elleni támadás. A finomítók sok országban vannak téve terrorista támadásoknak, de a tapasztalatok arra utalnak, hogy nagyobb a valószínűsége a finomítók üzemzavar miatt történő leállításának. A szaúd-arábiai finomítókat egyébként rendkívül szigorúan őrzik, ez a szaúd-arábiai Abqaiq kőolajkomplexuma elleni esetleges támadás napi 7 millió hordóval mérsékelné a kínálatot ²⁴.

Negyedszer nem lehet kizárni a kikötők elleni támadásokat sem, például kis, nehezen észlelhető, gyors motorcsónakok segítségével. A nemzetközi közösség még emlékszik az USA Cole nevű hadihajója elleni torpedótámadásra, amelyet 2000-ben Jemenben hajtottak végre. Ugyanígy, az iraki Basra kikötőjét is érte támadás. Ráadásul sok kőolajtermelő ország egyetlen kikötőből exportálja a kőolajat, így a kikötők megrongálása már nagyobb zavarokat eredményezhet a kőolajkínálatban. Így a szaúdi Ras Tanura, a világ legnagyobb kőolajkikötője elleni terrorakció hosszabb-rövidebb időre napi 4,5 millió hordó szállítását tenné lehetetlenné.

Végül támadható célpontá válhatnak a kőolajat szállító tankerek is. Az ilyen elszigetelt támadásoknak csekély hatásuk lenne a világmelegetű kínálatra, mert egy-egy hajó maximum 2 millió hordó kőolaj szállítására képes. A nagyobb veszély az, hogy a tankerek elleni támadásokkal eltorlaszolhatók a világ kőolajellátása szempontjából fontos tengersizorok (Szezei-csatorna, Panama-csatorna, Hormuzi-szoros, a Boszporusz Törökországban stb.), ami már érzékelhető hiányokat eredményezhetne a világpiacon.

A következmények értékeléséhez nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a kőolaj Szaúd-Arábiából hat hét alatt éri el az USA-t. A tengeri szállítási tarifák alakulása is jelzi a kőolaj iránti várható keresletet. A termelő országok hiányos adatszolgáltatásával szemben megbízhatóbb adatokra lehet szert tenni a kínálatról a tengeri fuvarozás figyelemmel kísérésével.

Nigériában és Venezuelában a politikai egyensúlyhiányok fenyegetik a kőolajkivitelt. Az Irak elleni háború előtt a venezuelai ellenzék gyakorlatilag befagyasztotta a kőolajexportot. Akkor Szaúd-Arábia pótolta a mintegy napi 2 millió hordónyi kiesett mennyiséget.

A dolog természetéből adódóan ilyen „katasztrófa-forgatókönyveket” nem lehet készíteni, hiszen a terrorista támadások nem jelezhetők előre, ugyanakkor kizárni sem lehet őket. A kínálat megzavarása a piaci kockázat egyik leglényegesebb formája.

A tanulmány folytatása a Kül-Világ 2005/1-es számában fog megjelenni, amelyben a szerző Szaúd-Arábia és Oroszország szerepét vizsgálja a kőolajtermelésben valamint a nyersanyag a világgazdaságra gyakorolt hatását elemzi a szerző.

Jegyzetek

- ¹ Világméreteken a közúti közlekedés aránya a kőolaj-felhasználásban 39 százalék, a légműködésé 6 százalék.
- ² A villamosenergia- és hőtermelés aránya a kőolaj-felhasználásban 8 százalék körüli.
- ³ Bár a kőolaj viszonylag homogén termék, vannak különbségek az egyes lelőhelyeken kitermelt nyersanyag fizikai jellemzőiben (fajsúly, kéntartalom stb.), amelyek az árban is ki fejezésre jutnak. Ezért ha az árról van szó, akkor mindig meg kell jelölni, hogy az milyen kőolajfajtára vonatkozik. Nyugat-Európában a Brent típusú kőolaj ára a legelterjedtebb referenciaár. Oroszország ún. Ural típust exportál. A különböző kőolajfajták árából átlagárát is számolnak.
- ⁴ A hét nővér: Standard Oil Company of New Jersey, Standard Oil Company of New York, Standard Oil Company of California (mindhárom a törzstulajdonos törvények keretében, 1911-ben felosztott és a Rockefeller család által irányított Standard Oil Trust utódja) Texaco, Gulf Oil, Royal Dutch Shell és a British Anglo-Persian Oil Company. A Standard Oil Company of New Jersey később az EXXON nevű céggé alakult, Standard Oil Company of New York lett a MOBIL olajvállalat, a kettő 1999-ben egyesült EXXONMOBIL, röviden XOM néven. Standard Oil Company of California és a Gulf Oil később a CHEVRON vállalat tagjává vált, majd 2001-ben a CHEVRON egyesült Texacoval CHEVRONTEXACO néven. A British Anglo-Persian Oil Company neve később British Petroleumra változott, majd az Aramcova (ez a cég Standard Oil of Indiana révén korábban szintén a Rockefellerok vezette Standard Oil Trust része volt.) történt egyesülés után a BP nevet vette fel. Forrás: James A. Paul: Oil Companies in Iraq, Global Policy Forum, 2003. November, <http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/2003companiesiniraq.htm#notes>, TheFreeDictionary.Com [http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Seven+Sisters+\(oil+companies\)](http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Seven+Sisters+(oil+companies))
- ⁵ A royalty általános értelemben egy erőforrás kiaknázásából származó gazdasági járadék megszerzésének durva eszköze. A bruttó termelési értéken alapul, ezért nem veszi figyelembe a költségeket, így akár gazdaságtalanná is teheti egy ásványkincs kiaknázását. Mivel egy bányában vagy egy olajmezőn a marginális költségek, azaz a kitermelés utolsó egységére jutó költségek annál magasabbak, a készlet minél nagyobb hányadát aknázták ki, egy ortodox royalty politika azt eredményezheti, hogy a befektetők idő előtt szállnak ki a bányából vagy az olajmezőből. Az adózás kifinomultabb formái a nyereségen alapulnak. (Forrás: David W. Pearce: A modern közgazdaságtan ismeretára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993, pp. 491-492.)
- ⁶ Chalabi, Fadil J.: OPEC: An Obituary, Foreign Policy, 1997/98 Winter, p. 127.
- ⁷ Forward piac: Olyan áru- és devizapiac, ahol előre rögzített áron adják és veszik a nyersanyagokat egy, a jövőben meghatározott napon történő teljesítésre. A gazdasági szereplők előre eladhatják vagy megvásárolhatják az adott nyersanyagot, ezzel biztosítva magukat az adott időszaki árváltozásai ellen. Vannak, akik csak spekulációs célból, az árakra vonatkozó jövőbeli várakozások alapján vesznek részt ezen a piacon. Ezen a piacon a gazdasági szereplők minden egyes ügylet feltételeiben (ár, határidő, mennyiség stb.) egymás között egyeznek meg. Ettől a futures, azaz tőzsdei határidős piac abban tér el, hogy a jövőbeli adásvételi szerződés lejárata, az azokban szereplő áruk vagy devizák mennyiségét és a termékek paramétereit szabványosítják. A felek nem egymással, hanem az elszámolóházzal állnak kapcsolatban, amely naponta számolja el a pozíciókat. Ehhez meghatározott letéti követelményeket kell teljesíteni. A derivatív instrumentumok olyan ügyletek, amelyek tartalma valamilyen más termék ár-, árfolyam- vagy a kamatláb-változásától függ.
- ⁸ Kajári Gyula: (M)olajárak fent és lent. Világgazdaság, 1999. július 30., pp. 5-6.
- ⁹ International Energy Agency: Oil Market Report. A monthly oil market and stock assessment, 2004. augusztus 11. p. 1.
- ¹⁰ David Buchan: Collecting data is still a crude science. Financial Times, 2004. június 3., p. 13.
- ¹¹ Carola Hoyos: Stricter laws prompt refinery closures. Financial Times, 2003. november 25., p. 1.
- ¹² Csúcs az OPEC olajtermelése. Világgazdaság, 2004. június 8., p. 8.
- ¹³ Tim Appenzeller: Nincs több olcsó olaj. National Geographic Magyarország, 2004. június, p. 55.
- ¹⁴ Idézi: Still holding customers over a barrel. The Economist, 2003. október 25., p. 72.
- ¹⁵ Martin Wolf: Oil is more vulnerable to politics than to geology. Financial Times, 2004. június 6., p. 123.
- ¹⁶ Papp Zoltán: Nagyberuházásokon múlik az olajár alakulása. Napi Gazdaság, 2004. július 5., p. 2.
- ¹⁷ Boros Jenő: Olaj nélkül nem megy. Népszabadság, 2004. június 9., p. 15.
- ¹⁸ Still holding customers over a barrel. The Economist, 2003. október 25., p. 73.
- ¹⁹ Garry S. Becker: Meddig tartható a kőolajfüggőség? Figyelő, 2004. június 10-16., p. 27.
- ²⁰ John Tatom: Iraqi oil is not America's objective. Financial Times, 2003. február 13., p. 11.
- ²¹ Stanley Reed — James C. Cooper — Stephanie Anderson Forest: Coping with sky-high oil prices. Business Week, 2004. augusztus 30., p. 43.
- ²² What if? Saudi Arabia and oil. The Economist, 2004. május 29., p. 6-9.
- ²³ Kevin Morrison — Carola Hoyos — Roula Khalaf: Terror attacks, capacity shortages and a herd of speculators: how can Opec bring calm to the world oil market? Financial Times, 2004. június 3., p. 13.
- ²⁴ What if? Saudi Arabia and oil. The Economist, 2004. május 29., p. 69.

A mexikói migráció okai és néhány következménye

Pólyi Csaba

A szerző közgazdász, diplomata, a Pécsi Tudományegyetem végzős PhD hallgatója. Posztgraduális tanulmányokat folytatott biztonságpolitikai (G. C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch) és európai ismeretekből (Ecole Nationale d'Administration), valamint nemzetközi kapcsolatokról (Instituto Matías Romero de Estudios Diplomáticos, México). Több, mint 20 éve foglalkozik Latin-Amerikával, tanulmányai jelentek meg a mexikói politikai rendszer fejlődéséről, a mexikói-amerikai viszonyról, valamint az EU - Latin-Amerika kapcsolatokról. A Geopolitikai Tanács Alapítvány Kuratóriumának tagja.

A jelen szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Kiadja:

Pólyi Csaba

A mexikói migráció okai és néhány következménye

A legális és illegális migráció a globális világ egyik jellemzőjévé vált az elmúlt évtizedekben. Az egypólusú világ vezető hatalma, az Amerikai Egyesült Államok és déli szomszédja, a Mexikói Egyesült Államok között lévő 3 152 km hosszú határ a háromoldalú (Kanada is részese) szabadkereskedelmi megállapodás 1994-es életbe lépése óta a világ egyik legforgalmasabb határa lett. Az USA-ban a legutóbbi (2000) népszámlálás szerint mintegy 39-40 millió hiszán/latin származású ember él, aminek közel 2/3-a mexikói származásúnak vallja magát.

A világ legjelentősebb emigrációjának gyökerei részben történelmi (XIX. századi területvesztés), nagyobb részben azonban gazdasági és szociális természetűek. A mexikóiak beáramlása gazdasági szükségszerűség, de kezdi megváltoztatni az ország etnikai összetételét annak politikai következményeivel együtt. Mexikóban pedig a hazautalások révén enyhíti a nyomort, csökkenti a szociális feszültségeket, de a szavazati jog felvetésével veszélyes vizekre csábíthatja a mexikói politikai pártokat.

A XXI. század egyik nagy kihívása a nemzetközi migrációs folyamatok kezelése, ami nemcsak a befogadó országokban, hanem kibocsátó nemzetek esetében is komoly problémákat vet fel. A fejlett országok előregedő társadalma és munkaerő-hiánya erős szívóhatást fejt ki a fejlődő világ munkapiacára, ahonnan a belső megélhetési nehézségek, esetleg véres polgárháborúk miatt sokmillió ember tömeg keresi a menekülés útját. A globális világban a nemzetközi versenyképességüket fenntartani kívánó nagyvállalatok, kutatóintézetek és tanácsadó cégek által finanszírozott legális bevándorlás ennek a nagy mozgásnak csak egy kicsi és szabályozott szelete (már ami a munkavállalói vízumokat, tartózkodási és letelepedési engedélyeket illeti). Az illegális migráció nemcsak a szervezett bűnözés (embercsempészet) és az adott fogadó országnak okozott pénzügyi kiadások miatt került az elmúlt években az érdeklődés homlokterébe, hanem a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem okán is.

Mexikó abban a „szerencsés” helyzetben van, hogy a nemzetközi migráció kérdésében annak mindhárom vonatkozásában érintett: egyszerre kibocsátó, tranzit útvonal és befogadó ország. Lakói évszázadok óta mozognak, s az Amerikai Egyesült Államokkal a XIX. század második felében kialakult 3152 km hosszú szárazföldi határa¹ mentén a legális és illegális határforgalom egyre jelentősebb. A két ország között meglévő társadalmi-gazdasági fejlettségi

szintkülönbség miatt jelenleg kb. 25 millió, magát mexikói származásúnak valló ember él az USA-ban, s ebből megközelítőleg 9 millió fő illegálisan tartózkodik ott. Az elmúlt évtizedekben, a gazdasági és politikai válságok miatt Közép- és Dél-Amerikából induló s az USA-ba tartó migráció fő útvonala szintén Mexikón keresztül vezet. Ugyanakkor a közép-amerikai államokhoz viszonyított fejlettsége, belpolitikai stabilitása miatt évtizedek óta egyben célország is a nyomor és a polgárháborúk elől menekülőknél.

A jelen tanulmány célja az, hogy egyrészt röviden elemezze Mexikó vonatkozásában ennek a bonyolult helyzetnek a legfontosabb társadalom-földrajzi összetevőit (demográfiai folyamatok, gazdasági fejlődés, szegénység, stb.), majd ezek alapján rámutasson azokra a következményekre, amelyek egyre jelentősebb odafigyelést igényelnek: migráció és terrorizmus, a vendégmunkások pénzügyi hazautalásai és annak társadalmi következményei, a latin szavazatok növekvő súlya az USA-ban, a külföldön élő mexikóiak szavazati jogának kérdése, stb.

A tanulmány az első részében a mexikói kivándorlás hazai okait tekinti át (demográfiai robbanás, gazdasági helyzet alakulása, a szegénység az elmúlt évszázad utolsó évtizedeiben). Ezt követően bemutatja az USA-ba irányuló migráció tendenciáit napjainkig. A mexikói-amerikai kétoldalú kapcsolatok egyik legbonyolultabb elemének, a migrációnak számos következménye van mindkét országra nézve, ezek közül kiemelkedik a mexikói vendégmunkások hazautalt pénzügyi hozzájárulása a mexikói szegénység csökkenésére. A Mexikóból és Latin-Amerikából évtizedek óta zajló nagy létszámú migráció Egyesült Államokbeli következményei részben pozitívak (pótolja a hiányzó munkaerőt, hozzájárul az amerikai versenyképesség fenntartásához), ugyanakkor „latinizálja” az USA déli részét (Samuel P. Huntington értékelése szerint rombolja az amerikai kultúrát²), és az állampolgárság megszerzésén keresztül (valamint a lényegesen magasabb népszaporulatukkal) megnövelte az ún. latin szavazatok jelentőségét az amerikai elnökválasztásra is.

A migráció mint világjelenség

A Newsweek c. folyóirat 2004. január 19-i számában terjedelmes tanulmányt közölt „A migráció gazdasága” címmel, kiemelve, hogy a „hősként” vagy „bűnözőként” kezelt emigránsok egyre jelentősebb politikai kérdéssé váltak az egyes országok bel- és külpolitikájában az egész világon.³ A fejlett világ gazdaságaiban tapasztalható munkaerő-kereslet (részben az elöregedő társadalmak hiányzó fiatal generációinak pótlására, részben pedig a jóléti társadalmak tagjai által nem preferált munkakörök betöltésére) önmagában is

gerjeszti a migrációs folyamatot a kapitalizmus általános alaptétele, a kereslet és kínálat törvénye alapján. Nem kevésbé fontos elem azonban a fejlődő világ „munkaerő-túltermelése”, amely a stagnáló vagy romokban heverő nemzetgazdaság miatt a belső piacon nem talál lehetőséget, és a szegénység elől menekülve keres megélhetést a világ fejlettebb részén.

Ez a migrációs folyamat nem régióspecifikus, hanem megfigyelhető és érzékelhető valamennyi kontinensen. A globális világ egyik jellemzője, hogy nemcsak a képzetlen munkaerő iránt van kereslet, hanem gyakorlatilag minden munkakörben jelentkezhetnek az adott ország állampolgárai által nem preferált igények. A nemzetállamok által bevezetett szigorú határvédelmi (a belső munkaerőpiac érdekében) rendszabályok azonban nem tudják útját állni az illegális bevándorlásnak, s nincs ez másként az amerikai -mexikói határon sem. Világviszonylatban a 2000-es kimutatások szerint mintegy 175 millió embert érintett a nemzetközi migráció, s az is teljesen nyilvánvaló, hogy többségük a fejlett világ országai felé igyekezett.

1. sz. táblázat: A nemzetközi migráció földrajzi régióként 1990 - 2000

Földrajzi régiók	Migráció (millió fő)		Növekmény (millió fő)	Növekmény (%-ban)
	1990	2000		
Világ összesen	153,9	174,8	20,8	13,5
Fejlett régiók ^a	81,4	104,1	22,7	27,9
Kevésbé fejlett régiók ^b	72,5	70,7	-1,9	-2,6
Afrika	16,2	16,3	0,1	0,3
Ázsia	50,0	49,8	-0,2	-0,4
Európa	48,4	56,1	7,7	15,8
Latin-Amerika és a Karib térség	7,0	5,9	-1,1	-15,0
Észak-Amerika	27,6	40,8	13,2	48,0
Óceánia	4,8	5,8	1,1	22,8

Forrás: International Migration Report, United Nations, New York, 2002

Megjegyzés: a: Európa, Észak-Amerika, Ausztrália, Új-Zéland és Japán

b: Afrika, Ázsia (Japán nélkül), Latin -Amerika és a Karib térség, Melanézia, Mikronézia és Polinézia

A migráció annyiban változik, hogy a relatív fejlettség is indokolhatja a szomszédos országok esetében is nagyobb népcsoportok, vagy egyes szakmák képviselőinek mozgását. Az adatok szerint Latin-Amerikában 1990 és 2000 között csökkent a kivándorlás üteme, míg a mexikói emigráció elemzésénél pontosan ellentétes irányú fejlődést tapasztalhatunk, amely jelenségek mögött komoly politikai változások húzódtak meg.

A 90-es évek a hidegháború végét jelentették Latin-Amerikában is, amely a két világrendszer közötti küzdelem egyik színtere volt. A latin-amerikai gerillamozgalmak megfékezésére katonai diktatúrák kerültek hatalomra számos országban, s ez a polgárháborús időszak jelentős migrációs folyamatokat indított el a 70-es években. A nemzetközi viszonyok változása a térségben a demokrácia újjászületését hozta, a közép-amerikai térségben pedig a véres polgárháborúk nemzetközi közvetítéssel (Contadora - csoport) történő megoldását. A demokratikus választások megtartása és politikai szabadságjogokhoz való visszatérés ebben az évtizedben „visszaszívta” a korábbi emigráció egy részét is.

Az Amerikai Egyesült Államokba irányuló mexikói emigráció jellemzői

A két ország között a szabadkereskedelmi megállapodás (NAFTA) 1994-es aláírása óta évente több, mint 200 millió határátlépést regisztrálnak. A földrajzi közelség, a lényeges fejlettségbeli szintkülönbség és az egyre növekvő gazdasági integrálódás is erősíti a migrációs folyamatot. Jóllehet eltérő nagyságrendben, de a migráció kétirányú, mivel megközelít öleg félmillió amerikai állampolgár tartózkodik állandó jelleggel Mexikóban (elsősorban nyugdíjasok és amerikai cégek alkalmazottai), mexikói becslések szerint az számuk elérheti az egymillió főt is. Létszámuk miatt a novemberi elnökválasztási kampány keretében mind a demokraták, mind a republikánusok kampányirodát nyitottak Mexikóvárosban az itt élők szavazatainak megszerzésére.⁴

Az USA-ba irányuló mexikói kivándorlás nagyon bonyolult folyamat, amelynek egyik eleme a hosszú időszakra visszatekintő történelmi motiváció (az 1847-ben elvesztett területek). Az évtizedek során, a határ mindkét oldalán kialakult strukturális gyökereket Robert D. Putnam, a Harvard Egyeteme tanára, „társadalmi tőkének” (social capital)⁵ nevezi. Szerinte ez a jelenség, a két társadalom között kiépült rendkívül szoros és széleskörű kapcsolati hálón keresztül, önmaga is gerjeszti a kétirányú migrációt.

Mindezt csak tovább erősítette a kétoldalú kereskedelmi forgalom megsokszorozódása az elmúlt 10 év alatt, ami minőségileg új helyzetet teremtett a két ország integrálódása szempontjából. Elég egy pillantást vetni a mexikói külkereskedelem-fejlesztési bank adataira⁶: 2003-ban Mexikó 146,8 milliárd USD értékben exportált az USA-ba, ahonnan 105,7 milliárd USD import mellett 41,1 milliárd kereskedelmi többletet ért el. A fentiek mellett az illegális migráció kérdése állandó feszültségekkel terhelt eleme lett a kétoldalú kapcsolatoknak, ami az elmúlt évtizedben – különösen pedig a szeptember 11-i terrorcselekmények miatt – ez

neuralgikus ponttá vált. A mexikói migráció 95 %-a az Egyesült Államokba irányul, a fennmaradó 5 % Kanada és az Európai Unió (elsősorban Spanyolország) között oszlik meg.

A legnyilvánvalóbb magyarázat szerint a mexikói kivándorlás elsősorban gazdasági indíttatású, amely az alábbiak szerint magyarázható:

- a mexikói népesség növekedése, különös tekintettel a munkaképes korú lakosság arányának dinamikus emelkedésére;
- a mexikói gazdaság munkahelyteremtő képességének gyengélkedése;
- a mexikói munkabérek alacsony szintje;
- a mezőgazdasági foglalkoztatottak munkanélkülisége, hitelek hiánya;
- a városi munkanélküliség emelkedése;
- a szegénység és a nyomor.

Vizsgáljuk meg közelebbről is, hogy ezek a fent említett tényezők hogyan alakultak Mexikóban az elmúlt évtizedek során, s ebből világosabb képet alkothatunk a mexikói migráció mozgatórugóiról.

A mexikói demográfiai robbanás és következményei

Mexikó jelenleg a világ 11. legnépesebb országa, amelynek lakossága a legutóbbi hivatalos statisztikák szerint 2004 júliusában elérte a 105 millió főt, a várható átlagéletkor meghaladja 75 évet.⁷ Ez hatalmas népességrobbanás, ha figyelembe vesszük, hogy 1930-ban még alig 17 millió főt regisztráltak, 36 éves átlagéletkorral. A dinamikus növekedés alapja a magas születési arányszám és a javuló orvosi ellátás miatt lecsökkent halálozási arányszám jelentős eltérése.

A gyermekvállalási hajlandóság az iskolázottsági szint növekedésével, a jobb egészségügyi helyzettel és a fogamzásgátló módszerek elterjedésével fokozatosan csökkent. (Jelenleg a statisztikai adatok szerint a szexuális életet folytató fogamzásképes korú nők 70 %-a használ valamilyen fogamzásgátló módszert.)⁸ A mexikói nők reprodukciós arányszáma 1960-ban 7,4 gyerek (a vidéki nők esetében) és 5,0 (a városi nők esetében), ami fokozatosan lecsökken 1990-re 4,8 és 2,9 gyerekre. Az országos átlag 2000-ben már csak 2,4 gyerek/nő, mint azt a következő táblázat is mutatja.

2. sz. táblázat: A mexikói nők szülési rátája 1960-2000

1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000
7,19	5,93	4,08	2,9	2,4

Forrás: Országos Népszépi Tanács (Consejo Nacional de Población) www.conapo.gob.mx

A mexikói demográfiai robbanás érzékelésekor a hatóságok határozott lépéseket tettek a folyamatok mederben tartása érdekében. Az országos tervezés elősegítésére 1974-ben létrehozták az Országos Népszépi Intézetet, és annak irányítására a több minisztérium és főhatóság által delegált tagokból álló Országos Népszépi Tanácsot.⁹ A hatásos kormányzati felvilágosító intézkedéseknek köszönhetően az 1970-es csúcs után a népszépnövekedés mérséklődő ütemben folyt, oly módon, hogy a lakosság éves növekedési üteme 1950 -ben 2,9 %, 1970-ben 3,3 %, 1985-re 2,6 százalék volt. Egészen 2000-ig kellett várni, hogy a növekedés csak 1,7 %-os legyen.

Az Országos Statisztikai Intézet, az INEGI adatai az elmúlt évtizedek népszámlásairól (lásd az *1. sz. mellékletben*) jól mutatják, hogy 1930 és 1970 között a 15 év alatti korosztály létszáma 3,5-szeresére nőtt (6,5 millióról 22,3 millióra), s ezzel az összlakosságon belüli aránya megemelkedett (39 % helyett 46 %). Ugyanezen időszak alatt a 15 és 64 év közötti munkaképes korú felnőtt lakosság száma csak két és félszeresére (9,6 millióról 24,1 millióra) változott, ami maga után vonta az összlakosságon belül elfoglalt arányának csökkenését (58 % helyett csak 50 %).

A demográfiai robbanás egyik következménye az lett, hogy megnőtt az eltartottak száma (a fiatalok és idősök), így 100 dolgozóra a korábbi 72,9 helyett 1970-ben már 99,7 eltartott jutott. A másik figyelmet érdemlő változás, hogy ugrásszerűen növekedett a munkaképes korú korosztályok létszáma. A 80-as évektől évente 1,3-1,4 millió fiatal lépett munkavállalói korba, akiket a munkaerőpiac nem volt képes felszívni. Nagy részük az informális gazdaságban keresett megélhetést, jelentős részük viszont az emigrációt, az USA-ba történő legális vagy illegális kivándorlást választotta. Napjainkra Mexikó már a demográfiai átmenet időszakában található, ahol még lényegesen növekszik a munkaképes korú lakosság (az előrejelzések szerint a következő 10 évben még évi 1,2-1,1 millió, s ez csak 2015 után esik 1 millió alá), de már megjelennek az elöregedés jelei is.

Politikai és gazdasági változások 1970-2004

A 70-es és 80-as évek tulajdonképpen gazdaságpolitikai korszakhatárt jelentenek Mexikóban. A II. világháború után kiegyensúlyozott növekedést hozó importhelyettesítő iparosítás tartalékai kimerültek, és ezt a helyzetet csak súlyosbították a Luis Echeverria (1970-76) és José Lopez Portillo (1977-1982) elnökök időszakában elkövetett gazdaságpolitikai tévedések. Az utóbbi által a mexikói kőolajexportra alapozott külpolitikai szerepvállalás végül az 1982-es pénzügyi válságba torkollott. A gazdaság általános gyengélkedése azonban nem tudta kitermelni a szükséges új munkahelyeket, s a fiatal korosztályokat a szűkös oktatási infrastruktúra is sújtotta. Nem csoda ezek után, hogy feszült társadalmi-gazdasági átalakulás kezelését a merevvé vált, kvázi egypárti politikai struktúra nem volt képes kezelni. Mexikóban ugyanis az 1910-es szociális forradalomból kinövő új politikai rendszert az 1929-ben létrehozott forradalmi párt testesítette meg, amely többszöri névváltoztatással (napjainkban Intézményes Forradalmi Párt, PRI) egészen 2000-ig irányította az országot.

A rugalmatlan politikai körülmények következményei viszonylag kevésbé ismertek, a nemzetközi közvélemény is csak az elmúlt néhány évben szerzett tudomást róluk. A Tienanmen téri vérengzések előtt majd 20 évvel a mexikói kormány hasonló problémákkal szembesült, és azokra hasonló választ is adott. Az 1968-as mexikóvárosi olimpia előtt október 2-án Tlatelolcon, a Három kultúra terén belelővetett a tiltakozó egyetemisták tömegébe, majd 1970. június 10-én paramilitáris csoportokat vetett be a békés tüntetők megfékezésére.¹⁰

Az új gazdaságpolitikai korszakot a politikus elnököket felváltó technokrata kormányok indították el. Az olajexportra épített, rövid életű, aktív harmadik utas nemzetközi szerepvállalást az 1982-es adósságválság zárta le. Ezt követően Miguel de la Madrid (1982-88), és főleg Carlos Salinas de Gortari (1988-94) elnöksége alatt elindult a külgazdasági nyitásra, a szabadkereskedelmi megállapodásokra, a privatizációra és az állam önkorlátozására épülő ún. neoliberális gazdaságpolitikai szakasz.

A belpolitikában ez az ellenzéki pártok megerősödésének időszaka, mivel az 1977-es első pártpolitikai reform lehetővé teszi parlamenti szerepvállalásukat. A Carlos Salinas de Gortari elnökelöltségét övező éles összeütközések az állampárt, a PRI szakadásához, s a Demokratikus Forradalmi Párt (PRD) megalakításához vezettek. Az 1940-es évektől meglévő konzervatív Népi Akció Pártja (PAN) és a PRI mellé 1989-től felsorakozott a PRD, s ez a hárompárti dominancia jellemzi azóta is a mexikói politikai életet.¹¹

A mexikói vidéki lakosság területi elhelyezkedése

A demográfiai növekedés elsősorban a vidéki lakosság helyzetét súlyosbította, mivel a gazdasági nehézségek elsősorban az ő munkahelyeiket tizedelték meg. A folyamat együtt járt egy nagyon gyors urbanizációval, de ennek ellenére a fejlett országok arányait jóval meghaladó agrárnépesség maradt fenn Mexikóban. Az 1995-ös adatok szerint még több, mint 23 millióan éltek a 2 500 főt meg nem haladó mintegy 195 623 kistelepülésen. A települések durván fele városi vonzáskörzetben (a táblázatban rövidítve VVK), ¼-e közlekedési utak mellett (KÚM) van, de mintegy 7,4 millió lakos teljesen elzárt, szinte megközelíthetetlen és infrastruktúráltalan településeken él (lásd 2. sz. melléklet).

Érdemes megfigyelni, hogy a tudatos és tervezett településfejlesztési politika gyengeségei miatt Mexikóban mintegy 94 ezer olyan egy-két lakásos település van, ami a mi tanya-rendszerünket idézi. Ez az a települési forma, amelynek ellátása villannyal, ivóvízzel és szennyvíz-csatornával meghaladja még a legfejlettebb országok állami költségvetésének lehetőségeit is.

A mexikói vidéki lakosságot nagyon gyakran az indián lakosság szinonimájaként használja mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalom. A kettő között jelentős átfedések vannak, de nem teljesen ugyanazt jelentik. Az ország teljes indián lakossága az 1995-ös népszámlálási adatok szerint 6,9 millió fő (a teljes lakosság 9 %-a), az Országos Indiánügyi Intézet és más független források az indiánok tényleges számát 10-12 millió főre teszik¹², amelynek jó egyharmada csak a saját törzsi nyelvét beszéli¹³. Az indián lakosság túlnyomó többsége a déli államokban él, mintegy 18 %-a pedig városi települések lakója lett az elmúlt évtizedekben. (Ez elsősorban azt jelenti, hogy az indiánok lakóhelyéül szolgáló adott municipio – a régi magyar járásnak megfelelő közigazgatási egység – az elmúlt időszakban városiasodott, ám az indiánok azon belül megtartották elzárkózásukat). Az 1980-as népszámlálás szerint többségükre még mindig nem jellemző a helyváltoztatás, hiszen a teljes indián lakosság alig 10 %-a található máshol, mint ami az etnikum történelmi lakóhelye Mexikóban. Ez a magyarázat arra a jelenségre is, hogy az USA-ban időszakos munkát vállaló indiánok minden évben visszatérnek lakóhelyükre.

Jóllehet az első Nemzeti Indián Intézetet még 1948 decemberében hozta létre Miguel Aleman elnök, az elmúlt fél évszázad alatt még mindig nem rendeződött megnyugtatóan az indián-kérdés Mexikóban. Az ősi hagyományok és az 1910-es mexikói szociális forradalom ötvözetéből született *ejido* (nem nevesített, így hitel felvételére sem alkalmas földtulajdon -

forma) segíti ugyan a hagyományőrzést, de nehezíti a vidékfejlesztést. Carlos Salinas de Gortari elnöksége alatt 1992-ben módosították az erre vonatkozó 27. alkotmánycikkelyt, s azóta jelentős részben szétválasztották a közös és a nevesített földtulajdont, de még mindig nagy az ellenállás az indián közösségek részéről. A földtulajdonlás egyébként máig nem megnyugtatóan megoldott Mexikóban (még mindig működik a szövetségi Agrárreform Minisztérium), az elmúlt 4-5 évben legalább 200 halálos áldozata volt a szomszédos faluközösségek rendezetlen határvitáinak.

A nemzetközi változások és az emberi jogok általános elterjedésével régi-új elemként vetődik fel az indiánok egyéni és kollektív jogai tiszteletben tartásának kérdése. Mexikóban éppen a kritikus pillanatban, 1994. január 1-jén, vagyis az USA-val és Kanadával aláírt szabadkereskedelmi megállapodás (NAFTA) életbe lépésének napján tört ki Chiapas szövetségi államban az indián felkelés (a Nemzeti Felszabadítás Zapatista Hadserege – EZLN).

A nemzetközi közvéleményre való tekintettel a kormány a konfliktus megoldásának tárgyalásos útját választotta, s a rendezés eredményeként 1996-ban egy megállapodás született. Az abban lefektetett elvek azonban a mai napig nem öltöttek törvényi formát, a legutóbbi indiántörvény-módosítás (2001. augusztus 14.) továbbra sem biztosítja az indián közösségek által követelt autonómiát. Következésképpen a fegyveres felkelők is ott vannak a Lacandona őserdőben, és az ellenőrzésük alatt álló területen igyekeznek megvalósítani a közigazgatás általuk elképzelt változatát az éberen őrködő, de be nem avatkozó hadsereg szeme láttára.¹⁴

A felgyorsult urbanizáció

A demográfiai robbanás és a gazdasági folyamatok hatására a mexikói városhálózat ugrásszerű fejlődést produkált (3 sz. *melléklet*). Az 1970-90 közötti időszakban a városok lakossága átlagban 4%-t nöött évente, de voltak olyan városok, ahol a növekedés a 7%-t is elérte. A kihívások nemcsak a lakásépítések, az oktatási intézmények és egészségügyi létesítmények megsokszorozását igényelték, hanem a közlekedési infrastruktúra fejlesztését és a városok ellátásához szükséges logisztikai rendszerek megteremtését is. Az ország földrajzi adottságai miatt gyéren kiépült vasúthálózat nem volt képes dinamizálni a gazdaságot, helyette a szállításban fokozatosan a közúti közlekedési hálózat vette át a szerepet, illetve a Csendes óceán és a Mexikói öböl felőli partszakaszokon a tengeri szállítás. A turizmus fellendülése hozzájárult a kulturális – építészeti elemek, az indián történelmi emlékek és a koloniális városok értékeinek megőrzéséhez.

Az ország fővárosának, Mexikóváros lakosságának növekedése 8,6 millióról (1970) 17,9 millióra (2000), annak minden infrastrukturális kényszerével és környezetromboló következményeivel együtt, komoly megpróbáltatást jelentett a városvezetés számára. Mexikóváros mellett az ország középső és északi részén elhelyezkedő két nagyváros (Guadalajara és Monterrey) terjeszkedett 3 millió fölé.

A vidéki lakosság városokba történő áramlásával megjelent a tömeges városi szegénység jelensége is, amelynek kezelése más típusú megközelítést igényelt. A városi szegénység sokkal láthatóbbá tette az ország elmaradottságát, gyökértelenségét pedig a megélhetési bűnözés melegágya volt.¹⁵ Az iparhoz és a szolgáltatásokhoz kötődő munkahelyek, a szegénység növekedése vagy csökkenése szempontjából, érzékenyen reagáltak a gazdasági és pénzügyi válságra (pl. az 1994-95 közötti a peso-válság hatására az ország nyomországon élő lakóinak száma megemelkedett 21 % helyett 37 %-ra). A nagyvárosok peremkerületeiben és városi vonzáskörzetében megjelenő, elsősorban a belső migrációból táplálkozó folyamat minden helyi öngazgatásnak kemény kihívásokat jelent. A pauperizáció pedig értelemszerűen az elmúlt években az USA-ba irányuló mexikói emigráció második fontos mozgatórugóját jelentette a vidéki szegény, jelentős részében indián lakosság kivándorlása mellett.

A mexikói városi hálózat a 2000-es népszámlálás alapján 364 olyan településből állt, amelynek lakossága meghaladta a 15 ezer főt (ebből 8 megapolisznak és 10 metropolisznak tekinthető). A teljes lakosság (97,5 millió fő) 64,8 %-a lakott városokban az ezredfordulón, miközben az összes városlakó (63,2 millió) 57,9 %-a a 18 legnagyobb településen zsúfolódott össze. Még ennél is megdöbbentőbb, hogy három város és konglomerációja (Mexikóváros, Monterrey és Guadalajara) adják a teljes városlakók 39,2 %-át, nem akármilyen logisztikai feladat elé állítva az üzemeltető önkormányzatokat. A lakosság ilyen koncentrációja sem politikai, sem gazdasági értelemben nem tekinthető egészséges jelenségnek. Ezek a demográfiai és urbanizációs folyamatok, illetve a nemzetgazdaság válságokkal tarkított lassú növekedése értelemszerűen vezetett a szegénységi küszöb alatt élő lakosság számának növekedéséhez.

A mexikói szegénység jellemzői

A hivatalos statisztikai adatok¹⁶ szerint 2000-ben a lakosság 53,9 %-a kevesebb, mint két minimálbérnek megfelelő jövedelmet kapott (a minimálbér¹⁷ jelenleg a három területi zónára osztott országban napi 45 és 50 peso, azaz napi 4-5 USD – között mozog), s a 28,5 %-a nem fejezte be az általános iskola 6 osztályát.

Forrás: <http://www.sre.gob.mx/mexico/general/mapamex1.htm>

A 31 szövetségi államból és a Szövetségi Kerületből (Distrito Federal) álló Mexikói Egyesült Államok területén a szegénységi jellemzők alapján az egyes szövetségi államok különböző csoportokba sorolhatók.¹⁸

a./ A legelmaradottabb, magas fokú hátrányos helyzetben lévők csoportjába 4 szövetségi állam tartozik: *Chiapas, Guerrero, Veracruz és Hidalgo*. Együttes lakosságuk száma 19,6 millió fő, ami az ország népességének a 20 %-t jelenti. Ha nem is automatizmus, de erős korreláció áll fenn az indián lakosság aránya és az adott szövetségi állam elmaradottsága között.

Lássuk mit jelent Chiapas szövetségi állam esetében a halmozottan hátrányos helyzet a szegénységi mutatók szerint:

- az állam 15 éven felüli lakosságának 23 %-a analfabéta, és 50 %-a nem fejezte be a 6 osztályos általános iskolát;
- a lakosság 1/5-e szennyvízcsatorna és WC-nélküli, 40 %-a pedig föld lakásban lakik;
- az emberek 1/4-e nem rendelkezik vezetékcsatlakozással;
- a lakosság 61 %-a 5 ezer főnél kisebb, a közlekedéstől elzárt és elmaradott településeken lakik;
- a foglalkoztatottak 76 %-a kevesebb, mint 2 minimálbérnek megfelelő jövedelmet kap.

Oaxaca, Guerrero és Veracruz adatai valamivel jobbakként, de az országos átlag alattiak. Valamennyi államban az analfabéták száma meghaladja a 15 éven felüli lakosság 15 %-át, 30-40

százalékuk nem fejezte be az általános iskolát, és a lakosság nagy része elzárt vidéki kistelepüléseken és rossz lakáskörülmények között él.

b./ A jelentősen elmaradott államok második csoportjába 9 szövetségi állam tartozik: *San Luis Potosi, Puebla, Campeche, Tabasco, Michoacan, Yucatan, Zacatecas, Guanajuato és Nayarit*. Együttes lakosságuk 22,5 millió fő, ami az ország népességének 23 %-a.

Jellemző vonásuk, hogy a mutatók többségét tekintve általában az előző csoportnál egy fokozattal jobb helyzetben vannak. Az analfabétizmus pl. 8-15 % között van, és 32-40% nem fejezte be az általános iskolát. Lakáskörülményeik valamivel jobbak, de itt sem ritka a vezetékes víz hiánya (Tabasco és San Luis Potosi esetében 26 és 21 %-os a lefedettség). Zacatecas és Tabasco lakosságának 55-56 %-a elzárt kis településeken lakik, Yucatan esetében pedig a dolgozók 68 %-a 2 minimálbér alatti jövedelmet kap (országos átlag 51 %).

c./ A közepesen elmaradottak csoportjába 6 szövetségi állam található: *Quintana Roo, Sinaloa, Durango, Tlaxcala, Morelos és Querétaro*. Összlakosságuk 8,8 millió, az ország népességének 9 %-a.

Jellemzőjük, hogy pl. az analfabétizmus az országos átlag (9,5 %) közelében mozog, az általános iskolát be nem bejezettek aránya 2-3 százalékkal az országos átlag (28 %) fölött, míg a kistelepülések aránya az országos (31 %) szint közelében van.

d./ A kevésbé elmaradott fokozatnál 8 szövetségi államot találunk: *Tamaulipas, Sonora, Chihuahua, Baja California Sur, Estado de Mexico¹⁹, Colima, Jalisco és Aguascalientes*. Az államban összesen 29,3 millió ember él, ami az ország népességének 30 százaléka. Jelentős elem, hogy egyedül Estado de Mexico 13 millió lakossal bír, miközben Baja California Sur (424 ezer) és Colima (543 ezer) félmillió körüli népességgel rendelkezik.

Jellemzőjük, hogy szinte minden mutatójuk meghaladja az országos átlagot, ebből talán csak Aguascalientes lóg ki a rossz lakáskörülmények alapján.

e./ Az alig elmaradott szövetségi államok négyen vannak: *Cuahuila, Baja California, Nuevo Leon és a Distrito Federal*. Lakosságuk összesen 17,2 millió fő, ami az ország népességének 18 százaléka (a Distrito Federal 8,5 millió lakossal rendelkezik, ami nem azonos Mexikóváros konglomeráció ma már 20 milliót meghaladó népességével).

Érdemleges adat, hogy az általános iskolát be nem fejezettek aránya a Distrito Federal esetében 12 %, Nuevo Leon 16 %, Cuahuila 19% és Nuevo Leon 20 % (az országos átlag 28 %).

A CONAPO (Országos Népeségi Tanács) az 1990 és 2000 közötti változások alapján azt emelte ki, hogy 4 szövetségi állam mutatói (Guerrero, Campeche, Nayarit és Baja California Sur) romlottak az összehasonlítási alapnak tekintett Distrito Federal-hoz viszonyítva. A másik

oldalról pedig 6 szövetségi állam (Nuevo Leon, Coahuila, Aguascalientes, Baja California, Queretaro, Tamaulipas) lényegesen javította (25-50 % közötti fejlődési arányban) mutatóit.

A Világbank az idén júliusban hozta nyilvánosságra a mexikói szegénységről készített tanulmányát,²⁰ amely pozitív fejleményekről számolt be. A vidéki szegénység felszámolásában lényeges előrelépést jelent például az, hogy 1992-2002 között az említett régiók elektromos árammal való ellátottsága (63 % helyett 90 %-ra), az ivóvízhez való hozzájutás (38 % helyett 58 %-ra), és a lakások fürdőszobával való ellátottsága (22 %-helyett 26 %-ra) jelentősen javult.

A tanulmány megállapította, hogy a nyomorszínten élő lakosság számára súlyos csapást jelentett az 1994-95-ös pénzügyi összeomlás, mivel ennek következtében arányuk az összlakosságon belül jelentősen megnőtt (1994-ben 21 %, 1996-ban 37 %), majd onnan 2002-re visszatért az eredeti szint alá (20 %). A világbanki szakértők szerint ebben komoly szerepet játszott a kormányzat tudatos szociálpolitikája (OPORTUNIDADES = lehetőségek), ami a térségben egyedülálló módon monitorozza az eredményeket, és a támogatást a kiskorúak esetében iskolába járáshoz köti. A tanulmány azt is hozzáteszi, hogy ez az eredmény bizonyára elképzelhetetlen lett volna a mexikói vendégmunkások egyre növekvő hazautalása nélkül (lásd később).

Az USA-ba irányuló mexikói emigráció adatai

A két ország közötti migrációs mozgásoknak komoly történelmi okai és előzményei vannak. Mint az már korábban említésre került, a mexikói területek fele a XIX. század során áldozatul esett az amerikai telepések étvágyának és a Monroe-doktrína által fémjelzett térhódításnak.²¹ Az USA déli államaiban ennek megfelelően Texas függetlenedése és a többi állam megvásárlása után jelentős létszámú spanyol ajkú lakos maradt.

3. sz. táblázat: Az USA-ban legálisan élő mexikói származásúak 1900-2002 között (millió fő)

Év	Mexikói származású ^a	Mexikói bevándorló ^b (arányuk %-ban az USA-ban mexikói származású állampolgárokhoz viszonyítva)	Első generáció ^c	Második generáció ^d	Első és második generáció
1900	0,463	0,103 (22,2)	---	---	0,360
1910	0,718	0,222 (30,9)	---	---	0,496
1920	1,210	0,480 (39,7)	---	---	0,730
1930	1,729	0,640 (37,0)	---	---	1,089
1940	1,904	0,377 (19,8)	---	---	1,527
1950	2,573	0,451 (17,5)	---	---	2,122
1960	3,671	0,576 (15,7)	---	---	3,095
1970	5,422	0,788 (14,5)	---	---	4,634

1980	9, 071	2,199 (24,2)	---	---	6,872
1990	14,094	4,447 (31,6)	---	---	9,647
2000	23,208	8,780 (37,8)	7,029	7,399	14,428
2001	23,997	9,142 (38,1)	7,303	7,552	14,855
2002	25,487	9,504 (37,3)	8,151	7,832	15,983

Forrás: Az 1900 - 1990 adatok Rodolfo Corona Vázquez Rodolfo számításai, El Colegio de la Frontera Norte, 1992 A
2000 - 2002 adatok a CONAPO számításai az intézet és a Bureau of Census, Current Population Survey (CPS)

Supplement 2000, 2001, 2002 alapján .

Megjegyzés: a, A magát mexikói származásának valló legális és illegális latin összesen. b, Az USA -ban tartózkodó mexikói születésű, túlnyomó többségében illegális bevándorló. c, Első generációs: legális tartózkodó, aki már nem Mexikóban született, de valamelyik szülő mexikói születésű volt. d, Második és ezt követő generációk, akik amerikai állampolgárok, sem ők, sem a szülők nem mexikói születésűek, de mexikói származásúaknak vallják magukat .

A táblázatból egyértelműen látható, hogy már 1900-ban mintegy 463 ezer magát mexikóinak valló lakosa volt az USA-nak, s ekkor ennek kevesebb, mint egyharmada volt mexikói születésű bevándorolt. A növekedés a következő évtizedekben is jelentős, 20 év alatt számuk megháromszorozódott, és 1920-ban már 1,2 millió főt jelentett. A növekedés az 1929-33-as gazdasági világválság alatt sem szünetelt, csak lassult, bár ekkor komoly erőszakos kitelepítésekre került sor.²² A migrációt jelző mexikói születésűek aránya itt már kicsit több mint egyharmad. Az is kiolvasható az adatokból, hogy a gazdaságpolitikai korszakváltást hozó 1980 és 1990 közötti évtized megduplázta a magát mexikói származásának valló lakosok számát az USA területén, és a mexikói bevándorlók száma háromszorosára (788 ezerről 2,199 millióra) nőtt.

A számok azt is elárulják, hogy az 1994-ben életbe lépő szabadkereskedelmi megállapodás a várakozásokkal ellentétben nem javította a mexikói gazdaság munkaerő-megtartó képességét, sőt, éppen ellenkezőleg megduplázta (2,199 millióról 4,447 millióra) a bevándorlók számát. Fontos jelzés, hogy az adatok folyamatos emelkedést mutatnak a magukat mexikói származásúaknak vallók körében, akik száma 2000-re már meghaladja a 23 millió főt. Az elmúlt három év adatai azt jelzik, hogy a mexikói születésű többségében illegális bevándorlók száma évi 3-400 ezerrel emelkedik. Ezt a trendet figyelembe véve a 2003-as év végére, vagy a 2004-es év elejére az illegálisan az Egyesült Államokban tartózkodó mexikói születésű bevándorlók száma meghaladhatta a 10 millió főt. Az Országos Migrációs Intézet szerint a 2000-es amerikai népszámlálási adatokban szereplő 38 millió hiszpan származású mintegy 61-65 %-a mexikói származású volt.

Az USA-ban élő külföldi rezidensek munkavállalásai jellemzői

A mexikói Országos Népszéki Tanács (Consejo Nacional de Población) a hivatalos amerikai felmérések szerint (lásd 4. sz. melléklet) elemezte 2002-es adatok alapján az USA-ban

tartózkodási engedéllyel élő külföldiek munkavállalásai jellemzőit. Az adatok világosan jelzik, hogy az aktív munkaképes lakosság átlagához képest (65,4 %) a mexikói mutató magasabb (70,6 %, s ezzel a legmagasabb érték), és ez az arány visszaigazolja a tényt, hogy elsősorban a 17-45 éves munkaképes korosztályokból kerülnek ki az emigránsok. A foglalkoztatás szektorok szerinti megoszlásánál a mezőgazdaságban elhelyezkedő mexikóiak aránya jóval magasabb (35,8 %) az összes bevándorolt átlagához (20,7 %) viszonyítva. Ezzel szemben a szolgáltatások területén a mexikóiak hátrányosabb helyzetben vannak a maguk 55,9 %-os mutatójával a 77,0 %-os országos átlaggal szemben.

A mexikói bevándoroltak oktatási színvonala és képzettsége is alacsonyabb az összes bevándorolt átlagánál. Az összes bevándorolt 34,6 %-a egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkező szakember, ezzel szemben a Mexikóból érkezőknek csak 6,6 %-a szerzett diplomát. Ugyanakkor kétféle fizikai munkás vagy mezőgazdasági munkát végző a mexikóiak 37,7 %-a, az országos átlag több mint kétszerese. Az éves jövedelmi szint alapján összeállított statisztikák végül egyértelművé teszik, hogy a mexikói származású amerikai lakosok általában a legkevésbé képzettek, a nehezebb fizikai munkát végzik és a mindezért a legalacsonyabb jövedelmet kapják (évi 20 471 USD az összes bevándorolt 33 266 USD jövedelméhez képest).

A mexikói emigráció származási hely szerinti megoszlása

Az Amerikában élő emigráció viszonylag erős területi koncentrációt mutat a származási helyek vizsgálatánál. A 9,5 milliós emigráció 38,66 %-a mindössze 3 szövetségi államból származik (Jalisco, Michoacán és Zacatecas). Az első helyen álló Jalisco szövetségi állam egymaga 1,74 millió fővel gazdagítja az emigrációt. Az első hat helyen állók jelentik a teljes létszám 58,3 %-át a 32 szövetségi államból álló Mexikóban.

4. sz. táblázat: Az USA-ban élő mexikói emigráció származási hely szerint 2002

Szövetségi államok	Mexikóban született emigráció	
	Létszáma	%-os aránya
Összes (31 + Distrito Federal)	9 503 928	100,0
Jalisco	1 743 837	18,35
Michoacán	1 123 921	11,83
Zacatecas	807 051	8,49
Guanajuato	753 030	7,92
Distrito Federal	561 263	5,91
Chihuahua	558 823	5,88
Durango	386 585	4,07

San Luis Potosí	368 508	3,88
Guerrero	330 044	3,47
Baja California	302 822	3,19
Nuevo León	261 062	2,75
México	233 963	2,46
Tamaulipas	232 106	2,44
Nayarit	231 415	2,43
Puebla	210 931	2,22
Aguascalientes	203 853	2,14
Oaxaca	194 785	2,05
Sinaloa	190 350	2,00
Maradék 14 szövetségi állam	809 578	8,52

Forrás: A CONAPO Proyecciones de la Población de México 2000 -2030, México, 2002, CONAPO adatai a XII. Népszámlálás alapján, 2000.

A mexikói emigrációt kibocsátó szövetségi államok adatainak elemzésénél első megközelítésben az állapítható meg, hogy az emigráns személyéről korábban bennünk élő sztereotípa (indián származású szegény fiatal) pontosításra szorul, hiszen első helyen az a Jalisco szövetségi állam áll (1,7 millió), amelyik a fejlettségi mutatók alapján az kevésbé elmaradott d./ csoportba tartozik. Valószínűleg ebben az esetben már komoly szerepet játszik a Robert D. Putnam által elemzett szociális tőke a migrációs folyamat államon belüli gerjesztésében.

Érdekes jelenség, hogy egyik határmenti szövetségi állam sincs az első helyek között, ami arra utalhat, hogy számukra a kishatárforgalom elegendő mozgásteret biztosít. Természetesen az sem másodlagos, hogy a határzóna jelentősen fejlettebb az országos átlaghoz viszonyítva, ezért boldogulási lehetőségeik a határnak ezen az oldalán is elfogadhatóak számukra.

Az is látszik a táblázatból, hogy „előnyben” vannak a határtól nem túl messze lévő szövetségi államok²³ (Jalisco, Michoacan, Zacatecas, stb.), mint az arányaiban nagyobb indián lakossággal bíró déli államok (Yucatan, Tabasco vagy Oaxaca). Érdemes itt visszaemlékezni arra a jelenségre, hogy az indián származású emberek első sorban idénymunkára járnak fel az USA-ba, majd többségükben visszatérnek szülőföldjükre.

A mexikói bevándorlás iránya döntően az USA déli államaira koncentrálódik (Kalifornia, Texas, Arizona). A 2000-es adatok szerint (lásd 5. sz. melléklet) Kalifornia messze kiemelkedve egymaga jelenti a bevándorlók 41 %-nak (8,5 millió lakos), célpontját, ezt követi

Texas a maga 24,6 százalékos arányával (5 millió). Feltétlenül említést érdemel még Arizo na (5,2 %) és Illinois (5,5 %) is.

A melléklet legfontosabb tanulsága az, hogy a korábban szinte kizárólag csak néhány amerikai szövetségi államra koncentrálódó mexikói emigráció amerikai jelenléte földrajzilag megoszlik, s ma már szinte nincs olyan szövetségi állam, ahol ne lennének jelen egyre növekvő számban. Ez természetesen nagyobb lehetőségeket nyit a migráció újabb hullámai számára (helyismeret).²⁴

A külföldön élő mexikóiak hazautalásai

Az Amerika-közi Fejlesztési Bank beruházási ügyvezető igazgatója, Donald F. Terry szerint, a latin-amerikai országokba érkező átutalás összege, a 2002-es 32 milliárd amerikai dollárról 2003-ra 38 milliárdra nőtt.²⁵ A mexikói központi bank, a Banco de México a 80 -as évek végén kezdte érzékelni, hogy a külföldön élő és dolgozó mexikóiak egyre jelentősebb összegeket küldenek haza. A tételek azonban nem kerültek ilyen formában elkülönítésre egészen 1989-ig, s így a vonatkozó adatok is elég megbízhatatlanok voltak. 1989 -től, az átalakított könyvelési rendszernek köszönhetően, a bank folyamatosan figyelemmel kíséri, és viszonylag nagy pontossággal negyedévente jelzi a bevételek alakulását.

5. sz. táblázat: A külföldi hazautalások Mexikó esetében

Év	Hazautalás millió USD	Növekedés %-ban
1990	2 494	-
1991	2 660	6,7
1992	3 070	15,4
1993	3 333	8,6
1994	3 475	4,2
1995	3 673	5,7
1996	4 224	15
1997	4 865	15,2
1998	5 627	15,7
1999	5 910	5
2000	6 573	11,2
2001	8 895	35,3
2002	9 815	10,3
2003	13 266	35,2
2004+	7 878	27

Forrás: Banco de México, Sistema Central de Información SIE
+ A 2004-es adatok az első 6 hónap alapján

A táblázatból egyértelműen látszik, hogy a mexikói hazautalások mennyisége az elmúlt 4 évben 10-35 % közötti növekedési ütemet mutatott. A mexikói központi bank 2003 -as adatai szerint az elmúlt évben 35,2 % növekedés mellett 13,266 milliárd dollárra emelkedett a tranzakciók összege, amely túlnyomó része ma már elektronikus úton érkezik (11,382 milliárd, vagyis a 86 %). Nagyságrendjét tekintve megállapítható, hogy ez Mexikóban a második legfontosabb devizabevételi forrássá lépett elő a kőolajbevételek után, és meghaladta mind a turizmus, mind a közvetlen tőkeberuházások összegét (a hazautalások elérik a kőolajbevételek 79 %-t, a turisztikai bevételeket 42 százalékkal, a közvetlen tőkeberuházásokat pedig 21 százalékkal haladták meg 2003-ban).

Mexikó nemzetközi összehasonlításban is az élvonalba tartozik a hazautalásokat illetően. A Nemzetközi Valutaalap 2001-es adatai alapján India (10 milliárd USD) után Mexikó a második, 9,9 milliárdra becsült értékkel.²⁶ Csak az érdekesség kedvéért kell hozzátenni, hogy a legtöbb pénzt az USA-ból (28,4 milliárd USD), Szaúd-Arábiából (15,1 milliárd USD) és Németországból (8,2 milliárd USD) utalták át 2001-ben.

A mexikói hazautalások fontos szerepet játszanak az ország egyes régióiban a szegénység mérséklésében, mivel a kormányzati szándékoktól függetlenül ez a legdemokratikusabb eszköz: azokat a szegény családokat segíti, amelyek férfitagjai rákényszerültek a kockázatok vállalására a család fenntartása érdekében. Az amerikai határ illegális átlépése ugyanis messze nem tartozik a veszélytelen sportok kategóriájába. A statisztikai adatok szerint évente közel 400 halálos áldozatot követel az illegális bevándorlás, mert vagy belefulladnak a Rio Bravo vizébe, vagy az arizonai sivatagban tévednek el a szerencsétlenül jártak.

A hazautalások területi megoszlása tulajdonképpen az emigrációt kibocsátó államokra összpontosul. A statisztikai adatok szerint a 2003-as hazautalások 41,3 millió tranzakciót jelentettek, s az átlagos hazautalás értéke 321 USD volt. A központi bank kimutatásai szerint a 13,266 milliárd USD hazautalás a mexikói GDP 2,2 % -t teszi ki. Az elmúlt évtizedben egyébként ez volt az egyetlen olyan bevételi mutatója az országnak, amely töretlen növekedést produkált. Egyes elemzések szerint az illegális emigráció évi 3-400 ezres növekedésének köszönhetően ez a forrás akár már rövidtávon is meghaladhatja a kőolajexportból származó bevételeket.

A hazautalásokban (lásd *6. sz. melléklet*) első Michoacan és a harmadik Guanajuato a szövetségi államok szegénységi fokozatában a komoly elmaradást felmutató b./ csoportban helyezkednek el. Ezzel szemben a második helyen álló Jalisco az kevésbé elmaradott d./ kategóriában van, ami önmagában nem indokolná a kivándorlást. Ugyanez vonatkozik Estado de México és a Distrito Federal szövetségi államokra is, különösen ez utóbbi esetében, mivel a

legkevésbé elmaradott régiót jelenti az országban. A jelenség mögött sokkal inkább azt kell keresni, hogy a fejlettebb régiókhoz tartozó államokból valószínűleg a szakképzettebb munkaerő keres magának új megélhetési lehetőséget, és ez jelenik meg a magasabb átutalásokban.

A mexikói migráció politikai következményei

A mexikói kormány, a 2000-ben megválasztott Vicente Fox elnök vezetésével négy éve szinte mindent alárendelt annak, hogy sikerüljön egy kétoldalú migrációs megállapodást kötni az USA-val. A 70 éves PRI (Intézményes Forradalmi Párt) -korszak után hatalomra kerülő, első demokratikus mexikói kormánynak látszólag meg is volt a „demokratikus bónusza” ehhez a lépéshez. Az akkori külügyminiszter, Jorge Castañeda éppen erre hivatkozva próbálta meg minden eszközzel átverni ezt az amerikai ellenálláson.

Az első formális megbeszélésre 2001. február 17-én került sor a mexikói elnök vidéki birtokán, ahová a megválasztott amerikai elnök, George W. Bush ellátogatott. A felállított magas szintű munkacsoport (a két-két külügy- és belügyminiszter) hónapokon keresztül foglalkozott a kérdéssel, bár az már az elején világossá vált, hogy az amerikai kormány a Kongresszus demokrata többsége miatt nem sok mozgástérrel rendelkezik.

A következő lépés a 2001. szeptember 6-ai hivatalos washingtoni látogatás volt, amikor Fox elnök – a jelen lévő Jeffrey Davidow amerikai nagykövet későbbi visszaemlékezése szerint²⁷ – próbálta erőltetni a migrációs megállapodást. Ez a mexikói elképzelés szerint legalizálta volna az USA-ban többmillió illegális munkavállalót, kiterjedt volna a mezőgazdasági idénymunkások foglalkoztatására (a mexikói-kanadai megállapodáshoz hasonlóan), és garantálta volna az emigránsok emberi jogainak tiszteletben tartását.

A pár nap múlva bekövetkező szeptember 11-i terrortámadás újrarajzolta az amerikai adminisztráció és a kétoldalú kapcsolatok prioritásait. Az iraki beavatkozást ellenző mexikói magatartás (Mexikó az ENSZ BT nem állandó tagjaként nem volt hajlandó Chilével egyetemben támogatni az egyoldalú amerikai beavatkozást) végképp holtpontra juttatta a tárgyalásokat ebben a kérdésben.

Bizonyos elmozdulást hozott az ügyben Bush elnök 2004 januári bejelentése, miszerint a migrációs törvények megváltoztatására vonatkozó javaslatot terjesztett a közben konzervatív többségűvé vált Kongresszus elé. A javaslat lényege az, hogy 3 éves ideiglenes munkavállalási engedélyt biztosítana a már az USA-ban lévő illegális bevándoroltaknak, ami egy újabb periódusra meghosszabbítható lenne. A republikánusok hallani sem akarnak az illegálisokra

vonatkozó amnesztiáról, mert szerintük az újabb migrációs hullámokat indítana el (ez volt az 1986-os Ronald Reagan által elfogadott amnesztia következménye is).

A Bush elnök által elővezetett törvényjavaslatot a politikai elemzők többsége már a választási év előjeleként értelmezte, hiszen az elmúlt években bekövetkezett amerikai demográfiai változások (és részben az 1986-os amnesztia) hatására úgy tűnik, más megvilágításba kerülhet az USA-ban élő hispán (latin) szavazatok politikai értéke.

A hispán/latin származású amerikai állampolgárok politikai súlyának növekedése

„A hispán szavazatok kulcsfontosságúak lesznek..... Soha nem tapasztalt erőfeszítéseket láthatunk majd a pártok részéről a latin szavazók megnyerésére.” – fogalmaz Bill Richardson²⁸, Új-Mexikó állam kormányzója 2004 augusztusában a demokrata konvención. A maga szempontjából biztos igaza van, hiszen az államában választásra jogosult 972 895 szavazópolgár 40 %-a latin származású.

Albert Brown, a Notre Dame Egyetem Latin Tanulmányok Központjának igazgatója szerint már az idei választásokon is jelentős szerepe lesz a latin szavazóknak, de a robbanásszerű változás a demográfiai tényezőkre támaszkodva 15-20 év múlva várható, amikor 7 millió új latin származású szavazó lép be a „választási piacra”.²⁹ Ezt támasztják alá a The Pew Research Center adatai is, miszerint 2000-től évente mintegy 420 ezer latin származású amerikai állampolgár tölti be a 18 évet, vagyis a potenciális latin választók elérhetik az idén a 16 milliót.

Wilbert Torre, a Reforma c. mexikói napilap amerikai tudósítója felhívja a figyelmet arra, hogy a latin származású amerikai lakosság száma (az illegálisakat is beleértve) meghaladja a 39 millió főt, s ezzel a legutóbbi népszámlás szerint a legnagyobb létszámú kisebbséggé lépett elő.³⁰ Ugyanakkor politikai súlyuk még nem éri el az afro-amerikaiakét, mivel a legutóbbi elnökválasztáson kevesebb, mint 6 millió latin szavazóval szemben azok 12 millióan szavaztak. Ennek egyik magyarázata az, hogy a latinok jelentős része illegális bevándorló, a legalizáltak pedig jelentős részben (40 %) kiskorúak.

A latin lakosság nem csak létszámában, hanem területi elhelyezkedését tekintve is terjeszkedőben van (lásd az 5. sz. melléklet). Mindezek mellett azonban azt is szem előtt kell tartani, hogy a várakozásokkal ellentétben a latin közösség politikai értelemben egyáltalán nem képez monolitikus egységet. Elég Floridára nézni, ahol világosan megkülönböztethetők a puerto rico-i, a kubai, a mexikói és a dél-amerikai bevándoroltak érdekei. Mindezek mellett számolni kell a már ott született fiatalok, az új korosztályok érdekeivel is. Arturo Vargas, a

latin származású politikusokat tömörítő NALEO elnöke szerint azonban egyik elnökjelölt sem hallja meg, illetve fordít figyelmet a latin szavazók szükségleteire és reális helyzetére.³¹

Ezzel szemben Jerónimo Díaz Rebolledo, a Chicagói Egyetem tanárának véleménye szerint a 2004. november 2-án sorra kerülő amerikai elnökválasztások kampányának új jelensége, hogy mind a republikánusok, mind a demokraták komoly erőfeszítéseket tesznek a latin származású amerikai állampolgárok szavazatainak megszerzéséért.³²

Ha csak a statisztikai adatokat nézzük akkor nehezen magyarázható John Kerry demokrata elnökjelölt 1 millió dolláros spanyol nyelvű kampányának szükségessége. Ha azonban figyelembe vesszük az amerikai választási szokásokat, ahol mindkét pártnak többé-kevésbé kialakult és szilárd 40-40 % körüli támogatottsága van a biztos szavazók között, akkor ártértekelődik a bizonytalan, ingadozó szavazók megnyerésének szükségessége. Elegendő a 2000. évi választásokat eldöntő floridai szavazatok újraszámolására gondolni, ami Bush győzelméhez vezetett a latinok felé kevés gesztust tevő demokrata elnökjelölt felett.

A kb. 15 milliós szavazati joggal rendelkező hispán származású állampolgárból kb. olyan 7,5 millió fog az urnákhoz járulni, ami nem tűnik túl soknak a több mint 100 millió amerikai szavazópolgárhoz viszonyítva. A 8 százalék körüli latin szavazatok jelentőségét alapvetően három tényező magyarázza:

- az amerikai szokásokkal ellentétben többségük nem kötelezte el magát egyik párt mellett sem, határozatlan és az adott pillanatban a legtöbbet ígérő jelölt mellé áll;
- a latin lakosság többsége a legtöbb elektori szavazatot adó 6 államból ötben koncentrálódik: Kalifornia (54), New York (33), Texas (32), Florida (25), Illinois (22), ami 166 elektort jelent az 538-ból (30,8 %);
- a latin identitásuk alapján szavaznak, tehát nem külpolitikai és adócsökkentési ígérek alapján, hanem a migrációra, az oktatásra és általában a jogaik bővítését célzó lépésekre várnak.

A Michigan-i Egyetem Politikai Tanulmányok Központjának felmérései szerint mindkét politikai párt rákényszerült a latin ajánlatok beépítésére a választási programjukban, még azon az áron is, hogy azok egy része nem lesz szimpatikus hagyományos szavazóiknak.³³ Példaként említhető, hogy Bush elnök 2004 januári migrációs törvény-javaslat, amely nem kapott támogatást a republikánus többségű Kongresszusban. (A javaslat egyébként azért hangzott el a kampánynak egy korai szakaszában, mert Bush elnök nem akart üres kézzel részt venni a Mexikóban megtartott rendkívüli Amerika-közi Csúcsértekezleten)

A 2000-es választások során Bush szerezte meg a latin szavazatok 35 %-át (14 %-kal többet, mint Bob Dole 4 évvel korábban), s ez a növekedés sorsdöntőnek bizonyult Florida esetében. A korábbi hagyományok szerint a latinok inkább a demokratákat támogatták, de a helyzet sokat változott. Ez történt Kalifornia esetében, ahol az időközi kormányzóválasztáson (2003) a republikánus színekben indult Arnold Schwarzenegger győzelmét hozták (a latin származású szavazók 40 %-a szavazott rá). A 35 milliós Kalifornia 32 %-a latin származású, többségében mexikói. A statisztikai adatok szerint 1990 és 2000 között az állam lakossága 4 millióval növekedett, amiből 3,2 millió latin származású. A latin lakosságból több mint 4 millió nagykorú, ami a szavazásra jogosultak 36 %-a.

Florida állam lakossága 15,9 millió (2000), ebből 1,9 millió latin származású: kubai (833 ezer), puerto rico-i (478 ezer), mexikói (363,9 ezer), kolumbiai (138,8 ezer), nicaraguai (79,6 ezer) és argentin (22,9 ezer). A legutóbbi elnökválasztáson 678 ezer latin szavazó vett részt. A két párt nagyjából azonos számú biztos szavazóval rendelkezik, s a korábban egyértelműen republikánus orientáltságú kubai emigráció komoly változásban van a mérsékeltebb pozíciók felé.

A külföldön élő mexikóiak szavazati joga

Vicente Fox az elmúlt hetekben a korábbi ígéretéhez híven beterveztette kormánya törvényjavaslatát a külföldön élő mexikóiak politikai jogainak biztosítására. A jelenlegi elképzelés szerint a kongresszusi jóváhagyás után megnyílna az út, hogy a külföldön lévő ők is részt vehessenek a 2006-os elnökválasztáson.

A kezdeményezést a politikai pártok részéről teljes támogatás övezi. A kérdés először 1988-ban vetődött fel, jóllehet akkor Cuauhtemoc Cardenas akkori baloldali elnökjelölt az évtizedek óta hatalmon lévő PRI ellen kereste az újabb szavazatok szerzésének lehetőségét. Azóta valamennyi politikai párt kiépítette a maga kapcsolatait az emigrációs szervezetekkel, és a hazautalások miatt nemzeti hőssé emelkedett emigránsok kegyeit keresik. Az emigráció első reakciói³⁴ szerint nem elégednének meg csak az elnökválasztásokon való részvétel lehetőségével, hanem a képviselői és szenátori választásokon is hallatni akarják hangjukat.

A szavazás technikai és egyéb feltételeit az Országos Választási Intézet szakembereinek kellene kidolgozniuk. Az eddig megszólalt politikai elemzők, választási szakemberek kétségüket fejezik ki, hogy egyáltalán megvalósítható az elképzelés. Ugyanis minden képzeletet felülmúlva a külföldön élő mexikóiak millióinak beleszólása a mexikói belpolitika alakításába. Azt pedig

még nehezebb elképzelni, amint a mexikói politikai elit kampányt folytat az Egyesült Államok területén az ott lévő sokmillió illegális bevándorolt szavazatainak megnyerése érdekében.

Összegzés és következtetések

Jelen tanulmány terjedelmi korlátok miatt csak arra vállalkozhatott, hogy a felvillantsa a világviszonylatban is példa nélkül álló mexikói emigráció főbb okait és következményeit. Az egyes területek alaposabb elemzése, az összefüggések pontosabb megfogalmazása annak a kutatómunkának a feladata, aminek ez a tanulmány egy részét képezi. Az eddig áttekintet elemek alapján az azonban egyértelműen látható, hogy a mexikói emigráció nem elszigetelt jelenség, a hasonló nemzetközi folyamatok részét képezi, és speciális jellege miatt a mexikói - amerikai kapcsolatrendszer megkerülhetetlen elemévé vált. A gazdasági ciklusok miatt már korábban is, de a 2001. szeptember 11-i terrortámadás óta a migráció a kétoldalú kapcsolatok olyan állandó eleme, amelyik mindkét oldalon belpolitikai csatározások homlokterében áll és befolyással lehet a politikai erőviszonyok alakulására a latin szavazatok súlya, illetve az emigrációs szavazat formájában.

Általános értelemben az alábbi következtetések vonhatók le:

- A történelmi gyökerekre és az elmúlt hosszú évtizedekben kiépült bonyolult kapcsolatrendszerre (social capital) támaszkodó emigrációs folyamat fennmarad az elkövetkező években is.
- Az amerikai közvéleményben meglévő negatív előítéletek (az emigráció és a bűnözés összekapcsolása³⁵, eltartásuk költségeinek emelkedése³⁶, a bérszínvonalra gyakorolt negatív hatás, stb.) ellenére a latin származású amerikaiak súlya növekszik mind a természetes szaporodásuk, mind a bevándorlás révén.
- Az emigráció nélkül elképzelhetetlen az amerikai gazdaság működése, s ezt ma már olyan személyiségek is elismerik, mint Alan Greenspan³⁷, az amerikai Federal Reserve nagyhatalmú vezetője.
- A közeljövőben elképzelhetetlen egy amnesztia-rendelet az illegális bevándorlók számára, mert a Kongresszus republikánus többségének negatív véleménye van az 1986-os törvénymódosításról.
- Csak olyan kétoldalú mexikói-amerikai migrációs megállapodás születhet, amely képes lesz összehangolni a terrorizmus elleni küzdelem motiválta amerikai félelmeket és a határok biztonságos ellenőrzését.

A novemberi amerikai elnökválasztások végeredményétől függetlenül a leendő amerikai elnök nem kerülheti majd meg, hogy a migrációs kérdésről tovább folytassa a tárgyalásokat a mexikói partnerével. A mexikói politikai és gazdasági elit pedig egyre inkább rákényszerül, hogy határozottabb lépéseket tegyen a munkahelyteremtés elősegítésére, és ami ennél is fontosabb, hozzájárasson a nemzeti jövedelem olyan újraelosztásához, amely elősegítheti állampolgárainak a határokon belül való boldogulását.

Mellékletek

1. sz. melléklet: A mexikói lakosság életkor szerinti csoportosítása és az eltartottak arányszáma 1930-2000

Életkor szerinti csoportosítás

Év	Lakosság	0-14	15-64	65 és idősebb	Eltartottak aránya
1930	16 552 722	6 491 063	9 572 823	488 836	72,91
1940	19 653 552	8 098 098	10 969 020	586 435	79,17
1950	25 791 007	10 774 244	14 149 557	867 206	82,27
1960	34 923 129	15 502 509	18 221 687	1 198 933	91,66
1970	48 225 238	22 286 680	24 147 173	1 791 385	99,71
1980	66 846 833	28 809 460	35 468 828	2 568 545	88,47
1990	81 249 645	31 336 361	46 515 859	3 397 425	74,67
1995	91 158 290	32 337 929	54 783 156	4 037 205	66,4
2000	97 483 412	33 288 298	59 342 569	4 852 545	64,27

Forrás: INEGI (Országos Statisztikai Intézet) népszámlálás 1930 -1990, 1995 és 2000.

2. sz. melléklet: A 2 500 főtől kisebb településeken élő vidéki lakosság 1995-ben

Méret	Összes település	Lakosság	VVK	Lakosság	KÚM	Lakosság	TEZ	Lakosság
Összes	195 623	23 160 984	71 248	10 593 620	40 889	5 168 190	83 486	7 399 174
1-2 lakás	94 238	- - -	34 284	- - -	20 727	- - -	39 227	- - -
1 - 499	88 077	9 845 687	30 227	3 624 520	17 094	2 006 963	40 756	4 214 204
500 - 2499	13 308	13 315 297	6 737	6 969 100	3 068	3 161 227	3 503	3 184 970

Forrás: Az INEGI (nemzeti statisztikai intézet) 1995. Felmérése alapján a CONAPO adatai

Megjegyzés: Nem tartalmazza a Chiapas állam fel nem mért 2 708 települését

Jelmagyarázat: VVK=városi vonzáskörzet, KÚM=közlekedési út mellett, TEZ=teljesen elzárt település)

A táblázat első oszlopa a település nagyságát jelzi (1 -3 lakásos mini-település, a másodikban az 500 lakosig és a harmadikban az 500 és 2,5 ezer lakosig).

3. sz. melléklet: A mexikói városi lakosság megoszlása 1970 - 2000

Városok		Lakosság			
neve	száma	1970	1990	1995	2000
Mexikó		48 225 238	81 249 645	91 158 290	97 483 412
Összes város	364	22 321 583	50 629 952	58 448 196	63 234 553
Megapolis	8		19 378 170	21 876 453	23 526 127
Mexikóváros		8 623 157	15 226 800	16 898 316	17 942 172
Metropolis	10		10 072 739	11 921 592	13 126 115
Guadalajara		1 480 472	2 987 194	3 461 819	3 677 531
Monterrey		1 242 558	2 573 527	2 988 081	3 243 466
Tijuana		277 306	747 381	1 038 188	1 274 240
Puerto Vallarta		24 155	93 503	121 844	151 432
Anglomeráció	17		6 254 475	7 221 123	7 696 035
Anglomeráció	34		6 983 723	8 390 885	9 238 024
Kisvárosok	47		2 708 899	3 125 384	3 337 834
Kisvárosok	248		5 231 946	5 912 759	6 310 418
Összes nem városi lakosság			30 619 693	32 710 094	34 248 859

Forrás: XII országos Népszámlálási adatok alapján, 2000

Megjegyzés: Az országos városi hálózat 364 városból áll (8 megapolis, 10 metropolis és 346 olyan város, amely lakossága meghaladja a 15 ezer főt).

4. sz. melléklet: Az USA-ban élő 15 éven felüli rezidens külföldiek munkahelyi jellemzői, származási hely szerint 2002-ben, százalékban

Munkahelyi jellemzők	Átlag	Születési régió					
		Mexikó	Latin-Amerika és a Karib térség	Kelet-Ázsia	EU és Kanada	A világ többi részéről származó	USA-ban születettek
Tevékenységi jellemző	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Aktív munkaképes korú lakosság	65,4	70,6	69,1	60,4	62,2	67,8	65,1
Foglalkoztatott	61,3	64,4	64,5	57,3	59,7	63,5	61,1
Munkanélküli	4,1	6,2	4,6	3,0	2,5	4,3	4,0
Inaktív munkaképes korú lakosság	34,6	29,4	30,9	39,6	37,8	32,2	34,9
Foglalkoztatási szektor	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ipar	2,3	8,3	1,7	1,5	0,4	0,9	2,2
Mezőgazdaság	20,7	35,8	20,3	17,9	17,3	20,5	20,0
Szolgáltatások	77,0	55,9	78,0	80,7	82,3	78,6	77,8
Munka jellege	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bérmunkás	93,0	95,2	94,6	91,8	91,2	93,5	92,8
Egyéb	7,0	4,8	5,4	8,2	8,8	6,5	7,2
Betöltött munkakör	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Egyetemi végzettségű	34,6	6,6	19,6	46,8	47,3	39,4	36,0
Szolgáltatást végző	50,3	55,7	59,3	44,3	44,2	46,7	50,0
Kétkezi fizikai munkás	15,1	37,7	21,0	8,9	8,5	13,9	14,0
Heti munkaidő	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kevesebb mint 34 óra	16,9	11,6	12,0	16,8	14,3	12,6	17,6
35-40 óra	59,5	75,2	71,8	51,8	61,0	65,4	58,1
Több mint 40 óra	23,6	13,2	16,2	31,4	24,6	22,0	24,3
Heti átlag munkaidő	39,7	39,6	40,0	41,2	40,9	40,7	39,6
Éves munkabér USD-ben	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
10 000 alatt	14,5	17,5	14,9	12,2	12,2	10,6	14,6
10 000-19 999	19,0	40,0	30,6	11,7	19,5	19,3	17,6
20 000 - 29 999	19,0	24,6	22,4	16,9	16,6	19,0	18,7
30 000 - 39 999	15,9	9,3	13,0	15,9	13,6	13,9	16,5
40 000 és felette	31,5	8,7	19,1	43,2	38,2	37,2	32,6
Éves átlagos jövedelem	33 266	20 471	26 198	41 014	40 213	36 916	33 777

Forrás: A CONAPO számításai a Bureau of Census, Current Population Survey (CPS), 2002. március alapján

5. sz. melléklet: Amerikában élő mexikói származású lakosság területi elhelyezkedése 1990-2000

	kerületek (condado)	1990		2000	
		összesen	%-ban	összesen	%-ban
Összes	3 139	13 495 938	100,0	20 640 711	100,0
Alabama	67	9 509	0,1	44 522	0,2
Arizona	15	616 195	4,6	1 065 578	5,2
Arkansas	75	12 496	0,1	61 204	0,3
California	58	6 118 996	45,3	8 455 926	41,0
Colorado	63	282 478	2,1	450 760	2,2
Florida	67	161 499	1,2	363 925	1,8
Georgia	159	49 182	0,4	275 288	1,3
Idaho	44	43 213	0,3	79 324	0,4
Illinois	102	623 688	4,6	1 144 390	5,5
Indiana	92	66 736	0,5	153 042	0,7
Iowa	99	24 386	0,2	61 154	0,3
Kansas	105	75 798	0,6	148 270	0,7
Kentucky	120	8 692	0,1	31 385	0,2
Louisiana	64	23 452	0,2	32 267	0,2
Maryland	24	18 434	0,1	39 900	0,2
Michigan	83	138 312	1,0	220 769	1,1
Minnesota	87	34 691	0,3	95 613	0,5
Missouri	115	38 274	0,3	77 887	0,4
Nebraska	93	29 665	0,2	71 030	0,3
Nevada	17	85 287	0,6	285 764	1,4
New Jersey	21	28 759	0,2	102 929	0,5
New Mexico	33	328 836	2,4	330 049	1,6
New York	62	93 244	0,7	260 889	1,3
N-Carolina	100	32 670	0,2	246 545	1,2
Ohio	88	57 815	0,4	90 663	0,4
Oklahoma	77	63 226	0,5	132 813	0,6
Oregon	36	85 632	0,6	214 662	1,0
Pennsylvania	67	24 220	0,2	55 178	0,3
South Carolina	46	11 028	0,1	52 871	0,3
Tennessee	95	13 879	0,1	77 372	0,4
Texas	254	3 890 820	28,8	5 071 963	24,6
Utah	29	56 842	0,4	136 416	0,7
Virginia	135	33 044	0,2	73 979	0,4
Washington	39	155 864	1,2	329 934	1,6
Wisconsin	72	57 615	0,4	126 719	0,6

Forrás: A CONAPO adatai az U.S. Bureau of Census, *Census 1990* y *Census 2000* alapján.

Megjegyzés: a, Az önmagát mexikói származásúnak vallók b, A táblázatból kimaradtak a 0 és 0,1 értékeket felmutató államok.

6. sz. melléklet: A hazautalás megoszlása a szövetségi államok között (millió USD)

Szövetségi államok	1995		2003		Nagyság szerinti sorrend	
	összesen	%-ban	összesen	%-ban	1995	2003
Összesen	3 673	100	13 266	100		
Michoacán	597	16,2	1 685	12,7	1	1
Jalisco	467	12,7	1 275	9,8	2	2
Guanajuato	376	10,2	1 211	9,1	3	3
México	161	4,4	1 024	7,7	7	4
Distrito Federal	196	5,3	837	6,3	5	5
Puebla	178	4,8	782	5,9	6	6
Veracruz	76	2,1	769	5,8	15	7
Guerrero	224	6,1	683	5,1	4	8
Oaxaca	159	4,3	650	4,9	8	9
Hidalgo	72	1,9	504	3,8	16	10
Chiapas	20	0,5	360	2,7	27	11
Morelos	131	3,6	341	2,6	9	12
Zacatecas	114	3,1	353	2,6	11	13
San Luis Potosí	120	3,3	323	2,4	10	14
Sinaloa	110	3	257	1,9	13	15
Aguascalientes	114	3,1	230	1,7	12	16
Querétaro	71	1,9	227	1,7	17	17
Durango	77	2,1	207	1,5	14	18
Nayarit	58	1,6	197	1,5	20	19
Chihuahua	64	1,8	190	1,4	19	20
Tamaulipas	47	1,3	186	1,4	21	21
Nuevo León	38	1	163	1,2	22	22
Tlaxcala	27	0,7	129	1	25	23
Baja California	31	0,8	116	0,9	23	24
Coahuila	68	1,8	115	0,9	18	25
Sonora	28	0,8	105	0,8	24	26
Colima	22	0,6	98	0,7	26	27
Tabasco	5	0,1	72	0,5	29	28
Quintana Roo	3	0,1	70	0,5	32	29
Yucatán	11	0,3	52	0,4	28	30
Campeche	4	0,1	37	0,3	31	31
Baja California Sur	4	0,1	18	0,1	30	32

Forrás: Banco de México, 2003 évkönyv

Bibliográfia

- Alba, Francisco: Integración económica y políticas de migración: un consenso en revisión. Méxicóváros, El Colegio de México, 2002.
- Bailey, John: Huntington, el desafío hispano y el contexto político, El Universal, 2004. március 15.
- Bailey, John: Reforma migratoria y voto latino, El Universal, 2004. augusztus 9.
- Bouillon, César P. – Buvinic, Mayra and Jarque, Carlos M.: Building Social Cohesion in The Latin America and the Caribbean, Inter-American Development Bank, 2004.
- Carreño, José: Cuestan los inmigrantes a EU 10 mil millones de dolares, El Universal, 2004. augusztus 26.
- Miranda, Santiago Creel: La migración y la seguridad entre México y Estados Unidos, Foreign Affairs en español, Vol. 4. Num. 2. 2004, pp. 2-12.
- Davidow, Jeffrey: La nueva etapa de la reforma migratoria, El Universal, 2004. március 5.
- Rebolledo, Jerónimo Díaz: El peso electoral de los votantes latinos en Estados Unidos, Reforma, 2004. augusztus 29.
- Estevez, Dolia: La metamorfosis del profesor Huntington, El Financiero, 2004. március 12.
- de Castro, Rafael Fernandez: La migración sobre la mesa de negociación, Las Nuevas prioridades de México, Cambio y continuidad en la política exterior de México, Ariel - ITAM, 2002, pp. 111-129.
- Fernandez, Patricia – García, Juan Enrique y Ávila, Diana Esther: Estimaciones de la población indígena en México, Méxicóváros, CONAPO, 2002, pp. 315-354.
- Santillán, José Fernández: México y Estados Unidos: vecinos distantes?, El Universal, 2004. március 5.
- Fischer, Ferenc: A megosztott világ, Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 2001.
- Frisneda, Pedro F.: La pesadilla de los inmigrantes, Tiempos del Mundo, 2004. február 5.
- Golobics Pál és Merza Péter: Polarizálódó világgazdaság – Nemzetközi együttműködés, PTE, Pécs, 2002.
- Herrera-Lasso, Luis – Mohar, Gustavo: Nuevos paradigmas de la relación bilateral: seguridad, fronteras y migración, En la Frontera del Imperio, Ariel – ITAM, Méxicóváros, 2003, pp. 137-151.
- Huntington, Samuel P.: El desafío hispano, Letras Libres, Vol. VI. Num. 64. 2004, pp. 12-20.
- Johnson, Scott and Contreras, Joseph: The Migration Economy. Newsweek, January 19, 2004.

Kondorosi Ferenc: Az emberi jogok helyzete a globális világban in: Bernek Ágnes (szerk.): A globális világ politikai földrajza, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002, pp. 311 -329.

Mazza, Jacqueline: Social inclusion, labor markets and human capital in Latin America in: Social Inclusion and Economic Development in Latin America, Inter -American Development Bank, 2004, pp. 179-200.

Moreno, Alejandro: Los valores de los mexicanos en Estados Unidos , Foreign Affairs en español, Vol. 4. Num. 2. 2004, pp. 58-65.

Partida, Virgilio: Situación demográfica actual, Situación Demográfica de México, CONAPO, 2002, pp. 2-15.

Pinto, Jorge: Migración y desarrollo: para quién?, El Universal , 2004. augusztus 5.

Pólyi Csaba: A mexikói politikai rendszer fejlődése, PTE, Pécs, 2002.

Pólyi Csaba: Vecinos distantes o partneres estratégicos: el desarrollo de las relaciones entre México y EUA, Universidad de Pécs, Hungría, 2003.

Rédei Mária: A nemzetközi migráció in: Bernek Ágnes (szerk.): A globális világ politikai földrajza, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002, pp. 356 -383.

Ridge, Tom: Dos patrias una misión, Foreign Affairs en español, Vol. 4. Num. 2. 2004, pp. 13-27.

Stavans, Ilán: El poder latino en EU, Foreign Affairs en español, Vol. 2. Num. 3., 2002, pp. 123 -132.

Terry, Donald F. interjúja: <http://www.iadb.org/exr/am/2004/index>

Tóth József: Általános népességföldrajz in: Tóth József (szerk.): Általános társadalomföldrajz I., Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002, pp. 275-294.

Tóth József és Pap Norbert: Rajon- és régióelméletek in: Tóth József (szerk.): Általános társadalomföldrajz II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002, pp. 289-304.

Tuirán, Rodolfo: Migración México-Estados Unidos. Hacia una nueva agenda bilateral. Mexikóváros, CONAPO, 2002.

Torre, Wilbert: Es voto latino clave en elecciones de EU, Reforma, 2004. augusztus 1.

Márquez, Jesús Velasco: América Latina en las plataformas. Estados Unidos: lucha electoral , Foreign Affairs en español, Vol. 4. Num. 3., 2004, pp. 169-181.

Flores, Rafael Velazquez: Posibles efectos del TLC en los flujos migratorios entre México y EU, La nueva relación de México con América del Norte, UNAM, 1994, pp. 249-271.

A BANCOMEXT internetes portálja: www.bancomext.org.mx

A CIESAS (Szociális Antropológiai Felsőfokú Tanulmányok és Kutatások Központja) Az információk spanyol nyelven megtalálhatók az alábbi web oldalon:
<http://www.ciesasistmo.edu.mx/ciesasweb/perfilnacional.html>

A mexikói Országos Népszépi Tanács (Consejo Nacional de Población, rövidítve CONAPO) weboldala: www.conapo.gob.mx

IME, Balance of Payments Yearbook, Global Development, Finance, 2003.

Diario Oficial de la Federación (hivatalos közlöny) 2003. december 23. -i száma.

La pobreza en México: una evaluación de las condiciones, tendencias y la estrategia del Gobierno, Banco Mundial, 2004 "ország tanulmány (www.bancomundial.org)

Reformas y equidad social en América Latina y el Caribe, Banco Interamericano de Desarrollo, Washinton, 2004.

Jegyzetek

¹ „Mexikó esetében az északi határának intenzitása és dinamizmusa nehezen hasonlítható a világ más helyeihez: a 3 152 km hosszú határán 2002 -ben 253 millió gyalogos határátlépést regisztráltak az 53 határát kelőhelyén (az USA-ba irányuló határátlépések 78 %-a). Megközelítőleg 89 millió magán gépkocsi és 4,5 millió kamion lépi át, s rajta keresztül bonyolódik a közel 300 milliárd dolláros kétoldali kereskedelem 98 %-a” - fogalmazza meg a mexikói belügyminiszter. Santiago Creel Miranda: La migración y la seguridad entre México y Estados Unidos, Foreign Affairs en español, Vol. 4. Num. 2. 2004, p. 4.

² Samuel P. Huntington amerikai egyetemi tanár (Harvard University), a „Civilizációk ütközése” c. könyv szerzője a Foreign Affairs folyóirat 2004. május -júniusi számában (előtte a Foreign Policy folyóirat március/áprilisi számában) a hispán kihívás veszélyeire hívja fel a figyelmet „A hispán emigráció folyamatos áradata azzal fenyegeti az Egyesült Államokat, hogy két népre, két kultúrára és két nyelvre szakad szét. A korábbi emigrációs csoportoktól eltérően a mexikói és egyéb hispán bevándorlók nem integrálódnak a domináns amerikai kultúrába, hanem kialakították saját politikai és nyelvi enklávéjukat.” – téma részletesebb kifejtése egy következő tanulmány anyagát képezi.

³ The Migration Economy, Newsweek, January 19, 2004. A cikket részletesen ismerteti az El Universal c. mexikói napilap 2004. januári El Mundo nevű melléklete.

⁴ A mexikói Reforma c. napilapnak féloldalas interjút adott George Prescott Bush, a floridai kormányzó Jeb Bush fia, az amerikai elnök unokaöccse, aki a nagybátyja érdekében kampányolt a mexikói fővárosban. Az anyai oldalról félig mexikói származású fiatalember szerint „mexikói gyökereim nagy előnyt jelentenek számomra”. (Reforma, 2004. augusztus 22.)

⁵ Robert D. Putnam elméletét José Fernández Santillán, a mexikóvárosi ITESM – CCM egyetem Szociális Kutatási Központjának igazgatója ismerteti az El Universal c. napilap 2004. március 5 -i számában: „Szociális tőke - vagyis az egyének, családok, barátok, informális csoportok, civil szervezetek, sőt magánvállalkozók és állami alkalmazottak között kialakult kapcsolatok és szálak.”

⁶ A BANCOMEXT internetes portálja: www.bancomext.org.mx

⁷ A mexikói Országos Népszámlási Tanács (Consejo Nacional de Población, rövidítve CONAPO) 2004. júliusi publikációja és Virgilio Partida: Situación demográfica actual, México, 2002 tanulmánya alapján. A CONAPO weboldala: www.conapo.gob.mx

⁸ A születésszabályozási módszerek elterjedését Lialiana Alcantara és Ruth Rodriguez részletesen ismerteti az El Universal c. lap 2004. január 30 -i számában és Araceli Damián az El Financiero 2004. február 9 -i számában. Az értékelések szerint Mexikó 4. helyen áll a latin -amerikai kontinensen a születésszabályozás terén, s az 1970 -es évekhez viszonyítva a fogamzásgátlók használata 40% -al emelkedett. Gondot okoz az alacsony használati arányuk a fiatalok között és a jelentős indián lakossággal bíró szövetségi államokban (*Chiapas, Oaxaca, Guerrero és Guanajuato*)

⁹ A mexikói Országos Népszámlási Tanács, a CONAPO felállításának előzményeit a tanács honlapja a bevezetőben ismerteti.

¹⁰ A számos halálos áldozattal járó, az állam által elkövetett atrocitások kivizsgálására a jelenlegi kormány különleges ügyészt nevezett ki, aki a közelmúltban terjesztette el a jelentését Luis Echeverría volt köztársasági elnök és környezetének felelősségéről.

¹¹ Lásd részletesebben Pólyi Csaba: A mexikói politikai rendszer fejlődése, PTE, Pécs, 2002.

¹² Az indián lakosság helyzetét elemzi a CONAPO által kiadott tanulmánykötet, Patricia Fernandez, Juan Enrique García és Diana Esther Ávila: Estimaciones de la población indígena en México, Mexikóváros, 2002.

¹³ A mexikói indián lakosság nem alkot monolitikus egységet sem földrajzi elhelyezkedése, sem etnikai összetétele tekintetében. Az olmék, maya, totonák és azték kultúra (összefoglalóan mezo -amerikai kultúrának szokták nevezni) mai örökösei 56 indián nyelvjárást beszélnek. A CIESAS (Szociális Antropológiai Felsőfokú Tanulmányok és Kutatások Központja) világbanki finanszírozással elkészített tanulmánya szerint a 10 -12 millióra tehető (az adatok bizonytalansága az önbevallás módszerének köszönhető) indián lakosság főleg az ország déli és középső részén lakik. Az arányaiban nagyszámú indián lakossággal rendelkező szövetségi államok: *Campeche, Chiapas, Guerrero, Hidalgo, Oaxaca, Puebla, Quintana Roo, San Luis Potosí, Veracruz y Yucatán*. Az információk spanyol nyelven megtalálhatók a fenti kutatóközpont weboldalán: <http://www.ciesasistmo.edu.mx/ciesasweb/perfilnacional.html>

¹⁴ A sors furcsa firtora, hogy Mexikó a Contadora -csoport egyik fő létrehozójaként sikeresen közvetített a közép -amerikai polgárháborúk rendezésében, különösen a guatemalai demokratizálódásban, miközben saját háza táján a seprű nem működik. Ugyanezért érdekes, hogy a közelmúltban Uribe kolumbiai elnök kérésére mexikói közvetítés kezdődött a gerillamozgalmak vezetőivel, amit első lépésben mindkét fél elfogadott.

¹⁵ Mexikóban a két legsúlyosabb probléma a felmérések szerint a közbiztonság és a jogbiztonság hiánya. A szövetségi ügyészség (PGR) felmérése szerint az elmúlt 3 évben alig 4 % -kal csökkent a társadalomra veszélyes bűncselekmények száma (évi 410 ezer gyilkosság, rablás, erőszak, stb.). Az El Universal c. lap (2004. augusztus 1.) ismertetése szerint 3 év alatt 38 695 embert gyilkoltak meg, ami szerint a súlyos bűncselekmények egyharmadára a kíméletlen erőszak a jellemző. Mexikó az első között van az emberrablások tekintetében is. Az állampolgárok nem

bíznak az igazságszolgáltatásban, s a bűncselekményeknek alig 1/3-át jelentik be, a bűncselekmények felderítési aránya pedig az 5 % alatt van. A magánvállalkozók szövetsége szerint a magánvédelemre költött összeg az ország GDP-je 1,5 %-át is elérheti (El Financiero, 2004. július 29.).

¹⁶ A mexikói Országos Népszégségi Tanács (Consejo Nacional de Población, rövidítve CONAPO) 2000 értékelése az országos statisztikai intézet (INEGI) 2000. évi népszámlása alapján: www.conapo.gob.mx

¹⁷ Diario Oficial de la Federación (hivatalos közlöny) 2003. december 23. -i száma.

¹⁸ A CONAPO, az INEGI és a Világbank közös kritériumai alapján ismerteti a 2004. júliusában közzétett „La pobreza en México: una evaluación de las condiciones, tendencias y la estrategia del Gobierno, Banco Mundial, 2004” ország tanulmány

¹⁹ A Szövetségi Kerület (Distrito Federal) nagy részét körülvevő szövetségi állam neve Estado de México (Mexikói állam), ami a mi Pest megyénknek felel meg, de elnevezése g yakori félreértések forrása. Fővárosa az egyik leggyorsabban fejlődő város, Toluca. A szövetségi állam lakossága az igen jelentős külföldi beruházásnak köszönhető iparosítás miatt a belső migráció célpontja, ezért lakossága a természetes szaporulatot jóval meghaladóan növekszik.

²⁰ „La pobreza en México: una evaluación de las condiciones, tendencias y la estrategia del Gobierno, Banco Mundial, 2004, weboldal: <http://www.bancomundial.org>

A mexikói adatok megtalálhatók a nyitóoldalon az alábbi jelzéssel: Evaluación de la pobreza Evaluación: La pobreza en México

²¹ A kétoldalú kapcsolatok alakulásáról lásd Pólyi, Csaba: Vecinos distantes o partneres estratégicos: el desarrollo de las relaciones entre México y EUA, Universidad de Pécs, Hungria, 2003.

²² A kaliforniai törvényhozás most fogadott el egy törvényjavaslatot, ami anyagi kártérítést biztosít azoknak az egyébként amerikai állampolgároknak, akiket mexikói arcvonásaik miatt deportáltak 1929 -ben.

²³ Rodolfo Tuirán tanulmányában a területi elemek mellett meg említi, hogy a határőrizet megszigorítása miatt az illegális bevándorlók egyre hosszabb időt töltenek két hazautazás között az USA -ban. Rodolfo Tuirán: Migración México-Estados Unidos. Hacia una nueva agenda bilateral. Mexico, CONAPO, 2002.

²⁴ Francisco Alba elemzése szerint a szabadkereskedelmi megállapodás aláírásával tulajdonképpen nem csökkent, hanem nőtt a munkaerő-kiáramlás és területileg is sokkal elterjedtebb jelenséggé vált az USA -ban Francisco Alba: Integración económica y políticas de migración: un consenso en revisión. México, El Colegio de México, 2002.

²⁵ Donald F. Terry szerint a térségben 22 ország esetében a külföldi hazautalások meghaladják a közvetlen külföldi beruházások és a nemzetközi fejlesztési segélyek összegét. Inter -American Development Bank, (<http://www.iadb.org/exr/am/2004/> a március 27 -i tájékoztató.

²⁶ IME, Balance of Payments Yearbook, Global Development, Finance, 2003. p. 95.

²⁷ Jeffrey Davidow: La nueva etapa de la reforma migratoria, El Universal, 2004. március 5.

²⁸ El Universal, 2004. augusztus 10. és Reforma, 2004. augusztus 8.

²⁹ Idézi Wilbert Torre: Es voto latino clave en elecciones de EU, Reforma , 2004. augusztus 1.

³⁰ u.a.

³¹ A mexikói hírügynökség, a Notimex alapján közli az El Universal, 2004. június 25.

³² A latin szavazók súlyának elemzését lásd Jerónimo Díaz Rebolledo: El peso electoral de los votantes latinos en Estados Unidos, Reforma, 2004. augusztus 29.

³³ John Bailey: Reforma migratoria y voto latino, El Universal, 2004. augusztus 9. A Georgetown University mexikói tanulmányok projektjének igazgatója a cikkben elemzi a Washington Post és a Gallup Intézet egy-egy felmérésének eredményeit is. Ezek szerint a latin szavazók többsége hagyományosan a demokratákra szavazott, de ez a tendencia lényeges változásokon ment át a 90-es évek végétől. A tendencia szerint a konzervatívok már megközelítették a demokratákat a biztos latin szavazók körében, az érdemi harc itt is a bizonytalanokért folyik.

³⁴ Az emigránsok számában és a hazautalásokban is el őkelő helyen álló Zacatecas szövetségi államban 2004. júniusában megtartott helyhatósági választásokon – a helyi törvénymódosításnak köszönhet ően – most először szavazhattak olyan kettős állampolgársággal rendelkező képviselőkre (2 képviselői helyet biztosítanak számukra a szövetségi állam kongresszusában), akik a külföldön él ő zacatecak érdekében tevékenykednek majd.

³⁵ Pedro F. Frisneda: La pesadilla de los inmigrantes, Tiempos del Mundo, 2004. február 5. A tanulmány elemzi az amerikai hatóságok adatait a deportálásokról. Ezek szerint a 2002-es pénzügyi évben deportált 147 985 főből 71 447 bűnöző volt. Ugyanez a 2003-as pénzügyi évben 181 979 deportált esetében 77 710 bűnözőt jelentett. Ennek az értelmezésénél azonban óvatosságnak kell lennünk, mert az adatok nem tesznek különbséget a közt örvényes bűncselekmények elkövetői és a bevándorlási törvények megsértői között.

³⁶ José Carreño: Cuestan los inmigrantes a EU 10 mil millones de dolares, El Universal, 2004. augusztus 26. A lap washingtoni tudósítója ismerteti a CIS (Center for Immigration Studies) egyik tanulmányát, amelyben Steven Camarota kutató szerint a 10 millió körüli illegális bevándorló az USA -nak mintegy 10 milliárd dollárjába kerül. A számításai szerint az illegális személyek által fizetett adó évente kb. 4 200 dollár, de az általuk igénybe vett szociális szolgáltatások meghaladják a 7 ezer dollárt. Er ősíti ezt az ellenérzést az a tény is, hogy a legfrissebb hivatalos adatok szerint a szegények aránya tovább n őtt az USA-ban (2003-ban 12,5 %, azaz 35,9 millió fő, ez 0,4 % emelkedés az előző évhez képest). Az El Financiero (2004. augusztus 27.) cikke szerint egy év alatt 1,3 millióval n őtt az amerikai szegények száma, s a latin szegények száma 9,1 millió volt.

³⁷ Jorge Pinto: Migración y desarrollo: para quién? El Universal, 2004. augusztus 5. A Pace University tanára Diane Coyle: Paradoxes of Prosperity könyvének ismertetésénél hivatkozik Alan Greenspan kijelentésére, miszerint az amerikai gazdasági növekedés csak akkor tartható fenn, ha az emigránsok beáramlása képes lesz ellensúlyozni az amerikai demográfiai piramis torzulását.